

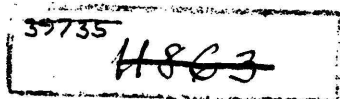
KEELEKULTUUR

I

Toimetand

Joh. Aavik, Oskar Loorits,
Julius Mägiste

41. 108
7907

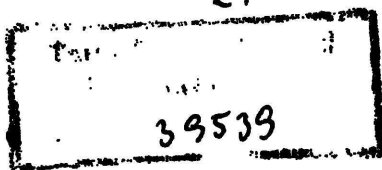

Tartu 10nd l. gümnaasium
 Kingit. 25. mail 1942
 Eelteen 1 50
 Hind 1 50
 Kõrge 19. mail 1942
 Rõite hind Kr. — 50

„Postimehe“ trükk, Tartus 1939.

A-6685

2.

Miks pooldame keeleuuendust.

1.

Kui hää viiuldai leiab Stradivariuse ja viiuldajal on võimalik osta see, kyllap ta võtab Stradivariuse ja jätab kõik muu. Kui omatakse raha ja tahetakse osta klaverit, siis ostetakse kyll Bechstein.

Aga miks, kui tohib kysida?

Oo, see on ju enesestmõistetav, sest Stradivarius on parim viiul ja Bechstein parim klaver, vastatakse. Eks ju igaüks tea, et parem instrument annab parema kunstinaudingu.

Mis on nii enesestmõistetav muusikas, ei ole paraku enesestmõistetav kirjanduses keele alal. Ometi on keel see suurim ja õilsaim instrument, mille kaudu inimhing avaldub.

Keel ei ole väärtus omaette, vaid abinõu yldiseks mõtete väljendamiseks ja ilukirjanduslikuks loominguks. Hää viiul ei mängi iseenesest ning hää keel ei loo iseenesest suurteost, aga hää viiuldai ja hää viiul ning suur kirjanik ja täiuslik keel annavad tulemusena võrratut.

Eesti keeleuuendus on kirjandusliku väljendusinstrumendi, keele, kvaliteedi tõstmine, tooni puhastamine, jõu- ja varjundirikkamaks tegemine ja viimistlemine. Seepärast kirjanike enamik täies teadmises pooldab keeleuuendust kui oma parimat ja ustavaimat abimeest. Keeleuuendus on paratamattus käesoleval hetkel. Eesti kirjanikud on selges teadmises ka sellest hädaohest, mis keeleuuendus toob praeguse põlve kirjanikele, eriti luuletajaile. Keeleuunduse hädaohtlikkus praeguse põlve loovaile kirjanikele seisab nimelt ses, et keeleuuendus viib eesti keele edesi kvaliteedi suhtes, ja meie praegused teosed osutuvad tulevikus ses mõttes niisama ebamaitstavaiks ja ebaloetavaiks nagu läind sajandi kirjanduslikud teosed meile. Egoistlikel põhjusil me loovad kirjanikud peaksime olema õieti vaenulised keeleuuendusele. Meile oleks kaugelt parem, kui eesti keel normeeritaks ja jääks praeguse staadiumi juure. Nõnda

oleks mugavam, kergem. Meil ei tarvitseks mõelda keelest ja stiilist, me võiksime mõelda rohkem sisust, meie töid ei tarvitseks redigeerida tulevikus. Neil põhjusil mõned kirjanikud ongi instinktiivselt keeleuuenduse vastu.

2.

Keeleuuenduse patriootlik tegu on aga nii suur ja valdav, et siin isiklikud hetkehuvid peavad jääma kõrvale, ja me kirjanikud peame Aavikulle ja kõigile keeleuuendajatele, meie suurimaile abimehile ja vainlasile avaldama suurimat lugupidamist ja soovima nydsest pääle veel lakkamatumat energiat ja sydikamat päälekäimist.

Miks pooldame keeleuuendust? Kyll juba seepärast, et keset energilist ja aktiivset aega keeleuuendus on annud eesti keele arenemisele elu vastava rytmi. Tuleks otse imestella, kui keeleuuendus puuduks praegusel rahva elu ylesehitaval hetkel; tuleks lausa „imestada“, et maanteid hõõveldetakse, aga keelt ei hõõveldeta mitte, et maanteehõõvli tundmatute osade jaoks ja tegevuse kohta luuakse vastavad oskussõnad, aga inimhinge õilsaimate väljenduste kohta ei tehta seda mitte. Praktiline tarvidus on toond meile rea oskussõnastikke, oleme saand rikkamaks ses suhtes. Tahame saada rikkamaks ka vaimlisel alal.

Keeleuuendus tegutseb keele selle osa kallal, mis sisaldab eneses kõrgemaid vaimlisi väärtusi, eriti ilukirjanduslikuks väljenduseks tarvismineva keele kallal. Keeleuuendus on tulnud appi eesti kirjanikule, keeleuuendus on rajand sirgema tee kirjaniku sydamest lugeja sydamesse, keeleuuendus on päästnud eesti kirjaniku teatavast kirjanduslikust kidakeelsusest, millesse eesti kirjaniku on asetand eesti kirjanduslik tumm minevik. Keeleuuendus on kõigepäält rikastand eesti kirjanduslikku keelt leksikaalselt, on tõstnud oleva sõnavara ja kirjandusliku kõne eufooniast ja eurytmismi, on soodustand kirjandusliku kõne grammatilist painduvust, väljenduse nobedust ja nõtkust. Keeleuuenduse rahvuslik tegu sihhib sõnade korra reformis, võõra saksapärase laadi väljatõrjumisele eesti kirjandusest. See on suur ja õige tee rahva vaimlisele vabadusele. Kas peaksime kõnelema yleva sihi juures veel pisiasjust, mida teavad luuletajad ja luuleharrastajad? Kas peaksime kõnelema sellest, et ainult keeleuuenduse kaasabil on võidud asuda värsi tõsiselle instrumenteerimisele ja stroofi väljendusrikkale riimistamisele ja ylesehitamisele?

Ei. Me peame tulema, ilma et hakkaksime loetelema kõiki üksikasju, ja ytlema oma sydamliku tänu ja suurima lugupidamise meie suurimale abimehele, keeleuuendusele. Me pooldame keeleuuendust.

Henrik Visnapuu.

Sõnake keele kinnistamisest.

Viimasl ajal ollakse keele yhtlustamisega ja kinnistamisega nii kangesti ametis, et vähegi keeleuuenduslik autor peab aina imestama, miskujuliseks ta kirjutis moondub trykist ilmudes. Poleks ju viga, kui toimetuste ja kirjastuste salapärased parandajad otsiksid ainult käsikirjasse sattund ortograafilised vead, kuid asi võtab tõsisema kuju, kui järjekindlalt hakatakse ymber tegema teadlikult tarvitet sõnu ja sõnavorme ning kui õigekeelsuse nimel stiili ihhu lõigatakse.

Ometi ollakse nii kaugele jõut keele kinnistamisprotsessis. Pole vist yhtki ajalehte (välja arvat „Rahva Sõna“), kus käsikirju keeleliselt ei normeeritaks, s. o. kus *-tet* lõpud *-tatud*’eks, *-nd nud*’eks ei pikendetaks, kõnelemata lauseehitusest, mida niikuinii šabloonide järgi katsutakse kohendada. Isegi kirjanike eneste häälekandjas „Loomingus“, kus ometi viimase ajani tohtis kirjutada kaunis suure keelelise vabadusega, on puhuma hakand samad kinnistamistuuled, autori kirjaviis muudetakse säälggi ja rebitakse mõnes suhtes liigse agarusega Õigekeelsuse Sõnaraamatu liistudele, kuna teisest kyljest siiski ei juleta olla lõpuni järjekindel. Nõnda säilitetakse autori *-tet* ja *-nd* lõpud, isegi *säädus*, kuid parandetakse *jatkud jätkudeks*, *edastagasi*’d — *edasi-tagasi*’teks, käändakse järjekindlalt *oma*, riputeetakse igalepoole *-mini* otsa (*varemini või hiljemini* — *varem või hiljem* asemele), liialdetakse *-uma* vormidega (isegi *plõksatuma, sähvatuma, sukelduma*), tõmmatakse maha vormid nagu: *olnuksin, ytlemaks* jne.

Seda veel vähe. Täniini olid mõned kirjastajad nii vastutulelikud, et lubati ysna vabalt tarvitada keeleuuendusi, isegi *y-t*, kuid nyyd on tuuled pöördund: kirjastuskorrektoreile on ant täielik meelevald käsikirja yle ja on õnn, kui autor päälekäimistega nii kaugele saab, et talle mõned vabadused ja uuendused lubatakse. Suur osa kirjastusi, nende hulgas isegi „Noor-Eesti“, keeldub *-tet* ja *-nd* tarvituselevõtust („Looduse“ juures on see esialgu veel lubatav).

Ja kirjanikel tuleb pidada tylikat võitlust, et säilitada oma lauseehitust ja seega oma stiili.

Sellest juba jätkub ytlemaks, et kirjanikult on võet võimalus keeleuuendusele sellevõrra kaasa lyya, kui see tarvilik oleks, ja et kirjanik on tänapäev asetet olukorda, kus ta enam ei või vastutust kanda oma trykitootte keele eest. Ärgu järeldetagu siis kergel käel, et kirjanikud on jahenend keeleuuenduste vastu, ärgu tehtagu väärstatistikat keeleuuenduse pooldamisest trykit sõna järele. Kui keegi ainult vaevuks järele vaadata noorema ja keskmise põlve kirjanike käsikirju, ta leiaks, et kaugelt suurem osa kirjutab y, mitte ü!

Õigekeelsuse Sõnaraamatu sepitsejad väidavad kyll alatasa, et neil mõtteski pole keeleuuendust hävitada, kuid tegelikult on mainit sõnaraamatu ainupyhaks tunnustamine kyll kaasa toonud vaenu keeleuuenduse vastu, sest keelekujude fikseerimisega hyljatakse eo ipso teised, tihti paremad keelekujud, mille eest juba kymmekond aastat võideld.

Sellal kui keelevanameelsed oma ainusäädusi kuulutavad ametasutusus, kooles (ylikool kaasa arvat), õpiraamatute kaudu, sellal kui sundkorrektorite läbi ilukirjanduse keelegi kallal kohitsetakse, on keeleuuendlased tänini vähe hoolind omapoolsest keelevormide yksmeelsest kinnistamisest. Samaväärilisi vorme on käima pand palju (*murt — murtud, kannatatakse — kannatetakse* jne.), aga vähe on hoolit yhe vormi ainuõigeks tunnustamisest, mis muidugi tingit keeleuuenduse laadist enesest.

Ent on viimne aeg lõpp teha lahkkelidele keeleuuduslaste eneste ridades, on vaja yhineda selleks, et keelevanameelsuse vastu sääda oma yhine ja kindel väerind.

Mõnedki kirjanikud, kes seni olnud väga uuenduslikud, on tagasi kohkunud keeleuuendusele omase kaaose eest ja meeleldi lõõnd Õigekeelsuse Sõnaraamatu kilda, mitte sellepärast, et nende sympathya keeleuuendusele oleks vähenend, vaid sellepärast et kirjanik on muidu sunnit ylemäärast energiat kulutama keele välise kylje fikseerimisel. Kirjanik on pidand olema tihti lihtne keelekatsetaja ja tal on asjata tulnud oma energiat raisata mujale kui see tarvilik, kuna loomulik ja ökonoomne oleks see, et yksiku sõnavormi tarvitamine kirjanikult ei nõuaks vähimatki kaalumist.

Seepärast tundub kirjanikule enam kui mõnele teisele tarvilik keele kinnistus. Õigekeelsuse Sõnaraamat on ses mõttes ju tere-tulnud nähe. Kuid ärgem lubagem yht: et

keeleuuendus siitpääle tembeldetaks säädusevastaseks! Et vormid, mis juba kaua eland ilukirjanduses (kas või *-tet* lõpp), mida sageli kuuleb meie paremailt näitelavult ja mis isegi osalt kõnekeele siirdund, nurka heidetaks kui täiesti lubamatud!

Siit paratamattus: keeleuuendusliikumine säädku oma lähimaks ylesandeks luua kord seniseisse uuendussi; säetagu yles omad normid; ärgu kõigutagu liig palju, lepitaгу yhiselt kokku, antagu omavahel järele, fikseeritagu omapoolsed ainuõiged keelevormid, mille tarvitamist nõutagu niisama autoriteetselt kõigilt kirjanikelt, kirjastajailt, amet-asutusilt, nagu seda teeb Õigekeelsuse Sõnaraamat!

Vähendetagu katsetusi, ärgu loodetagu, et nyüd elu ise yhe või teise vormi välja valib, nyüd, kus on olemas suur Keelja, kes taunib kõike seda, mida ta ise pole kindlaks määrand. Kui üks järeleandmatult on ainuõigeks fikseerind *-tatud*, määraku teine ainutarvitetavaks *-tet!*

Alles siis, kui keeleuuenduslikku anarhiasse ja multiformsusse on loodud kord ja kui nõndaviisi seljatagune on kindlustet, võiakse seda suurema innuga anduda uutele saakretkile. Ei saa ju keegi salata, et meil on keele alal veel kyllalt söödismaid, mille viljelusaeg veel ees (uued sõnad, murrete kasutamine, syntaks, synonymimid jne.).

Kirjanike huvides on alati valvel seista ilusama, kõlavama, nõtkema ja väljendusrikkama keele eest. Nad ei või kylmaks jääda, kui keele kinnistamisega (mis ju paratamatu ja äärmiselt tarvilik) yle parda heidetakse hulk seniseid keeleuuenduse saavutisi ja kui tuleviku arenemisele vägisi tahetakse piir ette tõmmata.

Ainus tee on siin: keeleuuenduslased fikseerigu oma keelenormid ja nõudku nende yldist maksmapanekut!

J. Semper.

Keele ametliku sundfikseerimise vastu.

Teatavasti on osa keeleuuendusi juba ametlikult vastu võet ja tunnustet ja ysna laialt tarvitusele tulnud tegelikus keeles (i-mitmus, i-superlatiiv, lyhemad mitmuse osastavad, e-partitiiv, eid-osastav, „ellu“- , „pessa“-illatiiv, produktiivsem ja järjekindlam -uma-tuletus, tella- ja skella-frekventatiivid, -ism ja veel mõned muud, pääleselle suur

hulk uusi sõnu). See oli Eesti Vabariigi esimesil aastail. Nyyd aga juba 1925-ndast saadik ametlikult ei lubata teisi uuendusi enam tarvitada. Uuendusi (y, -tet, -nd ja veel paljusid muid) ei tohi tarvitada 1) kõigis riiklikes amet-asutuses, nagu ministeeriumes, kohtuis, maksuameteis, nende kantseleides, kirjavahetuses, protokollides ja igasuguses kirjalikus asjaajamises; 2) koolides; 3) kooliraa-matuis; 4) koguni mitte ylikoolis (kuhu jääb kuulus akadeemiline vabadus ja ylikooli autonoomia?).

Ametliku õigekeelsuse esindajad on: 1) Akadeemiline (ilma akadeemilise vabaduse mõisteta!) Emakeele Selts, 2) Eesti Kirjanduse Selts. Mõlemate keeleliste staapide määr-kunnad koosnevad suurelt osalt samust isikuist, mõlemate juhatused töötavad käsikäes ja samas vaimus. Kirjanduse Seltsi keelekomisjoni nimel väljaantud „Õigekeelsuse Sõnaraamat“ esindab yhtlasi ka Emakeele Seltsi keelelist seisukohta.

Mõlemad seltsid saavad valitsuselt rikkalikku toetust. Seega on need seltsid juba rahaliselt ametlikud. Valitsuse silmis on need keele ametlikud autoriteedid ja valitsus lubab ainult „Õigekeelsuse Sõnaraamatu“ keelt. Kantseleikirju-taja, kes tarvitab teissugust keelt, lastakse ametist lahti, õpilane kelle kiritöös on uuendusi (y, tet), sunnitakse oma töö ametlikku keele ymber kirjutama (mitmesti syndind fakt!), kui tõrgub seda tegemast, heidetakse koolist välja; samuti ei lubata uuendusliku keelega raamatuid kooliraa-matuiks; ka ylikoolis lykatakse tagasi kirjutused, kus on tarvitet y-d või tet-i, koguni professoreile ja keeleteadlasile endile ei lubata Tartu Eesti Ylikooli väljaandeis (actades) tarvitada muud keelt kui Õigekeelsuse Sõnaraamatu oma!

Emakeele Seltsi ja Kirjanduse Seltsi väljaandeis ei lu-bata koguni nii väikesi kõrvalekaldumisi „Õigekeelsuse Sõnaraamatust“ kui *päivil*, *kaevetakse* (sõnast kaevama), *poliitiline* (peab olema *päevil*, *kaevatakse* ja rumal *politi-line*), muidu lykatakse käsikiri tagasi. Uuendused ei tule kysimussegi.

Seejuures, veider vastuoksus: vigu sallitakse, neid lu-batakse teha, nende pärast ei ärrituta, neid taga ei kiusata.

Sellele ametliku keele survele juba on hakand vaba-tahtlikult alistuma ka eraettevõttelised asutused: ajalehed („Postimees“) ja kirjastused, nii juba „Loodus“ ja „Noor-Eesti“ (seega õigupoolest mitte enam Noor-Eesti vaid Va-na-Eestil). „Noor-Eesti“ on lasknud koguni autori uuen-duslikku keelt ymber teha (Kivikal).

Kas säärane surve on hää ja soovitav?

Ei sugugi! Vastupidi!

See oleks hää ja soovitav, kui see puudutaks ainult vigu, lausa vigu, vigu, mida ka uuenduslik keelelaager sellaseiks peab ja vaenustab. Nyd aga, nagu öeldud, ei kiusa ametivõimud (ministeeriumid, ylikooli-professorid, Emakeele Seltsi ja E. Kirjanduse Seltsi juhatused) mitte nii vigu taga kui uuendusi. Ja selle järele suhtuvad keelele ka ajalehetoiimetajad, kirjastusejuhid, koolijuhatajad, kantseleiylemad: mitte vead, jämedadki vead, rumalusest, teadmattusest tehtud vead ei ärrita neid nii väga, neist vaadatakse mööda, need antakse andeks, kui need ei yleta teatavat määra. Nende nõrdimus ja viha suundub teadlikele, põhimõttelisile teisitikirjutamisile ja seisukohile (y, tet, poliitiline, teater). See näitab, et neid mehi sugugi nii väga ei huvita eesti keele saatuse, selle puhastamine, rikastamine ja peenendamine, vaid pääasjaliselt see, et uuendused läbi ei läheks, see puht-isiklik võimukysimus, et „vaat me ei lase seda, me võime seda takistada.“

Sellega aga tehakse ainult kahju eesti keele asjale. See sünnib järgmiselt:

1) Sellega takistetakse ka hääde uuenduste vastuvõttu, s. o. niisuguste, mis pärast, kui nendega hakatakse harjuma ja nad kord on läbi läind, osutuvad tõesti häiks ja meeldivaiks, nii et keegi ei taha enam neist loobuda. Keeleuuenduse käik on näidand, et sellased juhtumid on võimalikud, seega et terve rida uuendusi, millele esialgu vastu pandi omaaegiste võimude ja vanemate inimeste poolt, ometi pea leidis yldist poolehoidu, tunnustamist ja vastuvõttu (nii näit. õnnelikke pro õnnelikka, -ism pro ismus, i-superlatiiv jne.) Miks ei või mitmed muudki uuendused, mitmed edaspidised uuendused väärida samasugust saatust? Miks peab uuenduste vastuvõtmise olema lõpnud „ametlikult“ a. 1924-ndaga? See oleks liiga lyhike kasvu- ja õitseage eesti keelele (1917—1924).

Mida vajab iga uuendus oma läbiminekuks? Proovimist, temaga harjumist. Iga uuendus, ka hää, sellane, millega pärastpoole ollakse väga rahul, tundub suurimale hulgaie esiti võõristavana, imelikuna, tarbetumana ja leiab alguses vastupanu (nii omal ajal -ism, -e pro -a). Uut uuendust peab nii-öelda demonstreerima, ta peab küllaldaselt esinema siin-sääl ajalehis ja raamatuis, eksibist temaga vähehaaval harjuks. Siis kaob esialgne võõristustunne ja siis alles tajutakse ta väärtus ja parandus. Nii syndiski

omal ajal. Oleks sellal kohe maksma hakand ametliku keele fikseerimis-surve, siis kõik need hääd uuendused, mis nyid on kätte võideldud ja saavutet, oleksid tänapäevani alles läbi minemata ja lubamata ja keel oleks halvem ja vaesem. On-neks eesti kellele ei olnud sellal Eestis veel mitte kujunend ega võimule pääsnud säherdune survevaim ja säärased survevõimkunnad. Nyid nad on õnnetuseks olemas ja nyid nad ei lase enam proovida uuendusi, nendega inimesi harjuma panna, ja selle halb, kahjulik tagajärg on, et mõ-nigi hää uuendus, mis võiks keelele väärtuseks olla, jääb läbi minemata või viibib, sest uuenduste läbiviimine tehakse äärmiselt raskeks.

2) Veel enam: sellega levitetakse ja sisendetakse yldse alalhoidlikkuse, konservatismi, vanameelsuse, paigalpysimise vaimu ja vähendetakse edasiarcnemise tungi ning hoogu ja vastuvõtlikkust igasuguseile keelerikastusile, parandusile ja arendusile, koguni sellaseile, mida ametliku keele võimkund ise tahaks soovitada. Keele kiirem arenemine pikaldub; huvi keelekultuuri vastu väheneb; inimesed muutuvad yks-kõikseiks keelekysimusile. Selle tagajärjel ka õigekeelsus-lik oskus ei edene, vigade tegemine kestab edasi.

Et aga keel on rahvuskultuuriliselt nii tähtis, et ta on rahvuslik aare, rahvuse olemasolu päämine tunnus ja et ta areng, ta rikkus ja peenus teevad ta alles selleks rahvusli-kuks aardeks ja suurelt osalt otse annavad rahvusele ta olemasolu õigustuse, siis keele takistamine arenemast selleks rahvuslikuks aardeks, selle arenemise vähendamine, pikal-damine on kahjulik tegevus, rahvuskultuuriline kuritöö.

Kuidas peaks asi olema? Kuidas keele ametlikud asu-tused ja autoriteedid peaksid siin suhtuma ja toimima, kui nad tahavad õiglased olla ja täit kasu tuua eesti keelele?

1) Nad peaksid aru saama, et veel liig vara on ametlikult fikseerida eesti keel. See on nagu jäädava te-raskorseti valamine 12-aastase kasvava plika ymber. Sest eesti kirjakeel on alles kasvamise eas; ta praegust kuju ega jume ei või pidada lõplikuks.

Fikseerimisele on ahvatelnud suurrahvaste ja -riikide eeskujul, kus keel juba on kindlaks kujunend. Nähakse, et saksa, prantsuse, inglise keel on kindel ega ole sääli kee-leuuendust (sest et enam ei ole vaja), ja arvatakse, et meil siis ka yhtki ei ole vaja.

Seep see viletsus ongi, et meil igal alal — riiklikus elus, tööstuses, kirjanduses ja kunstivoolude ja pädagoogika alal ja nyid ka keele alal orjalikult kopeeritakse ja matki-

takse suurrahvaid. Puudub iseseisvam mõtlemine, sygavam tähelepanemine ja kaugemale nägev pilk. Selle tagajärjel tehakse saatuslikke vigu, raskesti parandetavaid, kibedasti kättemaksvaid eksimusi.

Meil peaks aru saadama, et nii noor, nii vähe arenend kui seda on eesti keel, vajab vähimalt veel 10—20 aastat kujunemiseks, kypsmiseks, valmimiseks. Kui me nyd fikseerime ja koguni vägivaldselt, siis saame h a l v e m a keele. Sest arenemine ja kujunemine pannakse kinni. Anname aga veel 10—20 aastat aega esitada ja vabalt proovida uuendusi, siis läheb mõnigi neist läbi ja keel saab rikkam ning p a r e m. Keel on nagu vein: mida kauemini talle aega antakse käärimiseks, seda parem ta saab. Aga 10—20 aastat — see on liig kaua! hyytakse. Nii kaua siis peame veel leppima ebakindla, yhtlaseks kujunematuma keelega, kus yks kirjutab nii, teine teisiti!

Aga mis on 10—20 aastat rahva elus? See on nagu vaevalt 10—20 kuud, vahest koguni nädalat inimese elus. Rahvas, kes kärsitu ja kel kannatust vähe, see hääd keelt ei saa. Peetagu silma, et uus kreeka keeleuuendus kestis ligi 100 aastat. Päälegi, seda terutetagu alati, see fikseerimine saab tegelikult olema ikkagi poolik ja olematu: nagu öeldud, v i g u ei saa te ikkagi mitte kõrvaldada oma ametliku fikseerimisega, neid teevad kõik kirjanikud, ajakirjanikud, professorid, yliõpetajad, õpetajad, õpilased kõiges rahu yha edasi. Ja see vigade tegemine, see keelevigade kirjutamine kestab meil veel kindlasti oma 20 aastat. E n t v i g a d e g a keel pole fikseerit keel. Seega fikseerimata keelt veel paarkymmend aastat! Muide, õigupoolest pole „neile“ sugugi nii tähtis keele puhastamine vigadest (need neid nii ei ärritagi) ega eesti kirjakeele tõeline peenendamine ja arendamine. Nende päämiseks pyydeks praegu on takistada, et vastaspartei ei võidaks, et uuendused läbi ei läheks, et y tarvitusele ei tuleks!

Kõigest sellest järgnevad järgmised põhinõuded:

1). Ametlik surve keele asjus kaotetagu ära; keeleuuendused (y, -nd, -tet jne.) antagu vabaks kohtus, kantseleis, eriti aga koolis, ylikoolis ja kirjanduses. Ärgu olgu mingit ametlikku sundust tarvitada vana või uuenduslikku keelt; jäetagu iga kantseleiametniku, sekretäri, õpetaja, õpilase, yliõpilase, kirjaniku, ajakirjaniku, tõlkija otsustada ja valida, kas ta tarvitab ü-d või y-d, -tatud või -tet'i. Alles sellases vabas võistluses näeb, mis keelendid leiavad rohkem poolehoidu ja tarvitamist. Siin ei ole midagi karta: kui

näit. y ja *tet* leitakse viimaks liig raskeiks või ebakohaseiks uuendusiks, siis neist tydinetakse ja loobutakse iseenesest, ilma ametliku surveta; kui nad aga pääsevad enamusse ja lähevad läbi, siis pole midagi parata; see on siis rahva tahtmine, millele tuleb alistuda.

Ametliku, politseiliku surve maksmapanek keele alal on üks neid vene byrokraatliku vaimu ja mentaliteedi järelnähtusi, mis vene ajal ja vene hariduse kaudu on imbund neisse ringkundi, kes meil praegu võimul on ja ka keele arenemist tahavad byrokratiseerida.

2). Survet ja sallimattust tuleb avaldada ainult lausa vigade vastu.

3). Kuid vigadeks pidada ja vaenustada ainult neid, mida mõlemad laagrid, niihästi ametlik kui uuenduslik, on yhisel kokkuleppel vigadeks tunnustand. Ja sellaseid yhiselt tunnustet vigu on isegi kyllalt palju, liigagi palju, sajuti, kogu ni tuhandeti. Neile, — vigadelle, hoidke oma surveavalduse ja tagakiusamise vaistud! Kus aga veel ei ole jõut kokkuleppele — kus üks pool peab hääks ja õigeks, mis teine veaks taunib, jäetagu esialgu veel vabaks, iga keeletarvitaja enda otsustada. Sää! võib pyyda mõjuda ainult vaimlike abinõudega, seletuste, argumentide, kihutustöö ja propagandaga.

Joh. Aavik.

Õigekeelsus, kirjanikud, keelemehed.

Kõik sessinases hädaorus, liigutagu ta enmast või ärgu liigutagu, otsib enda olemasolule õigustust, teadlikult või alateadlikult. Nõnda ka teadus. Tyhine näib talle olemasolu-õigustisena isegi ta iidisaegne loosung — tõeotsing. Paljas tõehyyd harva rahuldab täiel määral teadust ja ta teenrit, teadlast. Ikka tarvis end kuidagi kindlamalt aheldada selle maakamara kylge, mil liigutakse, millest tullakse ja millesse minnakse. Suur on iha kõigel kõikjal olla praktiline, veel enamgi — koguni kasulik. Nii ka teadustel, nad otsivad endile r a k e n d u s t. Mis viga looduste adustel! Geoloogia puurib end maa sisse-musse suurest tõejanust, aet suurest puht-teaduslikust uudishimust näha, mis õige sää! peidet sygavusis on lahti. Ja siis ta toob säält asjalisi proove päevavalgele, katsetab ja katsetab, mis nendega praktiliselt pääle hakata, ning varsti kytabki kivi kogu ilma soojaks, nii et päikesel ylal hakkab häbi, ja kiviõli paneb kõik käima ratastel ja

ilma ratasteta maal, vees ja õhus. Ja veel enam arstiteadus: uurib teine ja analüüsib näit. ahvinääret, ja siis tormab oma uurimuste tulemustega kas või surma ära võitma. Ent vaimuteadused jäävad selle kõrval oma praktiliste rakenduspyyetega tõsiselt kuivale. Selle teadusliigi rakendusala on vaimuala, aga seda Vaimu ennast polegi konkreetset näht enam pääle kunagise Pyha Vaimu väljavalamise tulekeeli! Ja kuna rakenduse on nii meelekujutuslik, või siis rakendusmeetodidki ja -viisid võivad pakkuda lohutavat pilti. Kui ajalooline teadus näit. on viimse rakukeseni paljastand Napoleoni isiku olemuse, kuidas siis seda päramist tõde õige peaks tegelikult rakendatama? Kas nõnda, et kõigi rahvaste pedagoogid säevad ta oma kasvatusideaaliks, nii et siis varsti kogu maailmatallus kääriks värske vullutamisgeeniuste jalge all? Või kui kirjandusteadus viimse täpsusega selgitab, millised ja mitu rida „Kalevipojas“ on Kreutzwald'i isiklikud ja millised rahvaluule-ehitsad, kuidas siis sedagi rakendada?

Keeleteadus on üks neidsinaseid õnnetu id vaimuteadusi, millele on osaks oma tõdede rakendusvõimetus. Ajaloolisena teadusena, nagu teda tavalisimalt mõistetakse, tal on vähe lootust end maksma panna tegelikkuses, tema tõed on taunit jääma tõdedeks tõe enda pärast, tema teadmused — teadmusiks teadmise enese kosutavaks lõbuks. Keeles toimuvate häälikarengute sääduspärasuse jälgimine, vanemate ja just võimalikult vanima ning yrgeima keeleseisu fikseerimine nende kaudu, keele põlise ja (päämiselt keelelise laimamise teel keelde tekkind) hilisema sõnavara kindlakstegemine ning viimase varal asjaomase rahva kultuurajaloo seiramine, viimaks isegi inim-keele synni- ja saamisloo selgitamispyyded — kõigest selletaolisest saadavad kogemused ei anna midagi loovat oleviku ega tuleviku tegelikkusele. Ja siiski on keeleteadus oma iseloomu kõnesolevast põhiomadusest (vaimuteadusele omases rakendusvõimetusest) mööda hiilida katsudes otsind endale rakendusala, ja nende kohatute rakenduspyyete ohvriks on langend õigekeelsus. Järgnevate ridadega tahamegi lyhidalt peatuda mõningal eesti õigekeelsuskysimisel, milles (ajalooline) keeleteadus meil on teaduse autoriteedi nimel nõudnud endale viimist sõna, ja kaaluda, kes siis lõppeks peaks olema õigekeelsuse määraja.

Tähendetagu kohe alguses, et meil Eestis nn. keelemehed on kogu meie kultuurkirjakeele intensiivsema

arengu aja sõna tõsisel mõttes terroriseerind meie õigekeelsust oma quasi-teadusliku autoriteediga. Mis keeles õige ja mis väär, mis lubatud ja mis lubamatu, selle üle kohtumõistmise on see pooleldi-kutsumata rahvas keeleteaduse nimel võtnud enese piiramatu ja vastuvaidlematu otsuseandmise alla. Ja ometi piirdub keelemehe või keeleteadlase (need kaks mõistet peaksid olema õieti identsed — keelemees peaks olema keeleteadusliku haridusega isik — meil nad aga ei ole seda) sõnaõigus-tegeliku keele saatuse määramisel väga vähesega, kui vaatame kas või näit. mis ytleb selle kohta meie soomeugri keeleteaduse kõlavaim nimi prof. Setälä (teoses Kielentutkimus ja oikeakielisyyks lk. 146): „Meil võib neis kysimuis (s. o. keelemeestel õigekeelsuskysimuis, J. Mg.) olla sõnaõigust ainult sel määral, kui me oleme muretsend endile selge käsitus keele elust, endile selgitand tema ideelise ylesande, selle sihi, millele tuleb välja pyyda. Ainult sel tingimisel me tohime nõuda endile autoriteetsust keeleõpetajaina koolides ja elus.“ Nii siis keelemehed-uurijad olgu keeleõpetajaiks, ja kuidas, sellest sama teadlane (mainit töö lk. 23): „Keeleuurimuse ylesanne on keeleliste nähete mõistmine, mitte nende yle kohtupidamine.“ Eesti keeleuurimus kõnnib alles oma esimesi samme, samuti ka tema ideelise ylesande selgitamine, ent õigekeelsuse aisadesse on ta rakendet meil kindlamini kui vaevalt veel kusagil mujal.

Vaadeldgem natuke ligemalt seda rakendustehnikat yldse ja eriti meil.

Keelelise õiguse ja vääruse vaagimisel on kolm teoreetilist seisukohta, mis eri aegadel ja eri keelis on olnud maksvad, harva puhtal kujul, kõige tavalisemalt yksteisega segamini esinedes: 1) etymoloogiline või keeleõpilis-ajalooline, 2) rahvakeele-, resp. enamuskeele- ning 3) otstarbekohasus-seisukoht. Nõnda siis võiakse keeles pidada ainuõigeks neile seisukohile vastavalt 1) etymoloogilis-ajalooliselt vanemat esinemiskuju, 2) keele kõnelejate enamikule omast või 3) otstarbekohaseimat (s. o. lyhimat ja selgeimat) keelelist väljendit.

Kõigepäält etymoloogilis-ajalooline vaatekoht meil õigekeelsust määramas: mis keeleuurimus on osutand ajalooliselt (ja eriti häälikasäadusliku reegli-pärasuse teel arenenuna) algupärasemaks, see olgu ka tegelikus keeles kõige õigem ja õigustetum. E. Muuk (vt. „Eesti Keel“ 1925 lk. 1—20) on yksikasjaliselt ja ar-

vustavalt vaadelnud selle kõige „teaduslikuma“ õigekeelsus-suuna ristisõite eesti keele arengu tandrill sellest ajast päälle, kus meil maad võttis vähegi modernsem keele käsitlemine. (A h r e n s), kunni keeleuuenduslasteni (A a v i k, R i d a l a). Tuletetagu säält meelde mõni iseloomustavam fakt: ajalooliselt õigustetumana on eelistet näit.: *lõppuna, aegana* tyybilist tugeva-astmelist essiivi *lõpuna, ajana* asemel; omadus-nimesid nagu *halbust, kurbus* pro *halbust, kurbtust*; illatiive *meele, juure* pro *meelde, juurde*; infinitiividena (R i d a l a) *tarvita, yhenda* pro *tarvitada, yhendada*; karitiivadjektiiv-tyypi *õnnetumad* pro *õnnetud*; partitiivityypi *paremad, jumalad* pro *paremat, jumalat*; mitmuse 3. isikut *tulid, andsid* pro *tulivad, andsivad* jne. Mis niisuguseist oma-aegseist võistlevaist paralleeldest on lõplikult võidule pää-send (või pääsemas), seda pole sugugi mitte määrand soovitetava tarvitussyisi ajalooline vanemus, vaid teise õige-keelsusprintsii bi asjasse segunemine: *halbust* (kõlaliselt vastuvõetavam!), *tarvitada* (ilmekam — ei segune impe-ratiiviga nagu tema võistleja *tarvita*), *õnnetud* (lyhem kahest!), *paremat* (partitiivina ilmekam, kuna *paremad* satub kokku pl. nominatiiviga!), *tulid* (lyhem!), *meelde* (*meele* kõrval ilmekam illatiivina!) tyypide eelistamisele on otsus-tavaks saand päämiselt just nende otstarbekohasemus võistlejatega võrreldes. Ajaloolis-teaduslikud motiivid on vaid tõuke andnud kysimuse päevakorrale kerkimiseks. Vaa-delgem näit. kas või veel sõna *allikas* väliskuju: ammuks see oli, kui ainuõigeks peeti kuju *hallikas*. Siis tuldi näi-dati, et ajalooliselt on õigem selle *h*-tu kuju (vrd. soome *allikko*!). Aga vaevalt oleks algupärasemusega motiveerit *allikas* murdnud sennised sügavale juurdund kirjatradit-sioonid (juba Georg Mülleri jutluses näit. je armuliitu *hallid ei tühma eales erra*), kui *h*-tut sõnakuju poleks toe-tand tema otstarbekohasemus: tema kaudu saadi yhtlasi yle tylikast selle sõna kokkusattuvusest *hallikas* (= hallivõitu), *hall* sõnaperega.

Nõnda siis tegelik eesti kirjakeele areng loomulikult pole end lasknud juhtida etymoloogilis-ajaloolisel õigekeel-sus-printsii bil, ja ka teoreetiliselt on viimane meil hukka mõistet. Võõristavad on igatahes niisuguseis olukorris nyy-dishetkel õigekeels. Sõnaraamatu ringkondade patustamised kõnesolevas suhtes. Juhitagu näit. tähelepanu *minia* sõna-kujule, mida ÕS ja Muugi „Eesti keeleõpetus I“ peavad ainuõigeks ega luba kuju *minija* sellepärast, et see sõna ajaloolis-etymoloogiliselt tuleb lahus hoida *minema* verbist

ja nõnda siis „ei tohi“ olla viimase tegijanime taoline. Või *ÖS eliting* (= roosihaigus) *Wiedemann*’i sõnarm. järgi — rahvakeeles (vähemalt Põhja-Tartumaal) leidub see kujul *eliding* ja ta on vist küll tuletuslikus yhenduses *hele* sõnaga (?vrd. saartel *elidus* ja vepsa *heled* ’paise’). *Wiedemann*’il on arvatavasti tema kuju määrates mõl-kund meeles ta (*Rosenplänter*’i „Beiträgede“ ajastunt) seletus saksa keelest < *heilig Ding* ja on ta siis arvat liitsõnade hulka, samuti ka ilmsesti *ÖS*-us. Igatahes tõenäoliselt selle sõna ortograafilise kylje on määrand (päälegi arvatavasti väär) etymoloogiline vaatepunkt, rahvakeelest mööda minnes (või siiski rahvakeeles ka *elittino*?) Vastandlik eelmisele juhule on *öobik* sõna, mis viimasel ajal on *ööpiku* asemel tarvitusele võet kui häälikajalooliselt õigustetum (kui juba *nööp* : *nööbid*, siis ka *ööbiki*!), arvestamata, et see on algne liitsõna (2. osaks vrd. soome *pikku* ’väike’) *öö-pikk*. Nõnda siis murdesõnana *ööbikul* päälegi polnud häälikulise algupärasemuse nimel õigust *ööpikut* tõrjuda, ja kui *ööbikut* õigustada, siis võib seda teha vaid praktilisil otstarbekohasuse (näit. hääldamismugavuse) põhjendusil. Nagu eelmisist näiteist näha, on riskantne aluseks võtta ajalooline printsip tegelikus keeleuuenduses juba sellepärast, et meil keeleajaloolised kysimused on sageli väga vaieldavad ja neis eksida on õige kerge. Ainult põhjalikum analüüs näit. osutab, et *ÖS*-us yhe sõnapere all esitet sõnad *lible* ja *liblikas* on ajalooliselt hoopis eri tye-dest pärit, samuti et *köver* ja *kõör* sõnul (vrd. *kõõrdi* — sm. *kleroon*, *köver* — sm. *kovera*) pole teineteisega midagi yhist. Miks siis lasta end (? alateadlikult) juhtida sel nii tujukal keeleajaloo-instinktil ja hoida kinni sõnakujudest *seal*, *hea* (vrd. sm. *siellä*, *hyvä*) kirjakeele häälikusysteeteemile kodusemate *sääl*, *hää* kõrval (eesti *ää*-lised sõnad on ju muide tõesti ajalooliselt teistsugusest ainesest nagu *määrata*, *säär* — vrd. sm. *määrätä*, *sääri*).? Põhjust pole muidugi ka kirjakeeles haruldase ja uuendusliku *ketserus* kõrvalt *ÖS*-u viisi koguni hyljata tavalisemat *ketserlus* kuju sellepärast, et selle tuletusviis on keeleajaloo seisukohalt vaadatuna hilisem (selle aluseks on olnud *saks* = *saks-lane* — *sakslus* tüüp).

Kõige enam torkab silma eesti õigekeelsuse korraldamise alal ajalooline printsip astmevahelduse *restaureerimiskatsete* puhul. Nõnda on viimasel ajal *algul* pidand taganema ajalooliselt oletetavasti algsema astmevaheldusliku *alul* kuju eest, *tegutsema* asemel näeme

ikka parandetavat *teotsema*, nominatiivkuju *õla* asemel alati *õlg*, *huugada* asemel uudislik *huuata*, *hiilgada* asemel *hiil-*, *lata*, (*kiduma*;) *keob* pro *kidu(ne)b* jm. Etymoloogilise algupärasemuse printsiibist kinnipidamist meie keelekinnistamisel osutab teat viisil ka kirjakeeles kodunend võõrsõnakujude hylgamine ja algkeelele ligemate kujudega asendamine (nõnda *kokett* tõrjut *kujugar* *kokott*, sõja-aegadest tuttav *karantiin* teisendiga *karanteen* näit. ÕS-us).

Teiseks kirjakeele õigekeelsuse määramise mõõdupuuks tarvitetakse, nagu ylemal mainit, rahvakeele ehk rahvamurrete enamiku seisukohta. Mingi keele alal kõige enam esinev keelendikuju või kõneviis nõnda siis oleks kirjakeeleski kõige õigem. Eesti kirjakeel kui eriline eesti keelemurrak on aastasadade jooksul enese siiski juba niivõrd kindlasti ja yleolevalt maksma pannud rahvamurrete kõrval, et tal ei tarvi karta säältpoolist tugevat pääleryndu. Vaeval oleks näit. mingit tagajärge kolgapatriootsel ettepanekul võtta kirjakeeles tarvitusele murdeile õige laialt omane yi praeguse yy asemel (*kyis*, *syi* pro *kyys*, *syy*) või mõnel muul selletaolisel. Samuti paistab tõenäoline, et ükskord viimati järgi jääb alaline teoreetiline eesti kirjakeele sõna-alulise *h*-eitamine (: *hakata* tulevat hääldada *akata*). Ideaalses kirjakeeles on selle *h*-olemasolu jätkund salgamatult Müller'i ja Stahl'i päevilt meie aegadeni, et aga selle vahe sees eesti keeleala suuremas osas *h* on sõna alult kadund (nimelt teatavasti pea-aegu eranditult põhjaeestis ja õige laialt lõunaeestiski), siis on alateadlik rahvamurrete (eriti põhjaeesti murr.) enamiku ja eesti yldkeele identifitseerimine viind välja praegusele tõelikkust vaevalt vastavale väitele. Parimad kirjakeeletarvitajad hääldavad hallist teooriast hoolimata *h*-sõna alul. Kirjakeel kui kõige paindlikum ja arenemisvõimelisem murre võib end täiendada rahvamurdeist, kuid selle juures pole määrav täienduseks võetava ainese levikulaius, vaid kirjakeelest enesest olenevad sisemised (päämiselt otstarbekohasus-) põhjused.

Siin ei saa vaikides mööda minna sellest eesti keele kjljest, mille korraldamisel sagedaimalt apelleeritakse rahvamurdeile, laiale levikule rahvakeeles — lausekorrast. Ilmselt saksapärase lausejärjestuse (näit. verbi liig taha nihkumine kõrval-lauses jm.) vastu võideldes ammutetakse nii endale moraalist tuge ja saadaksegi. Kuid tõelikult on just rahvamurrete syntaktiline kjlg meil täiesti läbiuuri-

mata ja selle tõttu ses suhtes vähemalt eesti murrete yldsuse nimel rääkimine ja sellele yldsusele nõjumine on enneaegne samuti nagu seda on ka esialgu mingist ajaloolis-algupärasest algsõome lausejärjestusest juttu teha. Kindel on igatahes, et rahvakeele lausekord on vaba ja jätab väga palju voli lausetähenduse nyansseerimisel intonatsioonile ning kui teda peab kirjakeelele eeskujuks võtma, siis tuleb muidugi heita germaanse lause ahelad, kuid hoidudes seejuures mingisuguseisse vastupidiseisse meelevaldselt oletatavasse ajalooliselt „algupärasemaisse“ (vrd. keeleajaloolist vaatekohta ylemal) kytkeisse sattumast.

Lõppeks tuletagem meelde kolmat õigekeelsuse määrus-kriteeriumi, otstarbekohasust. Keel peab täitma oma ylesande, olema mõtte vahendajaks isikult isikule, tegema isiku teisele mõistetavaks. Kõik keeles, mis sihib selle tema omaduse tõhustamisele, on häa ja õige, muu taunitav ja hyljativ. Ylemal etymoloogilis-ajaloolise õigekeelsus-seisukoha näidete hulgas esines ju näiteid sellest, kuidas tõkestamatult arenedes keel ise vabalt võistlevate paralleelide seast valib enesele otstarbekohasemad (*kurbus* — *kurbtus*, *meelde* — *meele* jm.) eelistetavamaks. Ent otstarbekohasusmõiste tõlgitsemisel alles veel võiakse „otstarbekohaselt“ olla subjektiivne ja erapoolik. Suurim hädadoht on seejuures, et meil keeleõpetajad-keelemehed otstarbekohasuse identifitseerivad väga sageli endile lähemal seisvate grammatikareeglite lihtsusega. Kui miski keeleline nähe ei lase end kohe yhekorraga reeglitada, siis kuulduv väidetavat, see polevat otstarbekohane. See on liigne ja tarbetu vastutulek kooliõpilasile. Sest emakeelt ei õpita lõpuks ikkagi grammatikareegleist, vaid ymbrusest ja juba aastaid enne lugemisõskust ja keelemeeste poolt säetavate reeglite tajutavust. Samuti nagu keele-ajaloolise analüüsi asutamise järgi keerulised reeglid ja keelelised suhted pysivad aastasadade ja mõnikord tuhandetegi viisi rahvakeeles (tuletetagu näit. meelde kas või keeruliseuse põlisust käänamistyybis nagu *lumi* — *lume* — *lund*, *käsi* — *käe* — *kätt*), veel kergemini see on mõeldav päälle eelkooliaegseid keeleõpinguid hiljemini koolis grammatilis-sistemaatselt korratava kirjakeele juures. Peaks mõõnetama, et meie keel vaevalt 1½-miljonilise rahva keelena ei pretendeeri maade ja merede valitsemisele ega tal tarvitse kas või oma sisemiste kõla- ja väljendusväärtuste selleks ette valmistuda lihtsusele, et olla muulasile kergesti õpitav. Just väikerahva keel on

peagu ainuliselt talle ise-endale, ta võib sellega teha, mis tahab, ilma väljaspoolseid proteste esile kutsumata.

Võtame näiteks mõne viimasel ajal aktiivselt esiloleva keelelise nähte, mille otstarbekohasusest või -kohatusest kõneldakse reeglilihtuse seisukohalt. Kõigepäält lyhendet *huvitet*, *kirjutet* passiivi partitsiibid, mida uuenduslased soovitavad pikemate *kirjutatud* jne. asemele eufoonilisil ja lyhemuse põhjendusel — pööramise reegli lihtsus kannatavat sellega kaasaskäivast *a* ja *e* vaheldumisest vastavas tyves (*kirjutan* — *kirjutet*). Arusaamatuks jääb, miks vastavat vaheldust ei reeglisteta yheskoos juba vaidlematult keeles olemasoleva tyybiga *saadan* — *saadetud*, *petab* — *petetud* — *petetakse*. Ja edasi väide: see partitsiibilyhendus olevat otstarbetu, sest et olevat ebaotstarbekohane teda kõigis tyvedes läbi viia, nimelt tyybide *saad*, *pand*, *teht*, *mõeld*, *kylvat*, *kynt* jm. jääksid liig ilmetud oma ainult yhehäälikulise partitsiibilõpuga, mõnel juhul tekki-vat koguni häälikulisi soovimatuid kokkusattuvusi (*saad*, *tood* on yhtlasi preesensi ainsuse 2. persoon). Imelik vastoluline mõtteviis näit. mitmuse partiivi puhul: siin sympatiseeritakse avalikult (ja õigustetult) lyhemale, vähem ilmekale lõpule nagu sõnus *käsi* (sama kuju ka ainsuse nom.!), *osi* (vrd. konna-*osi*!), *pesi* (vrd. verbi 3. isikut *pesi*), *silmi*, *jalgu* (viimased võivad olla yhtlasi ka mitmuse illatiiviks) jm., kuigi vaidlematult ilmekamad ja reeglilihtsamad oleksid pikemad *pesasid*, *silmasid*, *jalgasid* jne. Tuleb vaid jätta erapoolik ja dogmaatne vaatlusviis, siis on samuti lyhendet partitsiipidele kindlustet võidulepääs. — Samasugused reeglistamispõhjused veeretetakse lyhema *-nd*-lõpulise aktiivi partitsiibi kirjakeelde tungimise teele (ÕS-us vähemõigustet *-nud* lõpu kõrval): yhe alalise *-nud* asemele tingimisi vahelduva *-nud* ja *-nd* lõpu vastuvõtt tooks keelde ühe asemel kaks reeglit, siis keerustaks jällegi grammatikasüsteemi (*-nud* vokaaltyve järel nagu *saand*, *kirjutand*, *-nud* konsonant-tyvedel nagu *võtnud*, *mõelnud*, *tulnud* jm.). *-nud* lõpu kaitseks esitetava lohiseva „vokaalitäiuse“ korvab tema lyhemus ja energilisemus kahevõrdselt. Et mõnes eesti murdes *-nd* on edasi arenend ilmetuks *n*-ks (*saand* > *saan*), see tõsiasi muidugi kirjakeelt ei peaks kohutama: tema on sellise häälikmuutuse eest kindlasti kaitst oma kirjafraditsioonidega, mis rahvamurdel puuduvad. Kui oluline siiski on lyhemusprintsip, seda osutab näit. kas või muist vasturääkivusist hoolimata läbi löönd imperfekti 3. isiku kuju (*tulivad* asemel *tulid*, vrd. ylemal).

— Ja siis veel kahekordse *-lle* (rõhulise silbi järel) ja *-le* (rõhutule silbile järgnedes) allatiivilõpule seistakse vastu reegli keerustumise põhjusel. Kuid tegelikult ongi ju eesti keeles tävalisema *-le* lõpu kõrval (*isale, kõrvale, maale*) olemas ka *-lle*, nimelt 1-silbiseile lyhidvokaalseile (pronominaal-) tyvedele liitudes (*mulle, sulle, talle*), nii et *-lle* laiem tarvituselevõtt kõlalis-rytmilisel põhjusil, nagu soovitab keeleuuendus, oleks ainult juba olemasoleva tema esinemisreegli avardamiskysimus (*kavalalle, pimedalle, ? kõrgelle*). Kaasrõhuküsimusest ei pääse meie tegelik keeleõpetus niikuinii mööda (juhtudel nagu *kuusikut, nastikut — maastikku, põõsastikku* peegeldub selle mõju, raske on tast mööda hiilida ka *-tt-* kordadel nagu *kuulutus — surematus*), kõnesolevat *-lle* ja *-le* vaheldust oleks nii siis võimalik käsitleda ilma erilise uue paragrahvi või reegli keelde toomata. — Kuidas hää tahtmise juures aga ka reeglilihtsuse nõudeist mööda saadakse, ja seda koguni tyhises ja kirjakeele häälikulist yhtlust segavas pisi-asjas, seda näitab sõnakujude *hea, pea* triumfeerimine (vähemsoositava, kuid loomulikuma *hää, pää* kõrval) eesti keeleõpetuses. Viimaseile diftongsõnule peab alati pyhendetama käänamisjuhiseis eri pygal, et neid oma *i*-mitmuselt jälle tagasi tuua *ää*-sõnade hulka (mitm. *päid, päist, häid, häis*; vrd. ka tuletist *päine, päise*), mida need murdekujundid (*pea* pro *pää*; kas ei naerdaks, kui keegi soovitaks tarvitada murdelist *moa* pro *maal*) tõesti ei vääri.

Juba vahest piisakski eelöeldust õigekeelsuse otstarbekohasusprintsipi mõiste selgitamiseks, kui veel ei ootaks erilist mainimist üks keelelise otstarbekohasuse nurgake — keelelise ilu kysimus, mida meil on rõhutand keeleuuendus nii palju, et uuenduste eitajaile ja naerjailegi ilunõudemaneer on kylge hakand. Keelt ta ideaalses täiuslikkuses tuleb võtta ikkagi kunstilise väljenduse vahendina (yksiksõnad on vaid grammatikate ja leksikonide abstraktsioon), kas häälestunult kõneleja sõnas või paberistunult kirjaniku sule all, ja niisugusel korral on ilul otstarve täita. Olemaks selle kõrge otstarbe vääriline, peab keel laskma end mõõta ilunõõdupuuga. Siin ei saa apelleerida masside vähearenend keeletundele, nagu kahjuks tehakse meil, kui sunnitakse kirjanikke end pairutama ajakirjanduse- ja kantseleikeele normide alla. Kirjandus kaotab oma tähenduse, kui ta ei suuda kasvatada laiade hulkade ilumeelt, kui ta annab vaid argipäevselt vibreeruvaid päevapiltlikke elamusi. Ja seepärast ongi

keeleteadus oma tõsiste edustajate kaudu jõudnud kindlale veendumusele kirjakeele saatuse suhtes: see peab jäetama kirjanikkude taguda. Kuulakem, mis ytleb Setälä (ylalmainit teoses lk. 144): „Kellele siis... tuleb anda mõjuvõim asjatundjana määrata, mis tuleb võtta yhiskeelde, mida mitte? Keeleakadeemia, mida on soovitet kirjakeele kindlustamiseks ja arendamiseks, minu arvates ei viiks soovit sihile, sest oleks raske leida mehi, kes võiksid õigekelekysimuses täiesti yhineda, ja teiseks selline akadeemia kindlasti pidurdaks keele arengut, ta ei jaksaks arenguga kaasas käia, nagu osutavad näited muist maist. Kahtlemata areneb ja edeneb keel kõige enam ja kõige paremini, kui iga kirjanik teeb, mis vähegi suudab. Sisemine sund end mõistetavaks teha, sund vältida seda, mis lugeja keeletunnet võiks haavata, paneb kirjaniku tarvitama häd ja otstarbekohast keelt paremini kui miski muu sund. — Parima keele juhiseks on — sellele tulemusele jõuame lõpuks välja — parimate kirjanikkude keel...“ Ja veel edasi (lk. 146): „parim kirjakeel pole kirjutajate enamiku, vaid paremiku keel.“ Nõndaviisi Setälä, kelle grammatika soome kirjakeele arengus viimase 30 aasta jooksul on olnud juhtivaks teguriks, ajaloolise keeleuurimuse nn. uusgrammatikute voolu tyybiline edustaja. Mis siis veel rääkida näit. kõige modernimast nn. idealistlikust keeleuurijate põlvest Karl Vossler'iga eesotsas. See koolkond sageli täiesti samastab keele- ja stiiliuurimuse, uurides keelt ja stiili kõrvuti ja läbisegi. Vossler'i järele keelekysimused on maitsekysimused, kirjanik on oma ajajärgu keelelise maitse kehastus ja seepärast keele kui esteetilise instrumendi häälestamine syndigu kirjaniku poolt. Tsiteerigem viimase teosest Sprachphilosophie (lk. 15): „Nyyd me teame, mille teenistuses seisab keelelise õiguse õpetus, tegelik grammatika. Ta töötab keele kui kunsti teenistuses, ta õpetab meile keelelise ilu tehnikat. Nyyd teame, millele õigekeelsuse kaheldavais kysimuis akadeemiline (= autoritatiivne, dogmaatne; Mg.) grammatika peab toetama oma autoriteetsuse ja millele ta ka tegelikult, õige instinktiga, alati on nõjunud: kunstilisele võimele, maitsele ja keelelise maitse arengule, sõnataidurite eeskujule.“

Oleme ses kirjutises ylemal jälgind keeleteaduse meeleheitlikke katseid leida endale õigekeelsuses tegelik rakendusala, siis puudutand ja mõninga näitega eesti õigekeelsuse alalt valgustand neid vaatekohti, milledest lähtudes keeleteadus katsub

käskiv olla keelelise õiguse ja väärusel määramisel. Ja lõppeks oleme ikkagi välja jõudnud sinna, et keeleteadus ise oma autoriteetsete edustajate kaudu eitab enese õigust määravalt osa võtta õigekeelsuse saatusest. Meiegi keeleteadlased ja keelemehed peaksid seda arvestama ja jätma oma autoriteeditsemised keele kallal. Kirjanikul olgu kirjakeele suhtes öelda viimne sõna, hääliksäädusi ja muud keeleajalugu arvutav keeleteadlane või keelemees peab talle ainult toeks olema keelematerjali pedagoogilis-metoodilisel korraldamisel ja selle kirjaniku loodud ideaalkeele hulkadele kätteõpetamisel. Niisugune ideaalne kirjaniku ja keelemehel koosõöst sügenend eesti grammatika võib meile anda lõplikult fikseerund stiilse kultuurkirjakeele. Aga selleks on vaja meie kirjanikkonna nyydis- hetkel kahjuks liig leiute keelelis-stiililiste huvide võimsat virgumist. „Noor-Eesti“ vastavalt huviärgas ringkond alles on viind meid kirjanduslikult Euroopasse, kas praegune tegutsev ja päälesirguv kirjanduspõlv ei tunne kohustust oma harrastustega edasi Euroopasse jääda? Olgu vastutada keeleteadlased ja -mehed ning keelelõpetajad, kirjanikul-sõnataiduril — keelelõpetajad eest!

Julius Mägi.

Nais-sugu tuletuslõpu järgi läänemeresoome keelis.

Läänemeresoome (ja üldse soomesugu) keelte yheks eriti tähtsaks erijooneks indo-euroopa keeltega võrreldes on teatavasti maskuliinum-, feminiinum- ja neutrum-sugude eraldamisvõime puudumine, morfoloogilise sugudevahetegemise puudumine. Kus indo-euroopa keeled tarvitavad vahetegemiseks erinevaid tyvelõppe nagu ladina sõnus *equus* 'täkk' ja *equa* 'mära' us-lõppu isase ja a-lõppu emase looma nimetuses või suffikseid, sääl on meie sugukeelis kummalgi sool oma eriline tyvi (*täkk* — *mära*, sm. *ori* — *tamma*, *kult* — *emis*, *kukk* — *kana* jne.) või kui mõlema soo nimetamiseks ongi tarvitet yht ja sama tyve, siis seda liitsõna-yhenduses mingi isasust-emasust eriliselts äramärkiva teise sõnaga (*isakar* — *emakar*, *isane koer* — *emane koer*, sm. *uros* — *emakar*, *tedrekukk* — *tedrekana*, *poiss* — *laps* —

tütarlaps, mees-sõber. nais-sõber jne). Vt. selle kohta Ahlqvisti SKR lk. 2. Kuid juba Ahlqvist on viidand paarile juhule, kus läänemerem-s on hakat mees- ja nais-soo eraldamiseks tuletuslõppe kasutama. Alljärgnevate ridadega tahetakse anda systemaatsem ylevaade muu lmsm. nominaaltuletuse jälgimise kõrval silma puutund lmsm. erilise nais-sugu tuletuslõpu kujundamiskatseist.

I. Vaadelgem kõigepäält seda ainsat feminiinumsõnade tuletusvõimalust, millest leidub jälgi pea kõigis läänemerem. keelis ja mille juuri selle levimislaiuse tõttu võib pidada juba algsoome keelde tagasiulatuvaks, nimelt (*i*)*kkoi* deminutiivsuffiksist. Ahlqvist mainib l. c. lk. 2, 12 selle kohta näiteid soomest (*Wenakko* 'venäläisnainen' jm.) ja eestist (*noorik* 'nuorikko', *rootsik* 'naisruotsalainen'). Selle tuletustyybi ligemal jälgimisel tõestub Ahlqvisti väide alljärgnevate yksikasjalisemate andmete varal.

Eestist leiame vanemaist grammatikuist J. Gustlaffi (Observationes Grammaticae) ja H. Göseken'il kõnesoleva tuletuslõpu ligema funktsioonimääritlusegi. Nii esimesel B 2/II loome: „... Sinne de sexu masculino; & terminationis id de sexu foeminino, cujus vocalis i Rectivi Characteristicam extrudit, ut: ... Wennelinne Ruffus, Wennid Ruffa, Veitelinne Polonus, Veitid Polona, .. Rõgelinne Svecus, Rõgid Sveca lic: Sõmalinne & Sõmid Finno, Sarelinne & Savid Germanis, Germana“. Nõnda siis *ven(n)ik, lätik* (?*leitik*), *rootsik, soomik, saksik* sõnades konstateeritakse feminiinne *ik*-suffiks rahvusenimetusi. Göseken'il Manuductio kordub põhimõtteliselt sama reegel, lk. 25 „Das ^{Masculi}num geben sie durch ^{linne}id als: ^{linne}Sohma ^{linne}id sohma^{mees} / ^{Femini}edasi lk. 31 „Die Gentilia durch ^{linne}id | die ^{linne}Männer durch ^{linne}Weiber ^{linne}id / wenna^{linne}id / das ist / wenna^{mees}id /“. Göseken'il see reegel on arvatavasti, nagu nii mõni muugi seik tema grammatikas, Gutsclaffilt saadud, ja *-lik*-suffiks pro *-ik* vist põhjeneb viimase väärmõistmisel (*venalik, soomalik* pro *venik, soomik* vastavate maskuliinumite *soomaline, venaline* mõjul). Sellevastu leiame tal ehtsa feminiinumsõna Manud. lisan-distes lk. 6 (täiendiseks pag. 143-le): Blutfreund / Soim.

Blutfreundinne / Soimide = *hõimik* maskuliinse vaste *hõim* kõrval. J. Hornung'i grammatikas lk. 10 loeme: „Satt'it ein teutsch Weib / Rootsit ein Schwedisch Weib per contentum dicuntur“ — nii siis põlgliku stiili sõnad. A. Thor-Helle sõnastikus leiame rootsit 'ein Weib-Mensch, das nicht nach Bauer Art, sondern in teutschen Kleidern gehet', sama Hupe'l'il (1818) tähenduses 'schwedische Weibsperson, eine halbdeutsche od. gemeine Person in deutschen Kleidern' (märgit põhja-eesti sõnaks) ja Wiedemann'i sõnarm. *rõtsik* g. *rõtsiku* 'halbdeutsches Weib', säälsamas Tartu murde sõnana lisaks *venhnik*, *venhlike* 'Russin'. Pääle sõnade *rootsik*, *saksik* ja *hõimik* muud esitatud kõik on Gustlaffil (tema järgi ka Gõseken'il) ja Wiedemann'il lõunaeestilised. Feminiinse *ik*-suffiksi kunagist populaarsust lõunaeestis tõestavad omalt poolt ka selle rudimendid Lutsi murdest (O. Kallas, Lutsi maa-rahvas lk. 30): *Vinik*, *-gi* ~ *-gu* 'Vene naisterahvas', (lk. 31) *Lätik* 'Läti naisterahvas', (lk. 29) *naifi* *Lätigu*.

Edasi annab v a d j a keel mõnegi huvitava *-(l)kko*-feminiinumi: (Ahlqvist, Wotisk Grammatik lk. 5, 83) *Wenakko* 'Russinna'¹⁾, (ibid. lk. 10, 83) *Wirakko* 'Estinna', eriti NB Kettusel VÄH 106 *tätäjikko* 'naisvelho' (vrd. sm. *tietäjä* 'nõid' yldisemalt) ja idavadjast (käsikirj.) *keräjekko* 'kerjäläisnainen' (~ *keräjä* 'meeskerjus'). Või ehk ka VÄH 121 esinev *tšelikko* 'kielijä' tähendab algselt lobisevat naist?

Soomest on seda tüüpi tuletiste esinemise kohta kõige kindlamaid teateid kagumurdest, nõnda (käsikirj. andmed) Sakkulast: *venak|k(o)*, g. *-o(n)* '1. venäläinen nainen; 2. kunnoton nainen', *suomak|k(o)*, *-o(n)* 'suomakkolammas' (= *järjävillaisi*; et see just e m a s e looma nimetusena, siis võimalikult algse feminiinumsuffiksi abil saadud), *savak|k(o)*, *-o(n)* (tähenduse seletuseks: „*venäläise naiset savakoks...*“, vananend), viimase tähendus on täpsemalt ant Muolast: *savakko*²⁾ 'nainen, jolla ei ollut helmoja ja jolla oli kirjava

1) Kettusel on idavadjast noteerit (käsikirj.) *venakko* 'venäläinen'.

2) Vrd. Porkka'l ID 12 *savakot* ingeri hõimu nimi, mis on asetet yhte Soome Savo maakonnaga.

hame' (vanan.). Esitet *venakko* on noteerit ka Uusikirkko murdest (Viiburi läänis).

Karjala murdeist paistab teravalt silma ingeri murre, mil ka muidu on mõndagi yhist ylemaal kõne all olnud vадja keelega ja kagusooma murdega. Säält annab V. PORKKA (ID 121) kindlad näited *-ikkoi* feminiinumfunktsoonist: „*kkoi* mit femininer Bedeutung: *venakkoi* russisches Weib, *vadjakkoi* wotisches Weib, *sõmakko* finnisches Weib, *karjakkoi* (Kpr.) Hirtin, *linnakkoi* ein in der Stadt wohnendes Weib“. Mujal karjalas on sama tuletamisprintsip haruldane, kuid siiski mitte olematu; nii leiame Genetz'ilgi (TVKK sõnastik) *venäkkö* 'venakko', sama Tveri karjalas (käsikirj.) kujul *venakko* ~ *venkko* 'venäläinen nainen', Rugajärvel taas *ruo[šak]ko*, *-on* 'suomalainen vaimo (Suomesta tuotu)'. Kui puuduliku andmestiku põhjal tohiks järeldusi teha, siis paistab, nagu aunuses ja lyydi murdeis ei valitseks vastavil korradel feminiinne tähendusvarjund (Suojärve aunusepärasest karjalamurdes *ruo[šako]* 'suomalainen' [halv.], Suoj. ja Sununsuu lyydi murd. *veñakoi* 'venäläinen', aunuse Genetz'i TAK järgi *Livviko* 'Aunukselainen', Suoj. *livviko* 'aunuksenkielinen ihminen', Mundjärve lyydi murd. *ludiko* 'aunukselainen'). Kuid lõunavepsas sellevastu jällegi (Kettunen, LVHA I 123) *veñak* 'Vene naisterahvas', (LVHA II, 23) *veñakod* 'vene naised'.

Ylemaal esitet andmed eestist, vadjast, (ida)soomest, karjalast ja lõunavepsast tõendavad, et *-(i)kkoi*-tuletuslõpp käsiteldavas feminiinses funktsioonis peaks tagasi ulatuma algsoomesse. Eriti nais-soost rahvaliikme nimetamisel on teda kasutat ja vastavaist etymoloogiaistki mitmed otse näikse pärinevat algsoomest (näit. eesti *ven[n]ik*, *Viinik*, sm.-karj. *venakko*, *venkko*, *venäkkö*, ingeri *venakkoi*, veps. *veñak*). Kuid on ka üksikuid muid vastavaid nais-sugupersonaale (e. *hõimik*, vadj. *tätäjikko* tüüpi).

Viimaste hulgas eriti laiaulatuseline on algsoome **nōrikkoi* järeltulijaskond: eestis juba vanast kirjakeelest päälle (Stahl'il Ein junges Weib | *nōhrid* | *nōhrituft*, Gutsclaff'il jung Weib *Nōrid* | *o*, Göseken'il Junges Ehe-Weib | *Nōhrid*) yldine (Wiedemann) *nōrik* g. *nōriku*, *nōriko* 'junges

Frauenzimmer, Jungfrau (bl), bes. Neuvermählte, junge Frau (die noch nicht geboren hat)', murdeis Vaivara *nuõrikko*, -*go* 'noorik; noor abielunaine', Kuusalu *nuõrik*, -*ou* 'noor naine ilma lasteta', Jāmaja, Tori, Maarja-Magd. *nõrik*, Järva-Madise, Torma (Avin.) *nõprik*, Kodavere (Kettunen, KodD 161) *nuõtik* 'junge frau', Põlva gen. sing. (Wiedemann, WerroE 7) *nõriko*, Tarvastu (adess.) *nõrikkal*, Vastseliina *nõrjk*, -*iaq*, Seltini-Alamõisa (Lätis, P. Voolaine järgi) *nõrik*, -*igu*, Lutsi (Kallas, Lutsi maarahvas 47) *noorik*, Kraasna (Kallas, Kraasna maar. 99, 100, 101) *noorik* - *noõtk*. Pääle eesti see sõna on yldine vadjas: Ahlqvist'il (Wotisk Gramm. 140) *nõriikko* 'brud, ung hustru', Alava'l (Vatjalaisia häätapoja 69) *nuorikkõ* - *noorikko* 'morsian, nuorikko', Kettusel (VÄH 136) *nuõrikke* 'nuorikko', (idavadjast, käsikirj.) *nõri|kke* - *-kka*. Soomest tunneb Lõnnrot'i sõnarm. *nuorikko* 'ungmor (en månads tid)', elavaist murdeist omavad ta vist kõige kindlamini sm. kagumurded: Uusikirkkolt (käsikirj.) märgit *nuõrikko*, Tytär-saarel (F. Äimä' TytÄ 37 järgi lain eestist; Ojansuu SKTT 167 ei pea ainult kõnesolevat Tytärs. kuju, vaid ka yldse sm. *nuorikko* sõna eesti kirjanduslikuks lainuks: „Sana on suomessa ahdasalueinen; kenties sitä on pidetävä kirjallisena lainana“) *nuõrikku*. Kõikjal see -(i)kkoj-tuletis tähistab noort naist¹⁾, feminiinsusele temas on tähelepanu juhtind juba Ahlqvist SKR-es. Teiseks selliseks eesti-vadja yhiseks feminiinumsõnaks võiks ehk pidada eesti *kazik* g. *kazike*, *kaziko* 'Hochzeitsängerin' (Wiedemann), vadja Alava'l (Vatjal. häätap. 49, transl.) *kaazikõssi*, Kettusel (VÄH 152) *kazikke* 'kaaso'.

Lõppeks tuletetagu meelde, et sama algsoomeliseks peet feminiinsuffiksi abil moodustetuks tuleb lugeda, nagu H. Ojansuu on näidand (Kotieläintemme suomenkielinen nimistö lk. 23), ka yldiselt läänemeresm. keelis leiduvad

1) Liivis sellevastu juba *nuõrõkki* tähendab (Sjögren-Wiedemann'i ja Kettuse järele) yldse 'noort inimest'. Lyydi Sununsuu *nuorikk* 'pientä puuta kasvava kaskimaa' on muidugi koguni kollektiiv-tuletis.

põlised lehmanimed, tiyp eestis *Maasik, Mustik, Ristik, Suvik, Talvik* jne., soomes (vt. tsiteerit teose lk. 18 eri murdeis suffiksiseisendid *-kki, -ke, -kee, -ki*) *Puniki, Tähiki, Lumikkee, Tährikee* jm., a u n u s e s (tsit. teose lk. 23 alamärkus) *Pühikki, Toivikki*, täienduseks mainitagu vadjast (Kettunen, VÄH 152) *musikke* 'musta lehmä', *vallikke* 'valkea lehmä', põhja- ja keskvepsast *pühikt, mušikt* (vt. Kettuse LVHA II 64).

II. Edasi tulevad käsitelu alla läänemeresm. keelis omal põhjal liitsõnalisist moodustisist sügenend feminiinumsuffiks, 1) sm.-karjala *-tar* resp. *-tär* ja 2) vadjal *-nna*.

1. Kui vaadelda *-tar, -tär* esinemist soome murdeis, siis leiab läänemurdeist kõikjalt kinnitust tema täielik puudumine. Viimast asjaolu tõendavad käsikirjalised ja trykit teated Halikkost (HalT 19), Ulvilast („*ttare*... ihan tuntematon“, käsikirj.), Metsämaalt („*-tar* päätteiset yl. outoja“, käsikirj.), Tyrvääst (Tyrv 119: „Ei koskaan: ...*ruhtinatar, syöjätär*“), Haminast („*-tar* on kokonaan tuntematon“) ja kaugemalt idastki nagu Kesälahti murd. („*ttare* outo“, käsikirj.), Savonlinnast („päätetä *-ttare* [*-tar*] en myöskään ole kuullut“, käsikirj.), Heinolast (Hein 16: „en ole kuullut... *ttare*...“). Kust läänepoolsest Soomest iganes on noteerit vastavatuletuselisi feminiinõnu, sääl on nad kirjakeelest õpit, nagu näit. konstateerib N. Ikola (AlaSat 261) Ala-Satakuntast: „Suhteellisen nuoria ovat *tar*-loppuiset sanat, jotka joskus esiintyvät *i*-loppuisina, esim. *kuninkatar, kuninkatari* (Mets), *kuninkastar* (Loi), *opettajätär*“, või nõndakui loeme Ori-vesi murde kohta (käsikirj.) „Kirjallisuuden välityksellä on joku sellainen tullut tunnetuksi, esim. *kuninkaatar*“. Sama algupära on muidugi Halikko (HalT 92, tekstis transl.) *kuningattareks*, Mynämäki *kuninkaattar, -en, -t kuningatar* (käsikirj., väga harva nooremail esinevaks märgit), Nakkila (käsikirj.) *kuninkatar*, Saarijärve (käsikirj.) *ompelija|tar, -ttare(n), opettaja|tar, -ttaren*, ka idasm. Muola (käsikirj.) *opettajatar* jm. seda laadi. Nagu pääleegi äsjaseist Ala-Satakanta murde näiteistki ju selgus, on suffiksi võõrapindsus juba märgatav väga sageli ka sellestki, et *-tar* on käsitletud justkui iseseisev (genetiivile või nominatiivile

liituv) liitsõnaosa: Metsämaa (käsikirj. *jumala|tar*, -*ttaren* nooremail-) *jumala|taar*, -*ttaaren*, -*taarta*, *kuninkätaari*, Koillis-Satakunta (KoillisSatSet 8) *Suomentaaria* (= ajalehte „Uusi Suometar“), Ulvila (käsikirj.) *Suometaari* „Uusi Suometar“, *joettaari* 'höyryvenhe „Joetar“', Vehkalahti (käsikirj.: „vehkalahtelaiset esim. tilaavat ja lukevat“:) *Suomentaaria*, Heinola (Hein 16) *Suomentaar*, *Aallotaar-laiwa*, Suursaari (partit.) *sugmetart*.

Pole muidugi mõtet pikemalt jälgida feminiinse *tar*-, *tär*-suffiksi võidukäiku kirjakeelest sm. läänemurdeisse. Mainitagu vaid veel selle tuletuslõpu esinemine sääil paiguti *le h m a n i m e d e s*, nõnda (käsikirj. teated) näit. Halikko *Ruusutar*, *Aivotar*, *Ilmatar*, Sauvo *Elotar*, *Valotar*, Kiikala *Onnetar*, Uskela *Kottar*, *Hävytär*, *Hännätär* (vrd. *häpy*, *hantä*!). Sellegi nimetyybi rännak on hiline ja syndind (karjandus-) kirjanduse kaudu. Loomuliku alguse see nimetyyp on saand idasooime (päämiselt savo) murrete alal, kus *O j a n s u u* (Kotieläintemme suomenkiel. nim. 20) piirab teda järgmiselt: „Siitä on minulle lähetetty tietoja Virtasalmelta sekä Mikkelin ja Lappeenrannan seuduilta; esim. *Aaltotar*, *Päivätär*, *Onnetar*. Nimet tekevät nuoren vaikutuksen.“

Sellega oleme viimaks välja jõudnud *tar*-, *tär*-suffiksi pärisalani soomes, *i d a s o o m e n i*. Säälsed savo- ja karjala-murded on viimase pesapaigaks, kuigi suffiksi ennast sääil enam ei esinegi kuigi rohkelt. Põhja-Skandiinaavia savo kolonistide murde kohta lausub T. G. A m i n o f f (Verml. 207): „*tar*, *tär* p.t. ei ole enää elävänä murteessa, mutta tavataan ... *tar* (*ttari*), *tär* (*ttäri*) muotoisena esim. *Suumutar*, *Sydjättärin* = *Sydjättären*“ — nähtavasti kõnesolevat suffiksilt esineb vaid nais-sugu mytoloogilisis nimetusis. Lõuna-savost Maaninkalt (käsikirj.) leiame: *köyriä|tär*, -*ttären*, -*tärtä* (= ? kadrisant; vrd. *köyri* = *kekri* = 1. november), *lekotar* 'naisen haukkumanimi' (vrd. verbe *lekojlla* 'maata lekottaa', *lekottö* 'maata, olla veltona'), (*uokat*-nais-soost) *uokari|tar*, -*ttaren* 'loihtija'. Soome põhjajarjalast Ilomantsist (käsikirj.) võivad omad põlised moodustised olla *kuni|tär*, -*ttaren*, *Luakotar* (= Luakkosen tyttö; vrd. *Luakko|nen* isanimi). Soome karjalast teateid ka Vir.

1902 lk. 8 W. P.-l: *Timotar* (Timosen tytär), *Pääkötär* (Pääkkösen tytär), *Pelotar* (Pelkosen tytär) jm. Viimane *-tar* tuletuslõpu tarvitamisviis, nimelt tytrenime moodustamine isanimest, omabki kõige sygavamad juured idasoomes. See on XVII ja XVIII sajandil olnud, nagu kindlasti võiakse tõestada, yldine Soome karjala, savo ja koguni kesksoomegi murdealadel, aga Savos ja Soome Karjalas on nad esinend veel kunni XIX sajandi esimese pooleni; vt. sellest A. V. Forsman'i (Koskimies) teoses Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalta I, lk. 60—1. Värskeid lisatõendusi sellele annab E. A. Tunkelo Virittäjäs 1928 268—77 Nilsia kirikuraamatute ja hauaristikirjade järele (*Margretta Esfitar* = Taskinen-nimelise mehe tytär, *Walborg Lempsatar* = Lempsase tytär), milledes *-tar* resp. *-tär* on maksvusel kunni XVIII sajandi lõpuni, kuna samas murdes see naisnimetüüp (*Koistitar*, *Hillutar* = Koistise, Hiltuse tytär; vt. l. c. 276) on veel ligi sada aastat kauemini nõrgalt pysind. Ojansuu' märkus (KAÄH 91) „Savossa *tar* ei enää merkitse tytärtä, vaan vaimoa, esim. *Korhotar* Korhosen vaimo, *Tanikatar* Tanikaisen vaimo“ on eelõeldu järele ekslik (kui ta ei põhjene mingil eri allikal, mis nende ridade kirjutajale pole silma puutund).

Võimalik, et Ojansuu äsjane väide on pärit soome deskriptiivgrammatikast, kus *-tar*, *-tär* tuletuslõpu funktsioon s.m. kirjakeeles on defineerit ebamääraselt (vt. Setälä, Suomen kielioppi¹¹ lk. 125): „nämä sanat ovat (scil. *-nen-* ja *-inen-*lõpulised; Mg.)...: β. sukunimiä, esim. *Karhunen*, *Hukkanen*, *Tanikainen*. Vastaavilla naispuolisilla sukunimillä on päätteenä: b) *-tar*, *-tär* (*-ttare-*, *-ttäre-*), esim. *Karhutar*, *Hukatar*, *Tanikatar*; appellatiiveja: *runotar*, *kieletär*, *ruhtinatar* jne.“ Sellest väitest pole selge, kas on *Karhutar* tyybi all mõeldud abikaasa- või isanimest tuletund naispersonaali. Renvall'i sõnaraamat (1826) tunneb soome karjalamurdelist tüüpi (*ahvatti* ~ *ahvatta* 'gefrässig', 'Vielesfresser' ~) *ahvatar*, *ttaren* 'nais-söödik' ('idem de femina') ja mytoloogilis-rahvaluulelisi vastavaid feminiinumsõnu nagu *auteretar*, *ttaren* 'Hausgenossinn der Badegöttinn' (~ *auterinen* 'Hausgenoss der Badegöttinn'), *etelätär*, *ttären* 'Dienst-

magd des Südens', *hiilitär*, *ttären* 'mythol. Feuervorsteherinn', *kekritär*, *ttären* 'femina mythol. famula l. filia *rov kekri*, mythol. Nymphe'. Neil rahvakeelseil *tar*-, *tär*-sõnul on pea eranditult (teisiti siiski viimane NB 'filia *rov kekri*') maks-
mas yldfeminiinne, mitte enam 'tytar' tähendus. Sama konstateerib ka Ahlqvist SKR lk. 16, esitades mytoloogiliste naisolendinimede (*Luonnotar*, *Syöjätär*, *Tuuletar* jm.) ja *nen*-lõpuliste mees-sugunimede *-tar*-lõpuliste naisvastete (*Karhutar*, *Koskelotar* jm.) kõrval niisuguseidki, mis on „nyydne aeg septsend“, nagu *kieletär*, *jumalatar*, *kreivitär*, *herttuatar* jne. ja milledes see (scil. *-tar*-suffiks) on siiski endale saand *abikaasa* tähenduse, mitte *tytre*, mis talle on algupäraselt omane. Selles *abikaasa*- ja yldisemaltki naissoo-tähenduses esinevadki sm. kirjakeele rohked *tar*-, *tär*-tuletuslikud, ylemal Setälä' apellatiivumnäidetega representeerit feminiinumsõnad (*kirjailijatar* 'naiskirjanik', *johtajatar* 'naisdirektor, -juhataja' jm.). Nende mitmekesiseist tähendusliikidest ja tarvitamisest hilisemas sm. kirjakeeles vt. ligemalt Vir. 1902 lk. 9—10, 26—7. Ylemal nägime selle suffiksi õige kitsast esinemist sm. elavas rahvakeeles (idasm. murdeis), tema elustamisel kirjakeeles on arvatavasti suured teened ja algatus olnud savo murdeid soosind oma-aegsel sõnasepal ja keeleuuendajal K. A. Gottlund'il. Tema teoses „Otavaa eli suomalaisia huvituksia“ (I—II, ilmud 1831—2) on — nagu silmapuutund ainekust näib — vist esmakordselt esinend teadlikku kõnesoleva (savo) feminiinumsuffiksi kultiveerimist: *hallitar* (Drottning), *Kielen henkitär* (Språkets genius), *Kielettär* 'språkugidinna', *Ilottaret* (Grafverna, olivat ilon ja riemun tyttäriä), *porvaritar* 'borgarinna', *Prinsitär* 'Prinsessa' jm. (näited käsikirj. tööst Lauri Kuittinen, Kaarle Aksel Gottlund kielenuundistajana „Otavassaan“, Helsingi Ylikooli Keeleteadusliku Seminari rm-kogus).

Pääle soome leidub käsiteldavat tuletistyypi vaid karjalas, kuid sääl juba õige harva; nõnda Genetz'il (TVKK, PK) *ševottare* n. *-otar* = *šeukku* 'serkku', Rugajärve, Tveri (käsikirj.) *ševotlar*, *-ttaren* id., Suojärve (Genetz, TAK) *sevoittare* n. *-oitlar*, (käsikirj.) *sevoittar*, *-ttaren* id. Et see sõna

on algselt tähendand eriliselt „naisnõbu“, mitte „nõbu“ yldiselt, näitab Rugaj. *ševotar* sõna pluurali tähendus 'veljesten, sisarusten tyttäret' (singularis 'serkku [ensi]' ~ *šeukku* 'serkku [toinen]' semasioloogiline differentseerumine). Teiseks kirjandusest silma puutund karj. *tar-*, *tär*-sõnas on Genetz'i (TVKK) *Süöjättäre* n. -*jätär* 'Syöjätär', Suojärve (käsikirj.) *Süöjätär* (eräs henkilönnimi loitsussa: *sülgi S. vezil*). Genetz ei esita (ei TVKK ega TAK teostes) oma suffiksitlevaates *tar-*, *tär*-tuletuslõppu, seegi asjaolu kinnitab, et karjalas ta piirdub vaid üksikute (päämiselt mytoloogilis-rahvaluuleliste) rareiteetsõnadega.

Selle ainult ida-soomes ja karjalas genuiinselt esineva suffiksi põlvnemist sõnast *-tytär* on väitnud juba Ahlqvist (SKR lk. 16), ligemalt häälikuliselt katsub tema syndi seletada Ojansuu (KAÄH 91), oletades arengut *katar*, *päivätär* < **künttar*, **päivänttär* < *künttär*, *päivänttär* ja arvates, et selles sündind vokaali sisekadu ja nii siis kogu selle genetiivse sõnaliiduosa suffiksistumine on „kenties ja alkusuomalainen“.

Viimaks mainitagu ka kõnealuse feminiinsuffiksi lainamine eesti kirjakeelde soome kirjakeelest. Eestis erisuffiksina esitab tema esmakordselt Aaviku Uute sõnade sõnastik¹ (1919) lk. 9: „-*tar* [-tare]: (naissugu olend, vaim) Ilmatar¹⁾ (Ilma neitsi), muretar (mure vaim, mure personifikatsioon), ajatar, ilutar, rõõmutar“, Uute sõn.² (1921) lk. 8 samuti „-*tar* [-e, -rd]: (naissugu olend, neitsi, vaim)...“ samade näidetega, kuid muude personifitseerivate feminiinumite kõrval juba ka *pariisitar* (Pariisi neiu, naisterahvas). Edasi ka O. Looritsa Eesti keele grammatikas (1923) lk. 127: „-*tar* personifitseerib, isikustab põhisõna naisolevuseks“ — Aaviku sõnastiku 1. tryki näited. Õigekeels. Sõn-us esineb neid harva (näit. *poisitar* = *poissmehetar* 'la garçonne'). Kirjakeeles tungivad nad aga

¹ *Ilmatar*. Tuuletar tüüpi soome puhtmytoloogilisi sõnu esineb juba XIX sajandilgi Eesti kirjanduses (näit. G. J. Schultz-Bertram'il luuleteoses *Ilmatar, commedia turanica*). Nendega on tutvut arvata-vasti Ganander-Petersoni *Mytologia Fennica* (J. H. Rosenplanter'i Beiträge XIV, järgmm.) järgi.

võimsalt edasi yldisemana feminiinsuffiksina. nagu neid rohkelt esitab ka uusim Elmar Muugi Lähike eesti keeleõpetus I² (1928) lk. 64: *lauljatar (lauljatar), eestitar, poisitar, kuningatar, tantsijatar, hispaaniatar, partiisitar* jne. (Õigekeels. Sõn-us veel *kuninganna, lauljanna*, ka kirjakeeles kuuldub sagedamini *eestlanna, tantsijanna, hispaanlanna, partiislanna*). Aaviku soovitet e-tyvelisusest hoolimata on i-tyvi yldisemalt tunnustet, nimelt Loo²ritsal (vt. Eesti k. gr. lk. 56 *tantsijataritele, ilmataritele*), Õigekirj. Sõn-us ja, nagu nägime, ka Muugil.

2. Teisena, tõsi küll hoopis algelisena ja kitsana, kat-sena feminiinumliitsõnast läänemeresm. alal feminiinsuffiksit abstraheerida mainitagu vadjast *-(n)na* lyhenemine < *na|n* 'naine'. Kettusel (VÄH 114) leidub vastavalt *herranna* 'rouva', (ibid. lk. 89, 90) *emätänna* 'emäntä' (idavadj.) ~ *emä-tanna* (kreevineil veel lyhenematult *emätina* ~ *emmetina*), tema käsikirjalisest idavadjast sõnastikust selgub, selle liit-tybi algse käändumisviisi säilimine: *emätan|na*, *-na|zē*, *herran|na*, *-na|zē*, *-na|ssa* jne. Koslova külast on märgit koguni nominatiivis veel kaugemale lyhendund kuju *emän-tena*. Põhimõtteliselt on siis siin olemas sama nähte alged, mis näit. ungarist on tunt yldisena (*mosóné* 'pesunaine', vrd. *-né*-tuletuslõpp = *nő* 'naine').

III. Siitpääle vaatleme feminiinsuffikse, mis indo-euroopa naaberkeelist lainatuina eri lääne-meresm. keelte tuletuslukku on jätnud mingisuguseid jälgi.

1. Esmajoones paistab seesuguste hulgas silma eestis esinev *-(n)na*. Wiedemann'il (EGr. 196) loeme: „*-na* hat man in neuer Zeit zu gebrauchen angefangen, um der deutschen Form nachgemachte Wörter zu bilden, welche weibliche Personen bezeichnen, wie *kelzerina* (Kaiserin, *kelzer*), *krahvina* (Gräfin, *krahv*), ...“ On esmalt lainat keelde hulk äsjaste taolisi feminiinsõnu, hiljem on nende eeskujul võõras suffiks saand produktiivseks ka genuiinsõnus nagu (Wiedemann'il l. c. 196) *valitsejana* (Herrscherin, *valitseja*), *perdikana* (Aeffin, *perdik*); põhimõttelist asja-käiku on lakooniliselt tähistand W. Schlüter, Sitzungs-berichte der Gel. Estn. Ges. 1909, lk. 30. Grenzstein

esitab veel eesti kirjakeele uudis-sõnadena *keiserinna*, *kuninganna*, *õpetajanna*. Praeguses kirjakeeles (kuigi kooligrammatikad oma tuletusõpiosas harilikult yldse ei maini kõnesolevat võõrsuffiksit), esineb *-nna* (vt. Õigekirj. Sõn.): *kuninganna*, *krahvinna*, *keisrinna*, kuigi eriti viimase ajal teda pyytakse asendada ylemalkäsiteldud *-tar*-suffiksiga.

Eesti rahvamurdeis, kust seda suffiksi iganes on märgit (vt. Ak. Emakeele Seltsi kogusid), tema esinemine tunnistetakse yldiselt haruldaseks ja juhuslikuks. Nii leiame Kuusalust *hertsokkina* 'hertsoginna', *keisarina*, *laulijana*, Viru-Nigulast *oppettajanna* 'õpetajanna', Järva-Madisel *sõbrana* 'naissõber', Saaremaa Kihelkonnalt (yliõp. M. Toom'si teatel, naljatoonis nooremail) *kuninga-na*, Põhja-Tartumaal võib sageli kuulda (eriti nooremail, peenutsevas kõnestiilis) kujusid nagu *sõbrā-na*, *laulja-na*, rääkimatagi muidugi „peenemast“ linnakeelest kogu Eestis.

Nagu juba äsja nägime Wiedemann'i väitvat, on siin ilmselt hilise saksa keelest saabund suffiksiga tegu (vrd. saksa *Kaiserin*, *Königin*, *Lehrerin*, *Freundin* jm.). Arvata-vasti on eestis laialt esineva võõrapäraste rõhuolude valitsemise kõnealuses tuletistyybis (*sõbrā-na*) tingind eriti tema saksa eeskujude pluuralivormid (tyyp *Freundi-nnen*) oma suffiksisilbil käiva rõhuga. *a*-tyve kujunemine sel puhul on ootuspärane (vrd. ka hilisemais germaani lainudes nagu *pasun*, *-a* ja *tirin*, *-a*), ainult vokaal-lõpuline nominatiiv (*-[n]na*) on teataval määral võõristav (keeles kodusem oleks nom. *-n*, gen. *-na* jne., vrd. Maarja-Magd. *krehv|ln*, *-ina* < *Gräfin*), kuid tingit vahest (?) pärõhu esinemisest järgsilbil.

Sama germaani feminiinsuffiksiga on loomulikult laiemalt kokku puutund läänemeresm. keelist¹⁾ ka soome keel, nimelt rootsi naaberkeele kaudu, kus on lainat (päämiselt) läänesoome murdeisseggi rida vastavat rootsi suffiksit sisaldavaid sõnu, näit. Mynämäki *fritarina* 'vapaaherratar',

1) Liivi keeleski on loomulikult mõningaid siia kuuluvaid lainsõnu (*šneḋdrān*, *-iñ* < *Schneiderin*, *kēniḡiñ* < *Königin* tyyp), saadud kahtlemata osalt läti vahendusel, ent neil pole mõju olnud keele tuletlikule kyljele.

Lammi *Rü[.]jarinna* < *friherrinna*; Saarijärve *reivinna* = *reivito vajmo* < *grevinna*; Põhja-Skandinaavia savolasil (vt. MetsKett 104) *lëratinna* < rootsi *lärarinna*; eriti laialt on levinud kirjukujuline *prüstina*, *pruustinna*, *ruustinna*, *rüst/in(a)* ~ *-in(a)*, *prüstina* 'praostiproua' < *prostinna* yle kogu sm. keele ala. Rida vastavaid ylimuslikke feminiinumeid on koguni tungind lehmanimestikku (käsikirj. andmeil): (Lammi murd.) *Reivinna*, *Herttinna* ~ *Heltinna*¹⁾, (Uskela) *Kreivinna*, *Hertinna*, (Halikko) *Furstinna*, (Sauvo) *Kreivinna*. Selle nimetyybi alusel on huvitaval viisil *-inna* koguni saand produktiivseks omapõhjaseiski lehmanimesdes nagu (Uskela) *Vakkerinna*, (?) *Viserinna*, (Perniö) *Irana* ~ (?) *Iranna*, (Sauvo) *Viherinna*.

Soome kirjakeeles ei tunnusteta käsitledavat suffiksiti (vt. Vir. 1902 lk. 27: „Kokonaan on myös hylättävä ruotsinkielestä saatujen *-ska* ja *-inna*-loppuisten arvonimien käyttäminen“), kuid mõningaid vastavaid lainsõnu siiski vilksatab lubatuina, näit. *keisarinna*, *kreivinna*, kuulukse yhiskeeles sageli ka näit. *tohtorinna* (~ parem *tohtorinrouva*).

Soomest idapoole läänemeresm. keelis, kus ei esine hilist germaani mõju, muidugi ka ei juhtu enam kokku *-inna*-tuletuslõpuga. Vene Karjalas Akonlahti murde (Akonl 53) *kuninkaana* (eli *tyttökuningas*) seletub ilmsesti yhena selle murde rohkeist soomepärasusist. *-na* pro *-inna* esines juba ylemalgi *prüstina*, *prüstina* kujudes ja seletub paiguti sm. murdeis leitava heliliste geminaatkonsonantide (*-nn-* > *-n-* etc.) lyhenemisega.

2. Soome (eriti lääne) murded on rohkearvuliste lainsõnade vahendusel tutvund rootsi feminiinse *-ska*-suffiksiga. Võtkem mõni tyybiline näide: Mynämäki *mäijärskä*, Metsämaa *mejerskä*, Lõuna-Häme (EHäm 50), Ilomantsi (uus, tähend. 'karjako, voinvalmistaja') *mejerska*, Suursaari, Juva (JuvaT 21) *mejerska*, Lestijoki (Lestij 19) *mejjeska* < rootsi *mejerska*, Lõuna-Häme (EHäm 40, essiiv) *huusholliskana*, Kangasniemi *hūshollaska* 'juhlatilojen ruoanlaittaja ja herrastalojen ns. sisäkkö', Põhja-Pohjanmaa (PPRant 20)

1) ? Kontaminatsioonkuju *Heltinna* < *Hertinna* + *Heluna*.

hushollerska < rootsi *hushållerska*; Mynämäki *pükkerska* 'pesijätär', Kuopio (Vir. 1909 lk. 154 V. E. V. Wessman) *pyyk-kä(r)skä* < *bykerska*; Mynäm. *trükkerska*, Metsäm. *tryyk-kerska*, Kuopio (Vir. 1909 lk. 37 *ryykkät* ~) *ryykkäskä* 'silittäjä' < *strykerska*; Hämeenkyrö *veeverska*, Põhja-Pohjanmaa (PPRant 21) *sväkerska*, Põhja-Skandinaavia savolasil *svē-kerska* < *svägerska*; Suursaare (käsikirj.) *pastorska* 'pastori-proua', murdeti ka *pastürska* < *pastorska*; Lõuna-Häme (EHäm 156, UrjK 15) *kirkkherska* < *kyrkherska*, Põhja-Savo (PSavoL 38, essiiv) *rohveissyörskänä* < *professorska* jm. Pole andmeid väitmaks, et esitet tyybile omane *-ska* (resp. *-skä*) oleks saand kusagil soome keele alal omas apellatiivses keeleainestikus produktiivseks. Raahe ymbruse murd. siiski *seppäskä* 'sepän vaimo', võimalik ka, et siia kuuluvad sellised juhuslikud noteeringud nagu Põhja-Pohjanmaa (PPRant 20) *Marttaska*, Jyväskylä *lämäskä* 'huolimaton ihminen (naisista)', milledes *-ska*-line sõna on spetsiaalselt feminiinne (muidu aga on ju läänemeresm. keelis ka teine *-sk*-line suffiks, vt. Ahlqvist, SKR lk. 41—2).

Eriliselt peab mainima *-ska*-suffiksit abikaasa tähistajana sugunimedes. Soomes õige laialt on rootsi tarvitamisviis *Ulrikssonska* 'Ulrikssoni naine', *Peterssonska* 'Peterssoni naine' jne. paiguti sygavalt juurdunud soome rahvakeelde. Rohkem näiteid selle kohta leidub näit. E. B. Höijer'i murdevestekogus Hyväntuule siämeni, millest (vt. V. Myrsky' arvustust Vir. 1927 lk. 337) peegeldub Salo alevi ymbruse murre. Sääl leiame *-ska* liitununa mitte ainult rootsi nimedele nagu lk. 27 *Hollmenska*, *Kaalmanska*, 13 *Kaalmanskal* (allat.), 21 *Nureljuska* (emand ~ härä *Nureljus*), 33 *Jesperska*, *Palmruska*, 81 *Mulperska*, 115 (*Vilanter* ~) *Vilanterska*, *Helpumskä*, *Mauritssonska*, vaid ka soome omadele nõndakui lk. 81 *Tirroskal* (adess., ~ 82 *Tirronen*), 111 *Sirvaska* (= *Sirvase* naine; vrd. 110 *Sirvasti Jannar*, 111 *Sirvastil*), 44 *Krintläskä* *Krintlä* emand, naine, vrd. 43 *Krintlä Iisak* tema mees).

Soome rahvakeele rootsipärasuste tunnustet tundja murdekirjanik H. J. Nordling-Nortamo oma kirja teel saadet teateis iseloomustab kõnealuse suffiksi esinemist soomes:

„-ska-lõpp liidetakse sugunimele (pere)naist tähendama. Nii siis *Lindgrenska* = Lindgreni naine, *Siivoska* = Siivose naine, *Rostedtska* = Rostedti naine, samuti *Sipilaska*, *Sit-riskä* (mees *Sipilä*, *Siirinen*) jne. Tähelepanu väärib siiski, et see tähendab yhtlasi, et asjaomane kuulub alamasse seisusse. Oleks seepärast hirmsaks esinemisuskuse puudumise näiteks, kui näit. harit või muidu peenemasse seltskonda kuuluvat kaupmees *Grönberg*'i prouat tituleeritaks *Grönbergska*'ks. — Selle tuletuslõpu tarvitamine on nii yldine, et on raske öelda, kus teda pole kuulda. Vahest ehk on Savo sydamaa ja Raja-Karjala sellest rootsipärasusest vabad.* Mag. L. Hakulise poolt mulle lahkesti muretset andmete järele on -ska (resp. -skä) kindlasti tuttav kogu Lääne-Soomes Turu ymbrusest alates põhjapoole vähemalt kunni Oulu ja Raahe linnadeni, võimalikult veel kaugemalgi põhjas, ja teda tarvitetakse ainult alama rahva-kihi naiste nimedes. Edela-Soomes näit. ei või ta esineda taluperenaise, kyll aga vabadiku või muidu lahtise mehe naise nimes. Kõnealune tuletistüüp on ootuspäraselt muidugi omane rootsi mõjudega enam läbi imbund läänesoome murdeis (Hakulisel sääl kindlatena esinemiskohtadena märgit Mynämäki, Lõuna-Pohjanmaa, Loppi, Hausjärvi, Tammela, Lohja, Vihti, Tottijärvi, Nivala). Huvitav on teade, et näit. Lõuna-Pohjanmaale -ska on tungind koguni idamurde edustajate vahendusel, nimelt aastat 20 tagasi idasooime raudteetööliste kaudu. Ja see polegi ime, sest Hakulise teatel -ska esineb ka idamurrete alal, näit. Maaninkal, Joensuu, (harva tarvitet, kuid tuttav) Kiteel, Lappeel (viimases kohas teat määräl põlglikult *Laaksoska* = Laaksose naine).

Puudutetagu siinsamas läänesm. murrete *tojska* sõna: näit. Lõuna-Pohjanmaa (J. Laurosela' järgi, EPI lk. 7) *tojskat* 'naapuritalot', (ibid. 192) *tojskam färi* 'teistre vaar'. Kas viimaks pole võimalik, et seegi on tuletund *toinen* sõnast kõnesoleva feminiinse -ska abil (**tojs-ska*) ja on tähendand algselt 'teistre emandat, t. pere-naist? Igatahes miski muu -sk-line tuletuslõpp võib vaevalt niigi palju õigustetult siin kõnesse tulla, -(k)ka-suffiksist rääkimatagi.

Soome kirjakeeles on *-ska* (vrd. ylemaal *-na* puhul Vir-st 1902 tsiteeritud) suffiksina täiesti taunit. Kuid on olnud aeg, kus teda (rootsi lainsõnalistes) nais-soo tiitlenimedes on õige ohtralt tarvitet, nimelt tuletisi nagu (vt. Vir. 1902 lk. 26 Maila Mikkola' kirjutises) *tirehtöörskä* 'proua direktor, direktoriproua' (~ *tirehtööri*), (*senaattori* ~) *senatoorska* 'proua senaator, senaatoriproua', (*rehtori* ~) *rehtoorska* '(di)rektoriproua, proua (di)rektor' jne.

3. Koguni juhuslik nagu eestis (*printse-ss*, murd. *ko-ntte:s* ~ prants. *comtesse*) nii ka soomes on indo-euroopa keelte *ss*-lise feminiinsuffiksi esinemine, näit. kirjakeele ja murrete *prinsessa*, murdeis *patrunessa* 'patrooniproua' (näit. Mynämäki, ~ *patrùna* maskuliinum) < rootsi *prinsessa*, *patronessa*. Mainitagu siiski ka see selle huvitava — tõsi küll, samuti juhusliku — omapärase tuletise tõttu, mille leiame läänesoome (Pöytyä, käsikirj. Soome Kirj. S. arhiivis) lehamimes *Punessa*. Viimane on saand oma *-ssa*-suffiksi vahest kontaminatsioonist *Pun(ike + Brins)essa*.

4. Senni käsitletud läänemeresm. keelis tuttavaks saand germaani feminiinsuffiksitate kõrval on vastavana slaavi ainesena teat määrani neis kodustund vene *-(u)xa* (selle slaavi suffiksi kohta vt. W. V o n d r á k, Vergleichende slavische Grammatik lk. 473—8), nimelt karjala-aunuses. Vene tyybi *казак* 'kasakas' ~ *казачиха* 'kasakanaine', murdeis *Петр* ~ *Петрuxa* 'Peetri naine', *Симон* ~ *Симонуха* 'Siimona naine' jne. järele esineb Uhtua põhjakarjala murdes (isiklikkude ylestähenduste järgi) *Kirtilihha*, *Petrihha*, *Simanihha*, *Pogvilihha* = Kirilli, Peetri, Siimona, Paavli naine. Viimaste eeskujul aga on suffiks produktiivseks saand ka genuiinses soome-karjala nimestikus: *Matti,ihha*, *Jürki,ihha* = Matti, Jyrki naine. Selle huvitava lainsuffiksi mujal esinemise kohta pole kahjuks silma puutund teateid kirjandusest ega käsikirjust. Usutav on siiski, et teda leidub karja-aunuse muiski, palju tugevama vene mõju all kannatand osades. Seda tõendab omalt poolt ka Aunuse linna ymb-ruse murdest (käsikirj.) põimit siia kuuluv yksiknäide *heftix|ü. -än* '„herran“ vaimo' (vrd. aunuse *herru* 'virkamies, herra', millest ta on tuletund).

Muudegi vene feminiinumtyypide alalt on loomulikult ulatund üksiklaine (ida)läänemeresm. keelisse, ent neil pole nähtavasti olnud jõudu edasiprodutseerimiseks. Nii näit. vene *царевна* 'keisrinna' > karj. (Akonl 53) *sarovna* (~ *soari* < *царь*), (Suojärve, käsikirj.) *sarouna*, (Rugajärve, käsikirj.) *tsareuna*; *боярня* 'mõisnikuproua' > karj. (Tveri) *bojuqtina* 'bajarin rouva'; *царича* > karj. (Suo.) *saritsa* 'tsaaritar'; *генеральша* 'kindraliproua' > Aunuse linna ymb-ruse murd. *generalšu* (~ *generuqm* < *генерал* 'kindral'). Selliste üksikasjalisem käsitelu ei kuulu meie teemi alla.

* * *

Nõnda oleme lõpule jõudmas kõigi nende läänemeresm. keelis leiduvate feminiinsuffiksi-alete — nii omapõhjaste kui ka indo-euroopa naaberkeelist lainatute — vaatlemisega, millede kohta on silma puutund andmeid laiemast aines-tikust. Tuleb kokkuvõtteks konstateerida, et sugudevahe morfoloogilise tähistamise tarbest ka läänemeresm. keeled pole mõõda pääsünd hoolimata oma algupärasest vastava vahetegemise puudumisest. Juba algsoomes on saand I. *-ikkoj*-deminutiivsuffiks feminiinse funktsiooni, II. liit-sõnalisist yhendeist on sügenend 1) sm.-karjala *-tar-* resp. *-tär*-suffiks ja 2) (tõsi küll, alles arengu algastmel olev) vadja *-nna*, *-na* ning III. indo-euroopa naaberkeelist on lainat 1) eesti *-(n)na*, sm. *-i(n)na*, 2) sm. *-ska*, resp. *-skä*, 3) sm. (juhuslik) *-ssa* ja 4) karj.-aunuse *-ihha*, *-ihhä*, *-ixä* (resp. *-ixä*). Kui mõõdapääsematu meie indo-europastund mõtteviisile mõnikord näib morfoloogiline sooeraldamine ja kui juhus-likult leitakse oma keele puudulikkusest väljapääsutee, selle kohta on hääks tõendiseks Viljandi linna turul (1927 a. suvel) loet sildikiri *Naisjuuksöös*. Siin võib rääkida juba otse prantsuse (!) keele otsesest mõjust eesti keelele, sest *juukselõikajale*, (haruld.) *juuksurile* on loodud femi-niinumvaste *juuksöö-s* prantsuse *friseur* ~ *friseuse* (= *frizö-z*) vahekorra najal. Võõras soovaheidu NB koguni eesti nime-paaris *Endel*, *-i* (mees) ~ *Endla* (naine).

Jääb ainult veel enne sule käest panemist võima-like algsoome feminiinsuffiksides otsil juhtida tähele-panu paarile üksiksõnale, ja nimelt kõigepäält huvitavale

tõsiasjale, et *hobu* sõna algsoomes tõenäoliselt on tähendand ainult ema hobust, mära. Seda tõendavad järgmised andmed (vt. allakirjutanu teost „*oi-*, *ei-*deminutiivid“ lk. 5—6, 49, 59, 133—4, 173, 188): eesti vana kirjaki. Gutsblaffil *Sobbo Equa*, Göseken'il *Sobbo Mutterpferd*, Thor-Helle'l *hobbut-warß* 'die junge Stute', Neus'i rahvalauludes *hobbo* 'die Mähre', lõunaeesti murdealal tähenduses 'mära' Petseris, Obinitas *hû*, Pankjavitsas *hobû*, Seltini-Alamõisas *obû*, Lutsis *hobu* ~ *huu*, vadjas kreekineil *obu* 'Stute', koguni soomeski paiguti (näit. Saarijärvel) *hepo* 'tamma' (~ tavalisem 'hevonen'), eriti laialt karjalas (Genetz'i järele, käsikirj. Rugajärvel ja Tveris), vepsas Ahlqvist'i, Setälä' ja Kettuse järele *hebo*, *hõbo* 'mära'. Sellevastu selle edasituletis **hepojnēn* > liivi *i'bbi*, e. *hobune*, sm. *hevonen*, lõunavepsa *hebõne* jne. on soo suhtes neutraalne. Teine samasugune feminiinseks spetsialiseerund läänemeresm. yksiksõna on (juba palju kitsamulatuseline, vt. „*oi-*, *ei-*deminutiivid“ lk. 134, 173) lyydi *inahmoj* 'nais-ihminen', lõunavepsa *inehmō* (sõimunimi kõhna naisterahva kohta...) < algsoome **inehmoj*, kuna tema -*nen*-suffiksiline vaste (eesti *inimene*, sm. *ihminen*, vadja *inehmtn*, karj. *inehmihe* jne.) on sooldasa jällegi neutraalne. Mõlemad kõnealused sõnad arvatavasti sisaldavad (**hepoj*?, **inehmoj*) deminutiivsuffiks -*oi*. Kindlam algsoome feminiinsuffiks -*ikkoj* oli, nagu ylemal nägime, deminutiivist algupära, samasugused on nii siis ka need kaks -*oi*-sõna. Viimaste tõestusvõime on küll mõõndavasti vähene, kuid vahest ehk siiski nemadki omalt poolt annavad kinnitust väitele, et just deminutiivsuffiks juba algsoomest päälle on läänemeresm. keeltes olnud feminiinsuffiksi genuinseks asetäitjaks neil harvadel juhtudel, kus sugudevahet on soovit morfoloogiliselt suffiksiga ära märkida.

Kasutet allikad ja allikalühendid selles kirjutises on yldiselt samad, mis allakirjutanu teoses „*oi-*, *ei-*deminutiivid läänemeresoomes keelis“. Kui tsitaadi juures allikat pole tähendat või leidub paljas märkus „käsikirj.“, on tsiteerit käsikirjalisi andmeid. Kirjutises esinevad mõningad täisnimele ligidased teose-, autori- jm. nimelyhendid on häätahtlikule lugejale loodetavasti ilma sellekohase ruumiraiskava seletuseta mõistetavad.

Julius Mägiste.

Nooremaid rootsi lainsõnu.

Etymologiseerimiskatseld.

ell

Wd. Wtb. ell G. ella (SW) 'Grossvater, Aeltervater, ella-tāt, e.-iza *dass*, ella-eit, e.-memm, e.-ema 'Grossmutter'; Nissi HII 54, 594 *ella* 'vanaema'; Risti AES *ellä* gen. id. 'vanaema': *nüüd viel aukkuvad: sa olèd juba ella, el-taet (elbaet)* 'vanaisa'; Reigi Kõpu AES *el:ellä* 'vanad naised, kes käivad nurganaise juures ämmaemanda asemel'.

Sõna on eesti keelde lainat ilmsesti eesti-rootsi murdeist, vrd. eesti-rootsi OÖSvD *al, alu* 1. 'Far- l. mormor' 2. 'Jordegumma', *äldad* 'Far-l. morfar' *älmor* 'Far-l. mormor', *älnan* id. *älpapa* 'Far-l. morfar'. Vēndell OÖSvD on yhēdānd eesti-rootsi *äl*-ga muinasskand. *elli*, muinas-rootsi *ælli*, taani *ælde* 'älder'.

Käesolevat sõna on käsitelnud ka prof. A. Saareste oma väitekirjas LV, lk. 120, jäädes selle kohta otsustamata seisukohale: „Kuna *ell* g: *ella* 'Grossvater, Aeltervater' kohta praegusest kõnekeelest tunnistus puudub, tekib kahtlus, kas see nimetus üldse faktiline on ja mitte abstraheeritud pole (Wiedemanni poolt?) rahvalauludest esinevast stereotüüpsest ütelsest *ella* (*hella*, *ella*) *taadike(ne)*, *e. eideke(ne)*, kus *ell* (*hell*) tähendab 'õrn', 'zart, zärtlich'? Sugukeeltest ei leidu igatahes mingit tuge sellele küsitavale tüübile *ell* 'Grossvater'.“

kloov

Wd. Wtb. *klōw* G. *klōwa* = kamm-läe haripuud 'die Hölzer, zwischen welchen die Stäbchen des Weberkammes stecken'; Pyhalepa Kuri A *klōv:klōvā* 'raamistik, kus suga käib vahel', Pyhalepa Suuremõisa A *klōvā* 'soalaad': Emaste, Reigi *klōvād* id.; Harju-Madise A *klōqD-kloqpuD* 'kanga soalaad'.

Sõna on tulnud eesti keelde Eesti rootslasilt, vrd. eesti-rootsi OESvD *skäiklua-skäiklova* 'Väfklove'; Noarootsi A (*skæi*)*k_lōa* ~ *skæik_lōa* ~ *k_lōa* 'soalaad'; Reigi A *k_lōq-*

skæik loq id. Sõna on tunt ka soome-rootsi murdeis — OÖSvD *fäidklova ~ stsäidklova ~ stjäi(j)klova ~ fäklöva* jne. 'Slagbom i vävstol'. Käesoleva sõnaga sama algupära on eesti-rootsi OESvD *kloa ~ klova ~ klua* 'Klafve' — lehma pand. Vrd. ka Hellqvist SvEtO vana-rootsi *klovi*, islandi *klofi* 'vinkel', taani *klove* 'ok för kor; klyka, grepe'; vana-saksi *klobo* 'fotboja, kluven käpp för fågelfångst' vana ylasaksa *klobo* 'kluven käpp', inglise *clove* 'klyfta'. Olete-tavaks germaani algkujuks oleks **kluban*.

Käesolev sõna on rootsikeelest lainat ka soome keelde, vrd. s. loova sõnas loovapuu 'pfeiler am fischwehr'. Bibl. Verz. 62.

krell

Wd. Wtb. *krell* G. *krelli* 'Brandblase, Wasserblase'; Pyhalepa Kuri A *krel*:*krelli* 'vesivill', Pyhalepa Suuremõisa A *kräl*:*krälli* 'vistik'; Reigi A *kriel*:*krielli* ~ *kril*:*krilli* 'põletusvill'; Emaste A *kräl*:*krälli* 'vistik'.

Eesti keelde sõna on tulnud randrootslaste murdeist, vrd. eesti-rootsi OÖSvD *kräl* 'Körtelsvulst'; Reigi A *kræl* 'tule põletet vill'.

kross

Wd. Wtb. *krośś* G. *krośsi* (*kraśś*) 'unheilbarer Ausschlag, Schwämme im Munde, Bräune, fig. Kreuz, schweres Geschick', suri südame-krośsi 'er starb an der Bräune', se krośś tuli minu peale 'dieses Kreuz kam über mich'; Reigi Ylendi AES *kroš*:*krošsi* 'kupatus, kimbatus' — *se kroš tuli mo päle eē piān tõle minema*, Reigi Kõpu AES *kroš*:*krošsi* 'külgihakkav haigus' — *sē on üks aļguse kroš, mis meitte majase tuli*; Emaste A *krošsama* 'nõiduma' — *krošsas ārā*. Pr. E. Looritsa teateil olevat Hiinus ka *krõšsama* 'nõiduma'.

Eesti kross on yhendetav soome-rootsi OÖSvD *krus*-sõnadega 'En sjukdom a) bland ärtplantor, b) ish. bland barn och enligt folktron föranledd av onda väsenden', *kros(a)* 'Förgöra, förhåxa; spec. tillfoga kross, *likrosa* 'Sjuk i följd av åsynen av eller beröringen med ett lik'.

Siia võib usutavasti yhendada ka eesti-rootsi OÖSvD *krüsa hēna* 'Genom kramning söka tvinga en hōna att värpa'.

k ä r r

Wd. Wtb. *kärr*-sõna ei esine. Rahvamurdeist on autoril läind korda märkida seda paberile Hiiu-Pühalepast ja mandril Noarootsist. Kummaski kihelkonnas on sõnal erinev tähendusvarjund:

1. Noarootsi A *kār: kärrü* 'padrik, tihnik' — *minē lehmadele kärru järele, lüpsik käsas*; 2. Pühalepa A *kār*: *: kärrä* 'veeloik', *-võsõ* (talu Heltermaal), *kār, kärrä länd* 'konn', *kärrä talü* Sääre kylas.

Mõlemail *kärr*-sõna tähendusvarjundel on vasteid eesti-rootsi murdeis, kust sõna ilmsesti ongi lainat, vrd. 1. OÖSvD *kär* 'Tät skogsdunge'; OESvD *kärr*, 'Tjock, tät, svärge nomtränglig, men ej sumpig skogsdunge'; 2. Eib II 235 *kjarr* 'Wasserloch, Sumpf', OESvD *kärr* 'Kärr', Reigi A *kær* 'paomaa, kus ikka vett sees'. Sõna on tunt kõigis skandinaavia keelis mõlemas esitet tähenduses, vrdl. SvEtO, muinasrootsi *k(ä)ær* 'sumpmark, moras', taani *kær* id., islandi *kjarr* 'busksnär, småskog', norra *kjerr, kjarr, kjörr*, 'kärr, risiga snär, småskog'. Sõna germaani algkujuks on oletet **kerza*.

l ä k k

Wd. Wtb. *läkk* G. *läku* (O. M.) 'Koth', *läkune* G. *läkuse*, *läkutse* (O. M.) 'kothig', *lägu* G. *lägu* (J) *-läga* 'Auswurf des Meeres'; Reigi Kõpu AES *lak: läkkü* 'luht, veeäärne heinamaa': *läksin jõe läkküst läbi*, Reigi Tammiste AES *läöü: merē läöü*, Reigi A *lak: läkkü* 'luht; meremuda, adru'.

Käesoleva sõnaga on yhendetav eesti-rootsi OESvD *slæk* 'Hafstång, släktet fucus, *släkbrüt* 'Ställe, däriifrån man tager *slæk* till mångfaldiga behof, såsom fyllning i sängkläder, taktäckning m. m.', *släkd* 'Hög of *slæk*', *släkdin* 'Dyna, stoppad med *slæk*'; Noarootsi A *slæk* 'luhahein, merihein, millega täidetakse voodikotte ja madratseid', *obarslæk* 'adru'. Sõna tunnevad riigi-rootsi murdedki Sv. Dial. Lex. *släke* 'hafstång, Fucus vesiculosus?', *släkka, sjö-släkka, slake* id.

Nagu eelolevast näeme, on l ä k k - l ä g u algupäraselt tähendand teat meritaime. Hiljem on tähendus muutund 'muda, pori', mis nähe on täiesti paralleelne a d r u 'fucus' tähenduse arenemisele 'muda, meremuda'.

m u u l

Wd. Wtb. m ū l a d (D) 'Maul des Rindes (auch eine Speise davon)'; Reigi AES m ū l : m ū l ā 'nina': 'lōmāl on m ū l ā d — vananend sõna'; Pyhalepa A m ū l : m ū l ā, tavalisest pluural m ū l ā d 'lehma mokad'; Emaste m ū l ā d id. — l e h m ā m ū l ā d; Käina prof. A. Saareste' teateil m ū l ā d id.

Muula tundmine ei piirdu yksi Hiiumaaga. Sõna on tunt ka Ansekylas prof. A. Saareste' t. m ū l ū d 'veise huuled'.

Muul on lainat eesti keelde rootsist, nähtavasti eesti-rootsi murdeist, vrd. eesti-rootsi OESvD m ū l, pl. m ū l a r 'Mule': k ū l d a m o l k a r ä t t m ū l a n a (vanasõna). Sõna on tunt ka muis germaani keelis, vrd. SvEtO riigi-rootsi, vana-rootsi, taani m u l e, islandi m ū l i, vanafriisi m ū l a, kesk-alasaksa m ū l e; vana ylasaksa m ū l a, s. m a u l id., gooti f a u r - m ū l j a n 'binda till munnen'.

Et sõna on tulnud eesti keelde rootsist ega mitte alaksast, tõestab pääle geograafilise esindumisala ka tyvevokaal. Alasaksa lainsõnas oleks i-tyvi, nagu see on harilikult.

n a h k l a p p

Wd. Wtb. n a h k l a p p (D. W.) 'Fledermaus'. Levineuim n a h k l a p p näib olevat Muhus — A n a h k l a i p : n a h k - l a p p i 'nahkhiir', Hiiu A n a h k l a p id.

Sõna on lainat eesti-rootsi murdeist, kuid rahvaetymoloogia on identifitseerind selle n a h k + l a p i g a. Ootuspärane sõnakuju oleks *nattlapp. Vrd. eesti-rootsi Nuckö-målet 22 n o t - l a p 'läderlapp' < * n a t t l a p p, OESvD n o t s k i n - l a p p, 'Läderlapp, vespertilio', n ä t l a p p, n ä t l a b b 'nattskära, caprimulgus europaerus', Noarootsi Riguldi A n o t l a p 'miski õölind'. Sõna on tunt ka soome-rootsi murdeis OöSvD n a t l a p, n o t l a p, n a t l ä p s o 'Flädermus, vespertilio'.

Muide olgu mäinit, et ka lektor W. Grüntal on juhtind autori tähelepanu käesolevale etymoloogiale võimalusele.

nugima

Wd. Wtb. *nugima* 'schmarotzen', *nugijas* G. *nugija*, *nugiline*, *pulma-nugija* 'ungebetener Hochzeitgast'; EÕS *nugi* = *nugine* 'parasitär, parasitisch': -*herilane* (zool) 'Schmarotzerwespe', -*seen* 'Schmarotzerpilz'; *nugima* 'parasitieren, schmarotzen, nassauern', -*sus* 'Schmarotzerei, Parasitismus'; Reigi AES *nuoijas*: -*se*: *pulmā nuoļjad tulevad sis kuļ pulm lõppēb*; Reigi A *nugima* - *pulmi nuoima* 'ilma kutsumata pulma tulema'; Emaste, Pyhalepa A (*pulmi*) *nuoima* 'ilma kutsumata pulmi vahtima tulema'; Ridala GEG 254,91 *nugrisse minema*, *nugrid* 'kutsumata külalised pulmas, lapulised', Noarootsi A *nugrima* 'lapul käima': *sattis poļad nuorima pulmakotta, et mīdaci suhū vōļ mokka pista*; *nuoriļa* 'kontvõõras, lapuline'; Pühalepa LS II *nurgelised* 'kontvõõrad'.

Käesoleva sõna lähtekohaks on olnud eesti-rootsi OESvD *snugg* 'snugga, snylta' *snuggar*, pl. *snuggarēr* 'snyltgäst'; Noarootsi Bergsby A *snōg* - *snug* 'lapul käima; sõõgiajal päält vahtima' — *han gōr opa snōg*. Vrd. ka soome-rootsi *snōg(a)* 1. 'flacka omkring', 2 'komma objuden till gästebud', *snōgarū*, *snugar* 'snyltgäst'; riigi-rootsi Sv. Dial. Lex. *snugga* 'göra besök hos någon för att blifva bjuden på mat; gå och söka efter matbitar; gå och äta utom måltiderna genom sökande'; SvEtO vana-rootsi *snuggegäst* 'snylt-gäst', vana-taani *snugge* 'vädra, snylta'. *Snugg*-sõna germaani algkujuks on oletet *snurwōn*, selle eeldusega, et geminaat -gg- on tekkind sõnna hiljem.

Eesti *r*-lised sõnakujud seletuksid lainudena rootsi substantiivi pluurali või verbi preesensi isikulisist vormest, milles esineb *r*.

EÕS toimetus on muutnud *nugima* murdepärase tähenduse ja andnud talle spetsiaalse teadusliku mõiste.

plint

Wd. Wtb. *plint* G. *plindi* (D) 'Feuerstein', p-kivi dass., mäsae-p. 'der besteste Mergel'; Saaremaa H Mapp 907(2) *Linti kiwi* 'Taelakivi', *Linti raud* 'Taelaraud'; Pyhalepa A *plint*: *plindi* - *plindiktōi* 'rāni'.

Lainuandjaks eesti keelele on olnud rootsi keel, arvatavasti eesti-rootsi murded, vrd. eesti-rootsi OESvD *flint*, *flintstain*, *flintstään* 'Flinta', *flintstål* 'Eldstål'; Reigi A *flint* 'tulekivi'. Sõna on tunt laiemaltki skandinaavia ja germaani keelte alal: soome-rootsi OÖSvD *f_lint(a)* ~ *f_lint(a)* 'Medels användande av flinta och stål framkalla eld': *f. op äild*; SvEtO riigi-rootsi, vanarootsi *flinta*, taani *flint*, kesk-alasaksa *flintstên*, saksa, anglosaksi, inglise *flint*.

Toeks eesti plint-sõna päritolu määramisel rootsist on selle esindumine vaid noil alul, mis omal ajal on olnud rootsi keele mõju all.

simp

Wd. Wtb. *simp*-häfg — merihäfg, rōtsi-häfg 'Meerochse, Cottus L, vielleicht C. quadricornis'; Harju-Madise *simp*:*simbū* 'merihärg' — *vahèst on simbūd sekkas*.

Eesti *simp*-sõna lähtekohaks on eesti-rootsi, vrd. OESvD *simp* 'Simpa, cottus'; Reigi A *simp*, pl. *simpar* id.; Noarootsi Paslepa *simp* 'merihärg; luts'; SvEtO vana-rootsi *simpa* 'Cottus scarpus, Asteropherus, norra *simpa*, *fiskesympa* id., norra *simpe* 'liten fisk, i sht. vitling'.

Sõna on rootsist tulnud ka soome keelde, vrd. NRL 206 *simppu* 'cottus catapharctus'.

sump.

Wd. Wtb. *sump* G. *sumbu*, *sumba*, *sumbi* 'Fischkumme, Fischkasten, kleines Fahrzeug mit einem Fischkasten am hinteren Ende', *sumbi-auk* (O) 'Loch im Eise (zum Fischen), *sump-päť* 'Fähre'; Pyhalepa A *sump*:*sumbā* ~ *kalāsump*; Reigi Malvaste A *sump*:*sumbā* 'kalakast aukudega vee sees, eluskalade hoiuks: *kalāpūjūmestël on sumppasi*; Emaste A *sump* 'eluskalade hoiukast'; Kihelkonna A *sump*:*sumbi* 'auk-kast, kus vee sees hoitakse eluskalu'; Vigala prof. A. Saareste *sump*:*sumbā* 'aukudega kast, mis vette pannakse ja milles kalu ja vähka värskelt hoitakse'; *kalā sump*, *vähli sump*; Kihnu prof. A. Saareste *kalāsump*; Jämaja AES *sump*:*sumbi* id.; Muhu A *sump*:*sumbā* 'eluskalade hoiukast'; Harju-Madise A *sump*:*sumbi*

'eluskalade kast'; *kalad on sumppis*; Reigi AES *sump*: *sumbà ~ sumbà ašk* 'kala püüdmiseauk jää sees'.

Käesolev sõna on yhendetav eesti-rootsi sõnaga OESvD *sump*, pl. *sumpar* 'Sump, fisksump'. Vrd. soome-rootsi OÖSvD *sump(a)* 'Upptaga fisk ur ellet lägga sådan i en fisksump', *sumpbuðt* 'Båt, hvars akterdel utgör en fisksump', taani *sump*. Skandinaavia keelisse *sump* on tulnud kesk-alasaksast: *sump* 'Sumpf'. Täendusmuutuse — soo > kala-kast — kohta lähemalt Hellqvistil SvEtO.

tr a s u

Wd. Wtb. *trazu* G. *trazu* (D) 'Lappen'; Pyhalepa Kuri A *trasù ~ träsù* 'vana lapp, vana riie'; Reigi A *trasù* gen. id. 'kalts'; Emaste A *pühiträsù* 'käterätik', *trasù* 'kalts'; Käina prof. A. Saareste *pühiträsù* 'käterätik'.

Eesti keelde *tr a s u* on tulnud eesti-rootsi murdeist, vrd. OESvD *träsù*, 'trasa', Reigi A *trazu* 'kalts, närts: *kļēna ļēra so trasonar*. Sõna on tunt ka mujal rootsi ja skandinaavia keelte alal: soome-rootsi OÖSvD *träsù ~ trāfu*; *träs* 'gå med slarviga kläder', *träsùbisi* 'Lumpsamlare', *träsù(gär)* adj.; SvEtO riigi-rootsi *trasa*, vana-rootsi *trase*, norra *trasa*, *trase*, taani murd. *trase*.

Hiiu kalurid hylgeretkil kutsuvat kotkast *trasuks*. Ka Ruhnu saarlasil olevat rootsi keeles sõnal samasugune eufemistlik tähendus.

Paralleelselt *trasuga* esineb samadel aladel ka verb *trasuma ~ trasima*. Wd. Wtb. *trazima*, *trazuma* (D) 'stopfen, nadeln, flicken'; Pyhalepa Suuremõisa A *trasuma* 'hullusti auku kokku tõmbama', Emaste A *trasima* 'kinni tõmbama, õmblema riiet'.

Tekstis esinevad lühendused:

A = Autori enese või tema sõprade ylestähendisi.

AES = Akadeemilise Emakeele Seltsi murdekogud.

Eib = C. Russwurm, Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands und auf Rönö. I, II. Reval, 1855.

EÖS = Eesti Õigekeelsuse Sõnaraamat.

GEG = Õpetatud Eesti Seltsi vanavarakogud Eesti Rahvaluule Arhivis.

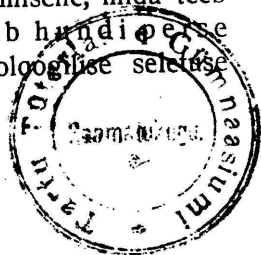
H = Dr. J. Hurda vanavara kogud Eesti Rahvaluule Arhivis.

- LS = Akadeemilise Emakeele Seltsi poolt koostet lisasõnastikud Wiedemann'i sõnaraamatu juurde.
- LV = A. Saareste, Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes. Tartu, 1924.
- NRL = H. J. Streng, Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakeielessä. Helsinki, 1915.
- Nuckö m å l e t = G. Danell, Nuckö m å l e t I. Inledning och ljudlära. Stockholm, 190.
- OESvD = A. O. Freudenthal och H. A. Vendell, Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna. Helsingfors, 1887.
- OÖSvD = H. Vendell, Ordbok öfver de östsvenska dialekterna. Helsingfors, 1904.
- Sv. Dial. Lex = J. E. Rietz, Svenskt Dialekt-Lexikon eller Ordbok öfver svenska allmogespråket.
- SvEtO = E. Hellquist, Svensk Etymologisk Ordbok. Lund.
- Wd. Wtb. = Dr. F. Wiedemann, Ehstnisch-Deutsches Wörterbuch. II tr. St. Petersburg, 1893.

Paul Ariste.

Liivi rahvaetymoloogiaid.

See on juba kord inimhinge tugevus ja yhtlasi ka nõrkus, et arusaamatust ta pyyab saada omamoodi aru, mõistmatut ta tahab jõudumööda mõista ja — võõra võtab näpsti yle omaks. Ka keelelises elus. Juba kas või ainult kuuldes mõnd võhivõõrast ja tuhitundmatut sõna me katsume seda seletada kuidagi omaviisi vastavalt meie teadvuses tekkind assotsiatsioonidele ja anda talle mingi meie tajutava tähenduse või algupära, hoolimatta oma seletuse tõelisest ja teaduslikust paikapidavusest. Sellisest oma arusaamale vastavast sõnasisustamisest võrsund algupäraseletusi massi keelelises teadvuses nimetetaksegi rahvaetymoloogiaiks. — Kui setuveli joob liikvat, siis ta muidugi yhendab oma teadvuses selle viinanimetuse verbiga liikuma: liikuv: liik(u)va (genetiivi sõnakuju yldistund nominatiivi) ega vast aimagi enam, et liikva on tõelikult ladina-keelne sõna liquor ja vastab täpselt meie „märjukeselle“ viina varjunimede rikkalikus tagavaras. Ja tunt nali on, et keegi Mulgimaa peremees vastand kysimiselle, mida teeb tema poeg Tartus: see istub ja veerib hundi poole teede pääl, — siis sellise rahvaetymoloogilise seletuse

annab oma poja studeerimiselle universiteedis uhke mulk (milline sõna ise muide on lainat teatavasti lätist ja tähendab lolli).

Nagu mujal nii on tekkind rahvaetymoloogiaid kyllalt liivlastegi keelelises teadvuses. Ka liivis võime leida mitmeid tyybilisi näiteid võõrsõnade moonumisest omakeelseiks ja nende sisulisest tõlgitsemisest vastavakõlaliste oma tuttavate sõnade mõjul. — Kuna näit. eestis nahkhiire nimetus võlgneb oma tekkimise arvatavasti saksa sõna *Fledermaus* kaudsele eeskujule (kas mitte segat ebateadlikult *Ledermaus*-kujutelmaga? Vd. veneski летучая мышь, soomes aga yölepakko), siis liivis sellevastu sikspärmaz põlvneb läti keelsest sikspärnis '*Fledermaus*' (millise sõna algühendus lätis on olnudki just *'*Lederflügler*') ega assotieeru põrmugi hiire kujutelmaga, vaid sõna algosa sarnaneb kõlaliselts rihma nimetuselle siksnõ (< lt. sikсна '*der Riemen*') ja lõpuosa on moondet parmu nimetuseks liivis pärmaz, — ning nõnda ongi kujunend liivlase keelelises teadvuses nahkhiire seletus „rihm-parmuks“¹⁾).

Veel veidram on lugu yhe pajuliigi ristimisega liivis „soku-pajuks“: selle lähtekohaks on vististi saksakeelne *Bachweide*, millise liitsõna tagumine osa *Weide* on tõlgitset ilusasti liivi omakeelse paju nimetusega *pai*, kuna esimene osa *Bach* on niisama ilusasti „võet yle“ otseteed lainuna saksast, kuid häälikulise sarnasuse tõttu on teind siin läbi saatusliku yhtesulamise ehk „yhtimise“ teise saksa lainsõnaga *Bock* > lv. boka 'sokk'. Nõnda proosalikust lähtekohast kyllap tegelikult on tekkindki siis liivis iseendast nii veider tunduv nimetus boka-pai = „sokupaju“, aga oo! — kuulake, kuipalju luulelisemalt liivlased ise seletavad selle nimetuse synni: keegi vaene vanamees otsind kord asjata õõmaja endale ja oma lõdisevalle sokukeselle ega ole leidnud seda kuskilt ei kuskilt, kuni nojah, teeveerne paju võtnud nad siis oma puhma alla varju, — ja vaat sellepärast ep kutsutaksegi seda paju tänini veel sokupajuks. Nii väl-

1) Teiseks nahkhiire nimetuseks liivis on ie-īr, s. t. „õõ-hiir“, mispuhul vd. P. Ariste artiklit lhk. 43.

jendub siin yhtlasi tyybiliselt ka massifantaasia taltsutamatu tung seletada kõike ja luua selleks kas või ise terveid uusi luuleilmu, mis otse veetlevad meid tihti oma võluvusega.

Krooni liivi rahvaetymoloogiate „eris“-kummalikkuselle paneb jalgratta nimetus kure-kuonda = „kuradikand“! Miks hyytakse just seda süütut liikumisvahendit kuradikannaks, aga mitte näit. mototsykletti, autot või veelgi enam vedurit, mis oma hirmsa välimuse ja sisisemisega võiks juhtida mõttelennu palju hõlpsamini kuradille (eriti veel õiti)? Liivi eidekesed, kelledelt kuulsin jalgratta pöörase nimetuse, ei teadnud ka seletada muud midagi, kui et sellega ikka kõige enam võivat kihutada maailmas ja noh, kes siis veel suurem kihutaja olevat kui vana kurat ise — see laskvat ju nii, et kannad välguvad. Selline ebamäärane oligi siis liivlaste eneste seletus „kuradikanna“ kujunemisest, mis ei selgitand õieti veel midagi. Mõistatus lahendus ent kohe, kui kysisin jalgratta nimetust ka kohalikus Dondan-geni läti murdes. — Ah, lätlased ytlevalt samuti „kuradikand“, nende keeli muidugi välspäd(s), milline murdesõna vastab tõepoolest kirjakeelsele velns 'kurat' + pēda 'jalakand, jälg'. Aga selle läti murdesõna taga pole ju ometi enam raske tunda jalgratta rahvusvahelist prantsuskeelset nimetust vélocipède (> m. s. ka vene велосипед)! Nõndaviisi seisame siin erakordselt huvitava juhtumi ees: yhest keelest lainat sõna on leidnud endale rahvaetymoloogilise seletuse teise keele murdes, ja see häälikulisel sarnasusel baseeruv rahvaetymoloogia on kandund edasi veel kolmandassegi keelde, aga mitte enam häälikulise sarnasuse kaudu, vaid juba tähendusliku tõkelainuna, milletõttu vastava mõiste omakeelne väljendus tundub näiliselt otse kuriooslikuna ja võiks anda näit. käesoleval juhul suurepärasest materjali kas või igasugu mytoloogilisekski targuteluks.

Täielise paralleeli „kuradikanna“ tekkimiselle pakub silmamarja de nimetus liivis: rahvusvahelisest trachomast on saand läti murdes trakums, täpselt samasugune on aga ka läti oma sõna trakums 'das Tollsein, die Tollheit, der Unsinn, die Unbedachtsamkeit', ja nyüd edasi — liivlased on võtnud ning tõlgitsend silmahaiguse läti rahvaetymo-

loogia mõjul omakeelse hull-sõna derivaadiga ullõm = „hulluse“ tööil

Eriti just folkloristidelle rahvaetymoloogiad on sagedasti õige tähtsad selgitama yhe või teise rahvaluulise mõiste kujunemist ja arengut ka sisuliselt. Sellegi illustreerimiseks leidub liivis hiilgavaid näiteid. — Nõiamoori nimetus lätis ragana (algsest tähendand *'die Seherin') sarnaneb kõlaliselt sarve nimetuselle rags:raga, mis on tiivustandki läänelliivlasi tõlgitsema seda omakeelse sõnaga sãfiki, s. t. „sarvik“, ja moondama siit edasi nõiamoori-kujutelma oma usundilises teadvuses kuradiks (ligemalt vt. minu „Liivi rahva usund“ III 74). — Teine näide: ida poolt Baltikumisse levind kynokefaalid (vene поглавцы) on tõlgit meil eestis peninukeks ehk koerakoonlasiks, kuna lätis öeldakse vastavalt sumpurni 'Hundsschnauzen, Menschenfresser', — liivlased aga on võtnud lätikeelse sõna ja moondand sellest omakeelse sud-purmõd = „soe-puremed“, s. t. hundi purihambad, mille tõttu koerakoonlased Liivis on seginend ka sisuliselt hundi kujutelmaga.

Eelpool käsitletud näited iseloomustavad, kuidas rahvaetymologiseeritakse meeleldi just ikka igasugu salapärase või tundmatu (eseme, olendi, haiguse jne.) puhul. Sageli seletetakse rahvaetymoloogiliselt ka võõraid tähtpäevade nimetusi. Näit. 5. veebruar on Liivis õ'gõ-pāva = „hall päev“, halliks kutsut nimelt talvelume pärast, nagu põhjendetakse. Tõeliselt aga peitub selle nime taga Agathe, milline nimetus liivis Õgõt on seginend omakeelse halli tähendava sõnaga õ'gi (= sama, mis eesti murdeiski tuttav hakk). — Nelipyhad on liivis suiž-pivad, mis tähendab õieti „suvispyhad“. Kuid ka hundi nimetus on liivis suiž = „susi“, ja selletõttu liivlane kujuteleb nelipyhi soe pyhi na, sest et siis hundid hakkavat kiusama lambakarju ja õitsi-hobuseid.

Viimane näide avab meile taas uue tähtsa vaatevinkli rahvaetymoloogiate eritelus: mitte ainult võõrsilt kuulnud ja lainat sõnu ei segata samakõlaliste omadega, vaid samuti ka oma algupäraseid sõnu, kui need ununemas, nende tähendus ebamääraseks tuhmund või kui nende häälikuline

areng on moondand tundmatuks nende algupära. Toogem
tyybilisi lisanäiteid. — Mytoloogiline surnunimetus kylm-
king on arenend liivis häälikuliselt külma-kānga > > kim-
kānga[lī], s. t. „kymnekingaline“, vastavalt millele on muu-
tund selle mõiste sisugi (ligemalt [vt. minu „Liivi rahva
usund“ II § 100 ja 116]).

Kotkas linnuna on Liivis võõras ja on muutund min-
giks salapäraseks olendiks, kelle nimest kotkanōz on moo-
nutet rahvaetymoloogiline kod-kana = „k o d u k a n a“! Ja
sellest poolmytoloogilisest kodukanast jutustetakse järgmist:
nigulaōō (6. XII.) olevat kõige pikem ja pimedam öö, ole-
vat nii pikk öö, et isegi kotkas jäävat puuladvas tukkuma
ja kukkuvat maha (muide, tuttav motiiv Eestiski); sel ööl
kell 12 mindavat siis välja männi alla ja valvatavat „kodu-
kana“, et pyyda tend kinni, kui ta peaks tukkudes kukkuma
alla; muul ajal teda kätte ei saadavatki. Nõnda piltlikult
seletetakse Liivis seda lihtsat tõsiasja, et nigulapäevaks ehk
nn. „kodukana“-päevaks lõpevad juba peredes lihataga-
varad, ja kui ei saada kätte enam sedagi kummalist kodu-
kana-lindu, mis siis pärast talvel muud kui aetagu läbi
ilma lihata ainult kala söömisega. Iseäranis veel lastele
jutusteldud ikka, see kodukana olevat suur lind, kes viivat
ära mudilasi ja õgivat neid oma pesas, ning just nigula-
päeva plkal ööl ta kukkuvat puuladvast maha. Nigula-
päeva hommikul tapetki mõni kana (nojah! mis nyyd
viga rahvaetymologiseerida ka „kodukanast“!), näidat las-
tele ja seletet, et näete, kodukana on kukkund puuladvast
maha, — ja voi-voi, kuidas lapsed seda elukat siis kartnud!
Midagi sellelaadilist on Eestis nõgikikas toomapäeval.

Omakeelseist sõnust rahvaetymologiseeritakse võib-olla
sagedaimini just paiganimede kallal, sest need kuluvad ja
moonduvad häälikuliselt tihti niivõrd, et keegi tont ei saa
enam nende õige algkuju jälile. — Liivi kylanimi Kuolka
on kyll veel selgesti sama mis Eestiski tuttav paiganimi
Kolga (sõnast kolk), aga liivlased ise on unustand juba
sõna õige tähenduse ja yhendavad selle verbiga koolma,
seletades nimetuse tekkimist järgmiselt: muistsed liivlased
võidelnud sakslastega; seitse sakslast yks liivlane ajand

suurest soost läbi Kuolka maaninale, kus olnud viimne taplus; liivlane pannud puunuiaga sakslaselle pähe ja hyydnud: „Koole ka sina siia ära!“ ning sellest hyyust „koole ka“ (liivi keeli kuol ka) maanina ja kyla saandki oma nimetuse. Teine liivi kyla Pitrõg saanuvat oma nime saarlaselt, kes sumanuvat läbi paksu metsa, ohates säääl kohal, et tee on liig pikk — „pitk retk“ (liivi keeli pitka rjek > Pit-rõg). Kylanimi Koštrõg tähendavat taas otseteed ehk „koheretke“ (liivi keeli kuod'i rjetk) ja Sīkrõg — sea-retke (liivis siga-rjetk). Ka Riia linna nimetust Rīga pyytakse tembeldada liivikeelseks ja yhendetakse sõnadega ri' = rehi (jajah, päris tõega: Riia linna kohal olnuvat vanasti ilmatu suur rehi!), rikaz = rikas (oo, see olnuvat jõukas maakoht!) või ri'ggõz = rukis (nimelt lokanuvat Riia kohal parajasti just uhke rukkiväli, kui sakslased tulnuvat sinna ja ehitand linna!). Ja lõpuks: liivlaste luulelend on leidnud rahvaetymoloogilise lahenduse ka kogu Kuramaa tekkimisele, yhendades selle nimetuse Kure-mõ kuradi liivikeelse nimetusega kure ja seletades, et Kuramaa on kuradi loodud või õigem jumala tagant varastet maa (ligemalt vt. minu „Liivi rahva usund“ I § 47; vt. ka minu „Livische Märchen- und Sagenvarianten“, FFC 66: Ortssagen).

Noh nõnda nad tekivad, need rahvaetymoloogiad, inimese kihelevast tungist *ad origines* — algupära juurde. Mis sellest, et tõeline algupära jääb sageli kyll saavutamatta, — omateada oleme saavutand selle siiski ja oleme ergo rahuldet. Aga tjah, säääl kuuleme juba jälle ja jälle uusi tundmatuid sõnu, mis kiusavad meie fantaasiat ja mõtet ega anna enne rahu, kuni leiame neilegi mingisugu sisu ja seletuse, — nõnda jätkub yha edasi meie rahvaetymoloogiline looming. Kuna mõned rahvaetymoloogiad vallutavad massi ja kas või kogu rahva keelelise teadvuse, siis teised sellevastu plahvátavad esile ainult yhe või mõne yksiku ajus ja jäävadki enam-vähem individuaalseiks. Ning oh, kui lõpmata on meie hulgas neid endamisi mõtiskelijaid ja meeliskelijaid, kes juurlevad-puurlevad sõnade kallal, otsides nende algupära, kaotades pahatihti kriitilise loogika ja tõeluse niidi ning eksides veetlevasse (sagedamini kyll liht-

salt virrvarrilisse) luulelabyrinti, kus ei ole enam nägemuste tulvast väljapääsu. Ning ah, kui otsata „luuleliselt“ osatakse tõepoolest ikkagi rahvaetymologiseerida mõnikord, nagu näit. kas või tunt vanavara-koguja Väike-Maarjast, „köster ja organist“ M. Kampmann, kes kirjutab aastal 1890 Jakob Hurdale, et Vene riigi rajajad olnud kolm eesti venda: Rahurikkuja, kes rielnud alatasa (Рюрик), Siniuss, kes olnud siniselle majaussile kõige armsam (Синеус), ja Truuvoor ehk truumees, kes pidand ikka oma sõna (Трувор)...¹⁾.

Oskar Loorits.

Tartu, XII 1927.

Võõrsõnade kysimus.

I.

Vaevalt on olemas keeli, kus ei oleks teisist keelist laenat sõnu, nii-nimetet laensõnu.

Laensõnade mõiste on lai, sisaldades endas ka nii-nimetet võõrsõnad alaosana. Laensõnad võib jagada 1) rahvapäraseiks laensõnuks, 2) haritlas- ehk kirjakeelseiks laensõnuks. Rahvapärased laensõnad on rahva enda poolt omandet, mitmed juba väga muistisel ajal. Nende tundemärk on see, et nad on foneetiliselt natsionaliseerit, nii et nende võõrast algupära välimuselt enam ära ei tunnekski, vaid nad on keele oma algupäraste sõnade laadi. Teiseks nad on sygavasti tungind ja suland keele organismi ja moodustavad selle integreeriva elemendi (eriti vanemad laenud). Haritlas- ehk kirjakeelseis laensõnus on algkeele (või allik-keele) kuju enam-vähem säilitet, nii et nad keele omade sõnade kõrval tunduvad ja on kergesti ära tunda erilaadse elemendina (näit. *telefon*, *streikima*, *po-leerima*).

Teiselt seisukohalt võib laensõnad jagada 1) luba-tuiks (*tund*, *vaba*, *idee*, *revolutsioon*, *byroo*, *streik*, *sop-raan* ja 2) lubamatumaiks ehk *barbarismideks* (*stöö-rima*, *ontlik*, *lisna*, *miravoi*); viimased on meil, nagu näiteist näha, pääasjalikult uueaegsemad, hilisemad rahvapärased laenud meil laenukõlbmatumaiks peet keelist (saksa või

1) Originaal Eesti Rahvaluule Arhlivis, H II, 433/4 (17).

vene keelest), seda enam kui nende võõrapärasus silmator- kav ja need veel pole kyllaldaselt jõudnud sulada keele organismi.

Lubat laensõnade hulgas moodustavadki haritlas-laenud nii-nimetet v õ r s õ n a d. Nende võõrsõnade allikkeeliks on pääasjalikult kreeka, ladina ja prantsuse keel, milledest kõik Euroopa rahvad on sõnu laenand, ja ka need laensõnad on saand r a h v u s v a h e l i s i k s v õ r s õ n u k s. Nii-suguseid rahvusvahelisi võõrsõnu peab iga rahvas lubatuks oma keeles tarvitada suuremal või väiksemal määral, ja nii tehakse seda meilgi.

Järelikult laensõnade lubatavus oleneb keelist, nende valik jälle traditsioonist ja teiste rahvaste eeskujust. See on yldine seisukord meil laen- ja võõrsõnade suhtes.

Ometi on tarviline võõrsõnade kysimust natuke revideerimisele võtta ja siis selgub, et meil siin mõnigi nähtus on vildak ja nõuab parandamist ning uuendust.

Kõigepäält keelte erisugune laenukõiblikkus. Praegune seisukord tundub igatahes liialdusena ja osalt eelarvusena, nimelt ses mõttes, et ainult rahvusvahelisi võõrsõnu tohib laenata, s. o. kreeka, ladina ja prantsuse keelest, sellevastu saksa, vene, läti, rootsi keelest aga mitte. Mulle näib, et seda vaadet tuleks pehmedada ja põhimõttena yles sääda, et igast keelest võib sõnu laenata ja iga keel, või, ytleme, pea-aegu iga keel võib eesti keelt rikastada mõne hää uue sõnaga, kui seda tahetakse. Muidugi rahvuslikult kardetavaks peet keelte kohta tuleb olla tagasihoidlik, aga absoluutselt luba-matumaks tunnistada neist laenamist ka ei või. Mõne-üksiku laensõna võtmine saksa või vene keelest veel ei riku vähimatki eesti keele omapärasust ega ähvarda ta olemas-olu. Mõne üksiku vene või saksa laensõna kallale langeda ja pyyda need keelest välja ajada, nagu meil seda tehakse uulitsa ja tislari suhtes, on äärmiselt naiivne, tarbetu, otse-kahjulik purism, nagu allpool lähemalt seletetakse.

Mulle näib, et võõrsõnule tuleb läheneda kahelt seisu-kohalt ja nende järele otsustada sõna vastuvõetavus või tagasitõrjutavus. Need on:

- 1) kõla,
- 2) tähendus.

Kui võõrsõna on kõlalt täiesti eestilaadne, s. o. kui ta ei sisalda võõraid häälikuid (š, f) või ebaeestilisi häälikute-yhtumeid (str-, sp- jne.) ja rõhku kaugemal esimest silpi, siis tuleb ta sirnata (pidada, lugeda) täiesti nagu päris-eesti omaks sõnaks, nagu oleks ta saadud kusagilt eesti

murdest või soome keelest (mis viimane on ju ka kui mingi kaugem eesti murre, muide mõnes suhtes kirjakeelele koguni lähem kui lõuna-eesti keel). Niisugusel korral ei tohi olla yhtki põhjust tagasi lykata seesugust sõna ega pyyda teda asendada mingi „oma“ sõnaga, seda enam et viimane harilikult ei või muud olla kui halvem, olles tuletuslik või kahest kokku liidet. Ent põhimõtteliselt on tuletuslõpuga olevast juursõnast moodustet või kahest sõnast kokkuliidet sõna esteetilises suhtes alaväärsem ühtlasest iseseisvast sõnast, nagu olen seda pikemalt seletand ja põhjendand raamatus „Keeleuunduse äärmised võimalused“.

Sellased täiesti eestikõlalised, eestifoneetilised võõrsõnad on näiteks *myyt, tyyp, kurss, kurv, mass, norm, vorm, liin, närv, poor, paus* (kreeka ja ladina keelest), — *poos, roll, sort, tort, tyll, paa* (prantsuskeelest); — ja samuti ka omadussõnad *mystiline, lyyriline* (kreeka k.). Siia kuuluvaks võib lugeda ka veel sellased kui *akt, pakt, takt, punkt, tekst, hymn*, jne. Nende asemelle soetada oni sõnu, on kasutu ja otstarbetu, nagu seda on tehtud *närvi* suhtes, võttes halva sõna *erk*, mis on üks ärkamisaja keelenaiivsusi ja eksisamme. Sest *närv* on täiesti eestikõlaline ja seega ehteestiline sõna ega vaja seepärast yhtki teist „oma“ sõna. Päälegi pole „erk“ (vanemas keeles ja soome keeles *herk, herkkä*) mitte nimisõna, vaid omadussõna ja kõlbaks sellena kirjakeelele tarvitusele võetud saada. Ja mõtelda, et selle eba-kohase ja valesti mõistetud *erguga* tahetakse nyid keelest välja ajada hää ja kohane eesti sõna *närv*! Samuti pole meil puht-eestikõlalise *poori* (nahaaugu) asemelle teist paremat eesti sõna vaja (täiesti kõlbmatu on Wiedemannist väljanuusit *urbne* tähenduses *pooriline, poorikas*).

Koguni el- ja er-lõpulisi nimisõnu tuleb pidada eestikõlaliseks ja seega eestiliseks, sest et sellelõpulisi sõnu on rahvakeeles ysna rohkesti, nii et see sõnatüüp on säääl kodunend ega tundu enam mingi juhusliku võõra elemendina. Seepärast on eestikõlalised ja eestilised ka järgmised: *eeter, ampel, juubel, reegel, tiitel, muskel, veksel, letter, mööbel, kohver, puuder*. Oli seepärast ka tarbetu võtta *muskli* asemelle *lihas*, mis päälegi annab mõned homonyymised vormid sõnade „liha“ ja „lihane“ omadega („lihast, lihaste“). Kui *lihase* veel kuidagi võiks lubada mingi dubletina sõnale *muskel*, on täieline eksisamm tahta *reeglit* keelest kaotada ja ta asemelle panna *juhis*. *Reegel* jäägu *reegliks*, sest see on väga hää eesti sõna, *juhisele* aga võiks anda „direktiivi“ tähenduse (‘talle anti toimimiseks järgmisi juhiseid’).

Kui eestilisiks tunnustada sellased eestikõlalised rahvusvahelised võõrsõnad, siis tuleb samataoliselt suhtuda ka mitte-rahvusvahelisile, nimelt saksa, vene, läti ja yldse ükskõik mis keele sõnule, mis juhtumisi on eestikõlalised: eesti keele vastuvõetuina ei ole nad enam mingid „võõrsõnad“, vaid eesti oma sõnadega yheväärsed, kui mingisugused uued eesti sõnad. Niisugused on meil *hekk* (-i), *hylss*, *rant*, *etsima*, *peitsima*, *meldima*, mis viimane on kõlaliselts väga hää ja eestiline eesti sõna — temast võib moodustada tuletised *melle* (gen. *melde*) ja *melling* (-u), — *polk*, *root*, *uulits*, (vene keelest), ja ka *el-* ja *er-*sõnad: *ahtel*, *vinkel*, *seier*, *siiver*, *mörser*, *tisler* jne. Neid põlata sellepärast et nad on saksa või vene keelest, on naiivne purism. Sest nagu seletet, ei riku kõlaliselts eestilaadsed võõrsõnad keele rahvuslikku omapärasust; veel vähem on seda karta nii väike-selt arvult saksa või vene laensõnult. Ometi leidub Eestis isikuid, kes sellest aru ei saa, ja kes tahavad *tisleri* tõrjuda *laudsepa* ja *uulitsa tänavaga*. Need on naiivsed puristid. *Tisler*, olles omaette juursõna, on juba seetõttu parem ja väärtuslikum kui kahest kokkulapit *laudsepp*. Ja kui *uulitsa* väljaviskamisega tahetakse avaldada oma patriotismi ja venevastast meelsust, siis on see ligidalt sugulane sellele, mis avaldub verstapostide ymberlykkamises ja lõhkumises, üldse varade hävitamises.

Kui on omiks sõnuks vastuvõetavad need ylatoodud, siis võiks samust keelist saada mõningaid muidki eestikõlalisi ja seega häid eestilisi sõnu, näit. *kasm* (kuristik, kreeka k.), — *larv* (-i), *malv* (-i, yks taim), *muul* (-i, hobueesel), *pulp* (-lbi, pehme lihav osa elajal või puuviljal), *riit* (gen. *riidi*, parem kui 'riitus'), *veen* (-i, parem kui halb liitsõna 'tõmbsoon'), *pomp*, *maanid* (surnute vaimud) (kõik ladina keelest), — *list* (-i, nimekiri), *nipp* (-i, väike iluasi), *tikk* (-i, väike veider harjund komme, iseärasus), *morn* (-i, tume, syng, õudne), *mankima* (jätma tegemata, mitte tabama, saksa verfehlen: ta ei mankind tulemast) prantsuse keelest.

Samuti mitte-rahvusvahelisist keelist näiteks järgmised: (saksa keelest) *leistima* (midagi korda saatma, produtseerima, mõnus ja tarviline sõna, siit ka tuletis *leisting*, -u), *hort* (-rdi, kindel koht, varjupaik, — ilus ja luuleline sõna), *pantser* (-tsri, 'soomuskaitse', siit ka *pantserdama*, mis on parem kui 'soomustama'), *pööbel* (-bli, harimatu rahvas, mis sõna on tulnud ladinakeelsest *populus* — rahvas), *lump* (-mbi, nārune, kitsi inimene, samuti siis ka kõnekäänd: „ta ei lase end *lumpida*“ = ta ei taha kitsi olla, vaid end

'noobel' näidata), *ulk* (ulgi, naljatemp, koerustykk). Vene keelest näib vähem saavat, võib-olla leiaks midagi, kui terve vene sõnastik oleks läbi vaadata ¹⁾).

Yldse tuleks seks otstarbeks läbi vaadata mitme keele sõnastikud. Kui hulga pääle leidub tosingi häid vastuvõetavaid sõnu, on töövaev tasut: kymmend uusi väärtuslikke juursõnu on määratu rikastus keelele.

Terutetagu veel, et niisugused eestikõlalised laensõnad saavad vastuvõetuina täiesti eesti omade sõnade vääriliseks ega ole siis enam mingid võõrsõnad. „Võõrsõnadeks“ jäävad siis siitpäälle ainult *võõrakõlalised* laensõnad.

Sellased vaated ja sõnaettepanekud (*morn, mankima, meldima, leistima* jne.) tunduvad enamikule esialgu küll võimatumaina ja pööraseina, aga just sellepärast et ollakse harjund teissuguste vaadetega, mis on vaistuks muutund, kuid mis õigupoolest eelarvused on, sest erapooletumal, rahulikul järelemõtlemisel selgub siin esitetute õigustus ja loogika.

Nyyd vaatleme võõrsõnu tähenduse seisukohalt. Sest ka tähendus on tähtis võõrsõna vastuvõetavuse otsustamisel. On mõisteid ja asju, mille tähendamiseks ebaeestikõlaline võõrsõna tundub ysna kohasena, vähimalt mitte eksitavana, mõnikord aga koguni veelgi kohasemana kui võiks seda olla eestikõlaline; on aga ka teisi, mille tähenduses võõrafoneetiline sõna mõjub ebakõlana, stiililis-keelelise jume yhtlust rikkuva ainena, mingisuguse võõrkehana keeleorganismis ja kus tingimata sooviks eestikõlalist sõna.

Esimesed — võõrakõlalisve sallivad — on kõigepäält mitmesugused asjad ja esemed, nagu söögid, tualett-tarbed, mööblid, tööriistad, masinad, yldse ainelise kultuuri esemed ja nähtused, sest see aineeline kultuur pole nii rahvuslik nähtus, vaid enam rahvusvaheline, igal harit rahval enamvähem yhesugune või kalduv selleks saama (riietumine, seltskunnakombed). Siia kuuluvad sõnad on niisugused kui *filee, šnitsel, karbonaad, šiffoon, šleif, šlepp, šlips, korsett, taburett, etažeer, auto*,

¹⁾ Mõnikord võib laenatava ebaeestikõlalise võõrsõna teha täiesti eestikõlaliseks ja eestiliseks väikese häälikulise muutusega. Nii saab prantsuse *charme*'ist (loe šarm) hää eesti sõna, kui š muuta s-ks: *sarm* (ka r-i muljeerides). Neile, kellele seesugune „moonutus“ vähem meeldib, tuletetagu meele *insener* ja *sandarm*, mis on samasugused moonutused vastavaist prantsuse sõnust ja samuti „charme“ inglise hääldamist (tšaam), mis on veel kaugemal prantsuse sõna kõlast kui eesti *sarm*.

mototsyklett, aerodroom, tramm, rotatsioonmasin, ventiil jne. Nende asemelle püüda hankida omi, s. o. eestikõlalisi sõnu, on täitsa asjata, sest nende võõrakõnalisv on ükskõikne nende tähenduse tõttu. Samuti kuuluvad siia ka kõiksugu rahvusvaheliste seltskunnalõbustuste, pidustuste, mängude, tantsude jne. nimetused, nagu *bankett, five o'clock, skeeting, preferanss, šahh, masurka* jne. Seepärast oleks väga hästi võind ka jääda *šahh*, mille asemelle nyid küll on loodud eestikõlaline sõna *male*. Samuti võivad võõrakõlalised olla kõiksugu teaduslike süsteemide, kunstivoolude nimetused, ja yldse igasuguste erialade oskussõnad, olgu see teadusis, kunstides, tööstuses, poliitikas, rahvamajanduses, põllu- ja käsitöös või spordis jne. Muidugi see ka ei ole hää, kui mingi eriala oskussõnad kõik oleksid võõrakõlalised. Osa, ja vahest suuremgi, tuleb asendada eestikõlalistega, nagu seda tahamegi, ainult seda taheti siin öelda, et kõigi nende asendamine eestikõlalistega pole nii hädapärane ega osalt tarvilinegi, sest üksikute oskussõnade võõrakõnalisv pole sugugi häiriv. Need on kui mingisugused pärisnimed, mida ei tõlgita, vaid mida rahvas omandab ja tarvitab niisuguseina.

Eri asi aga on sellased sõnad, mis mitte mõne eriala kohta ei käi, vaid yldmõisteid, nähtusi, omadusi, tegevusi kujutavad. Siia kuuluvad enamasti abstraktnimisõnad, omadussõnad, verbid, mis pole seot yhegi erialaga, vaid mida võib tarvitada igasuguste olukordade, nähtuste, asjade puhul, ka ilukirjanduses, luuletusis. Need peaksid võimalikult olema eestikõlalised, eestilised, sest nende võõrakõnalisv tundub häiriva ebakõlana, mõjub stiiliyhtlust rikkuvalt, on seega esteetilises suhtes halb. Sellaseid võõrakõlalisi sõnu ehk võõrsõnu tuleb võimalikult asendada eestikõlaliste sõnadega, olgu nad kui rahvusvahelised tahes ja kui hiilgavaist tahes keelist võet. Sellased halvad võõrsõnad on näiteks järgmised: *ekstaas, kvaliteet (kvalitatiivne), kvantiteet (kvantitatiivne), motiiv (motiiveerima), triumf (triumfeerima), diskreetne, intensiivne, inertne (inerts), intiimne, intensiivne, spetsiaalne, spontaanne, žest (žestikuleerima), defineerima (definiatsioon), deklareerima, denuntseerima, dikteerima, fungeerima (funktsioon, funktsioneerima), ignoreerima (ignorants), indigneerima (indignatsioon), informeerima (informatsioon), inspireerima (inspiratsioon), konstateerima, produtseerima (produktiivne, produktsioon), redigeerima, provotseerima (pro-*

vokatsioon), prätendeerima (prätensioon), publitseerima (publikatsioon), reprodutseerima (reproduktsoon), simuleerima, stimuleerima, suggereerima (suggestilvne, suggestioon), traditsioon, tsiteerima (tsitaat) jne.

Nende ja säärase asemelle tuleb võimalikult hankida eestikõlalised vasted.

Siin tuleb eriti teraval kujul nähtavale see imelik ja kummaline vastolu ja vastuoksus, millesse nende ridade kirjutaja on keele suhtes sattund muude eestlastega. Isiklikult leian täiesti kohaseiks ja vastuvõetavaiks laensõnad *ahtel, tislér, uulits, meldima, koguni leistima, mankima* j. m. s., muile eestlasile aga on need kõlbmatumad, põlatavad, mõnele otse koletislikud. Teiselt poolt muud eestlased peavad sõnu *kvaliteet, spetsiaalne, intensiivne, konstateerima, prätendeerima, inspireerima* väga häiks sõnuks eesti keeles ja tarvitavad neid kõige sydamerahuga, mõned vahest koguni teatava meelehää ja tähtsusetundega, sest et need on „rahvusvahelised“, sest et „kõik harit keeled neid tarvitavad“. Ometi minu arusaamise järele just säärase sõnad on alaväärsemad, sest oma võõrakõnalisusega nad tunduvad võõrkehina keele organismis ja rikuvad stiiliyhtlust, ja nimelt sellepärast, et nad on yldtähenduslikud abstraktsõnad. Tundsin seda eriti selgesti Poe novelle tõlkides, kuigi Poe abstraktne ja raskepärane stiil näiks otse ahvatlevat tarvitama rahvusvahelisi võõrsõnu. Nii-nimetet uusi sõnu aga tundus lubat olevat tarvitada nii palju kui tahes; mida rohkem neid, seda parem ja peenem koguni. Sest uued sõnad — eesti murdeist ja soome keelest saadud, olevaist sõnust tuletet või kunstlikult loodud — on kõlaliselt eestilised ega riku keele ja stiili yhtlust. Sääli oli eriti vastumeelt tarvitada sääraseid rahvusvahelisi võõrsõnu, vaid oli tung läbi saada eestikõlaliste sõnadega. Ja sellane eestikõlalisist sõnust koosnev stiil on palju peenem, suursugusem, jaunim kui rahvusvahelisist eerima- ja tsioon-sõnust kirendav tekst. Võõrakõlalisist sõnust vaba stiil on kui eriti peene- ja jaunikoeline kangas. Yks *prätendeerima* ja *konstateerima* oleks sääli kui vemp või sõlme-koht muidu nii yhtlases lõimes. Seepärast on otse hädapärane soetada säärase asemelle omad eestikõlalised sõnad. Kõige paremad on siin ikka omatüvelised, milliseid saab soome keelest või kui mitte säält, siis kunstliku loomise teel. Seega osutub, et omad eestikõlalised uussõnad, oletades muidugi, et nad on igapidi hääd ja ilusad, enam keelt ja stiili jaunistavad kui rahvusvahelised võõrsõnad. Omi

uusi tüvisõnu tuleb seega kõige hooga luua. Neid ei või hankida kyllalt rohkesti.

Muidugi ka rahvusvahelisi võõrsõnu võib tarvitada, kuid need annavad stiilile teissuguse värvingu, vyrtstuma ja suurlinlik-raffineerituma, aga ka vaksallik-kõledama ja vängema maigu. Omakõlaliste sõnadega aga saavutetakse puhtam ja jaunim stiili õhkkund ja tämber.

Nii tuleb neid luua ka paljude rahvusvaheliste võõrsõnade asemelle. Mis sellest, kui mõnelgi mõistel on siis eesti keeles kaks synonymi, üks võõra-, teine eestikõlaline, sest kumbigi kasutatakse eri stiililaadides.

Nii tuleks eestikõlalised vasted hankida veel järgmisile võõrsõnule: *ekstaas, renomme, reputatsioon, traditsioon, traditsionaalne, tendents, tendeerima*¹⁾ — *fiktiivne, impulsivne*. — Koguni seesuguseil kui järgmised võiksid olla eestikõlalised vasted, vähemalt dublettidenä: *geenius, geniaalne, illusioon, religioon, perspektiiv*, — *absoluutne, absurdne, aktiivne, passiivne, elegantne*, jah koguni *naivne, intiimne, subjektiivne ja objektiivne* j. m. s.

Sest on ju meil saadud eestikõlalised vasted sellaseile niisama väga rahvusvahelisile sõnule kui *relatiivne*, eestikõnaliselt *suhteline, idee* — *aade*²⁾.

Seejuures tähendetagu, et ainult tõesti hääd eestilised sõnad võivad vääriliselt täita võõrsõnade asent, siis tunduvad nad koguni jaunimaina veel ja vähendavad suuresti vajadust võõrsõnade järele. Hääd ja õnnestund vasted on *tulemus* (= resultaat), *vaist*, -u (= instinkt), *vaistlik* (= instinktiivne), *tootma* (*toodan*, = produtseerima), *tootlik* (= produktiivne), *toodang* (= produktsioon), *suhteline* (= relatiivne). Parimad eestikõlalised vasted on need, mis on iseseisvad tüvisõnad (nagu *suhteline, vaist*). Sest, nagu olen seda pikemalt seletand raamatus „Keeleuuenduse äärmised võimalused“, iseseisval juursõnal on iseloomulisem, intensiivsem ilme, mis isegi mõistet paremini kujutab ja eriti kahest kokkupandud sõnad tunduvad selle kõrval kahvatuina ja lamedaina, olles mitte nii sõnad, kui enam mingid sõnaseletused. Säärased halvad sõnad on seepärast näit. *tõsiasi* (fakt), *loomusund* (ins-

¹⁾ *tendeerima* ja *tendentsi* võiks muuta eestikõlaliseks *tendima* ja *tendimus* (ehk *tenne*, gen. *tendē*), mis siis enam ei vaja eestikõlalisi vasteid.

²⁾ *aade* (soome keelest) ei ole kyll täiesti üks sõnaga *idee*; *aade* on kitsamas mõttes, tähendades ainult midagi suurt, ylevat, kuna *idee*ga võib tähendada igasugust mõtet.

tinkt) — selle asemel on nyüd õnneks soome keelest saadud *vaist* (-u) —, *suurvaim* (geenius). Soomlasil on *nero* ja sellest *nerokas* (geniaalne), kuid see sõna meil kõlaliselt ei sobi. Selleks tuleb luua uus iseseisev juursõna. Kõige paremad pole ka *tõeline* (see ei ole nii intensiivne kui *reaalne*), *pikergune*, *samane*, *samasus* (need ei ole nii intensiivsed ja individuaalsed kui vastavad võõrsõnad *reaalne*, *ovaalne*, *identne*, *identiteet*). Samuti on kohmakas *äramääramine* või *määritlus* (definiitsioon) ja lihtverb *määrama* ei synni juba sellepärast hääks vasteks sõnale *defineerima*, et *määrama* tähendab ka (saksa) 'anorden, bestimmen'. Halb tuletus on *katse* tähenduses 'eksperiment', sest *katsel* on yldisem tähendus (Versuch). Seepärast 'eksperimentidiga' väljendet kitsama tähenduse jaoks tuleks meil moodustada uus eriline tuletis või, mis veel parem, koguni iseseisev tüvisõna. Ka *põhjuslik* ja *paleus* pole nii intensiivsed, plastilised ja jaunid sõnad kui *kausaalne* ja *ideaal*. Seepärast tuleks kõigi niisuguste sõnade asemelle luua uued iseseisvad tüvisõnad. On need olemas, siis võib alles kirjutada eesti keeles peent, jaunist stiili, mil on isesugune omapärane, enneaaimamatu ilu. Sellases stiilis tuleks isegi *egoistliku* asemel tarvitada pigem *isekas*, ja *melankoolia* asemel pigem *raskemeelsus*, *nukrameelsus*, või lihtsalt *nukrus* (veel parem oleks siingi uus eriline eestikõlaline tüvisõna).

Seejuures toonitagu veel kord, et sellega ei sugugi pole mõeldud rahvusvaheliste võõrsõnade väljaajamist eesti keelest. Hoopis selle vastu: nende hulka tuleb meil veelgi suurendada. Ainult nende tarvitamine on kohane vaid teatavais stiililaadides — teaduslikus, eriti eriteaduslikus, teatavat yliteaduslikku, või kosmopoliitlikku, või rafineerit või ylivyrtisit õhkkunda või meeoleolu kujutavas või ka ylemeelses, vallatumas, humoristlikus, või pretsioosses stiilis, kus haruldaste võõrsõnadega võib saavutada isevärki koomilisi effekte. Sääl tarvitetagu neid nii palju kui tahes. Tõsise, või luuleliselt yleva ja karskepuhta meeoleolu kujutamiseks aga on kaugelt kohasem võõrakõlalisist võõrsõnust vaba stiil.

Selle puhul järgmine mõte. Kas ollakse endalt kunagi kysind, miks meil eesti keeles on võõrsõnuna tarvitusel või tarvitada lubatavad ainult need aga mitte teised kreeka-, ladina- või prantsus- või muukeelsed sõnad? Kust teatakse, mis võõrsõnu võtta ja mida ei? Mis on siin selle võõrsõnade valiku kriteeriumiks? Osutub, et saksa ja vene

keel: neid võõrsõnu, mida yldiselt tarvitetakse saksa või vene keeles (yhtlust ei tarvitse olla, kui aga on emmas-kummas neist), arvab iga eesti kirjanik võivat tarvitada ka eesti keeles. Nii on ainult vene keelest niisugused võõrsõnad kui *stiikhiline* (tarvitetakse enamasti valesti kujul *styyhhiline*), *almaas*, *isumruud*, *jantaar*, mida mõned meil on tarvitand. Isegi muidu lubamatumad kirjakeelsed saksa laensõnad on meil lubatavad, kui nad on ka vene keeles ja selle kaudu omandetakse, nii nimelt *loosung* ja *maasstaab*. Poleks seda olnud vene keeles, ei oleks meil iialgi tohit seda lainata otseteed saksa keelest, sest kat-suge meil kord mingit saksa sõna võõrsõnana tarvitada, mida vene keeles ei ole, ja kohe on hädakisa lahti.

Teiselt poolt ei tarviteta ega tahetakski meil tarvitada kõige kreeka- ja ladinakeelsemaid sõnu, kui neid saksa või vene keeles ei teata tarvitavat.

Aga miks peame oma võõrsõnade valikus olema sää-rases rippuvuses vene ja saksa keelest? Kas me ei tohiks siin ka natuke iseseisvamalt talitada, nimelt endile võttes niisuguseid võõrsõnu (kreeka, ladina, osalt ka prantsuse keelest), mida saksa ja vene keel ei tarvita? Kui meil on ytleme 500 ladina tyvisõna, miks mitte veel mõned roh-kemaks? Sest kui meil on kord need ja need -teet, -tsioon, -aalne ja -iivne lõpulised ladina sõnad, miks mitte ka siis neid teisi? Miks need peavad meile keeldud olema? Et, öeldakse, need pole nii yldiselt tarvitusel, nii rahvus-vahelised. Aga mis sellest, meie tarvitame neid. Sõna rahvusvahelise ei otsusta esteetilises suhtes vähimatki ta kõlblikkust. Nii võiksime, muidugi ainult teatavas stiili-laadis, tarvitada ka kõige haruldasemaid, vene ja saksa keeles sugugi või peaaegu sugugi mitte tarvitetavaid kreeka ja ladina sõnu ja isegi säääl, kus meil vastavad eestikeelsed sõnad juba olemas, näit. *nivaalne* (lumine), *vernaalne* (kevadine), *puriteet* (puhtus). Sest kui kord lubatav *radikaalne*, *reaalne*, miks siis mitte ka veel mõni teine -aalne, nagu *nivaalne*? Kui meil tohib olla *autoriteet*, *kvaliteet*, *immunitet*, miks siis mitte ka *puriteet*, *sereniteet* (sel-gus), *immortaliteet* (suremattus)? Kui kord teile meeldib tarvitada *protesteerima*, *provotseerima*, *rehabiliteerima*, siis ei peaks teile vastumeelt olema ka mitte *lädeerima* (haa-vama), *evokeerima* (esile kutsuma), *refuteerima* (ymber lykkama, valeks tõendama). Teatavas stiilis oleksid nii-sugused võõrsõnad ysna kohased. Äärmiselt tihedad kreeka-ladinakeeliste võõrsõnade tarvitamist, peaaegu nagu ing-

lise keeles, võiks eesti keeles kujutella teaduslikes, eriti loodus- ja arstiteaduslikes kirjutuses, kus kõiksugu loomade, taimede, keemiliste ainete, haiguste ja rohtude nimetused juba isegi teevad stiili väga võõrsõnarikkaks.

Kuid mitte yksi rahvusvahelisist keelist ja rahvusvahelisi võõrsõnu, vaid ka mõningaid ebaeestikõlalisi saksa- ja vene laensõnu võib eesti keeles tarvitada (muidugi kohasel puhul ja stiilis), nagu: (saksa keelest) *ersatz*, *gemyyt* (tundeline hing, hingetundelisus, tunde soojus), *kniff* (kaval võte, „vigur“), *šnörkel* (spiraalikujuiline ilustus), *plump* (kohmakas-jäme), *drillima* (masinlikult harjutama, õpetama (nagu nekrutit), *drill* (harjutus, õpetus), *šmugeldama* („salakaubitsema“, eriti piltlikus mõttes), *štrolhh* (närune pahategevuseks valmis hulgas), *švindel* (pettus, tyhi tyssamine, luiskamine, šarlatanerii), *truubel* (segadus, lärm), *wurf* (hoog, osavus; sigitus, pesakund); (vene keelest) *kaatorga* (sunnitöö), *tšinovnik* (ametnik) jne.

Kokkuvõttes öeldud: tuleb yhel ajal toimida kahes vastupidises suunas: 1) vähendada võõrsõnu, nende asemelle soetades eestikõlalisi (niisugused võõrsõnad on enamasti yldtähenduselised); 2) rohendada võõrsõnu (tarvitades neid siiski ainult teatavas stiilis); võõrsõnad, s. o. võõrakõlalised sõnad, on erialade sõnadena lubatavad isesuguses stiilis, yldsõnadena kohased ainult teatavas stiilis; kõlaliselt eestilaadseid laensõnu (olgu mis keelest tahes) ei tule yldse enam lugeda võõrsõnuks.

Öeldakse vahest, et kui nii palju võõrsõnu lasta eesti keele, siis keel muutub liig võõramaiguliseks ja kaotab oma omapärasuse. See kartus on siin täiesti asjatu. Kõigepäält keele omapärasus pole mitte nii yksikuis sõnus kui grammatikas, lauseehituses, stiilis, keele vaimus. Inglise keeles on enam kui pooled sõnad võõrad, aga ometi on see nii omapärane inglise keel. Seepärast siin mõeldud laenja võõrsõnad (mida tõepoolest ei olegi suhteliselt nii palju kui näib) ei riku keele omapärasust, vaid ainult rikastavad ja mitmekylgistavad teda uute võimaluste ja varjunditega. Iga rahvas peabki toimima ja arendama keelt kahes vastupidises suunas (mis teineteist ei tyhista): puhastama, syvendama ja edendama oma keele rahvuslikku omapärasust, sest selles on yks ta rahvusliku olemasolu õigustusi; teiselt poolt aga tuleb igal kultuurrahval oma keelt arendada selle eesmärgiga, nagu võiks või peaks see saama rahvusvaheliseks keeleks, kogu inimkunna kultuuri väljenduvahen-

diks. Kui oma rahvuslik omapärasus kyllalt tugev, siis teisest tendentsist pole karta mingit kahju. Meil Eestis see võõrsõnule vastukaaluline tegevus oleks pääasjalikult syntaksi puhastamises, eestipärase fraseoloogia soetamises, soome ja murdesõnade ohtras kasutamises ja ka uute kunstlike eestikõlaliste tyvisõnade ja koguni võrmide loomises, mis viimane annab eesti keelele täitsa uue, senni tarvitamata ja ammendamata rikastumise ja arenemise abinõu ja võimaluse, mida senni ei ole meelega tulnud kasutada yheski muus keeles maailmas.

Joh. Aavik.

Keeleuuenduslik fikseerimine.

On avaldet soovi (Semper), et vastukaaluks keele ametlikule fikseerimisele keeleuuendus omaltki poolt teostaks sellase fikseerimise, s. o. ainuõigeiks ja kohustuslikeks tunnustaks ja deklareeriks teatavad õigekeelsuslikud ja uuenduslikud keelendid.

Iseeneses oleks see väga hää uuendusliku ja yldse Õigekeelsuse-sõnaraamatust enam-vähem erineva eesti kirja-keele konsolideerimise otstarbel. Siin tuleb aga käesoleva olukorra pärast lahus hoida kaks eri kylge selles fikseeritavas keeles: 1) puht-õigekeelsuslik kylg, s. o. keele puhastamine lihtsalt teatavaist vigadest ja mitme paralleelkeelendi esinedes yhe määramine nende seast ainuõigeiks; 2) väiksemate või suuremate uuenduste maksaks, koguni sunduslikuks määramine.

Præguses olukorras on minu arvates esimene nõue — puht-õigekeelsuslik fikseerimine — võrdlemisi kergesti teostatav, sest et selle erinevus praegusest ametlikust paistaks vähe silma vähikuile ja yldse laiemalle publikulle ja leiaks seetõttu vähem võõristust ja vastupanu; neid erinevusi võiks seepärast igayks julgesti tarvitada (näit. *poliitiline, teater, jatkuma, kaevetud* [sõnast *kaevama*] jne. ametlise *poliitiline, teater, jatkuma, kaevatud* asemel). See kõik aga eeldab sellekohast uut grammatikat ja praegusest erinevat uut õigekeelsuslikku sõnaraamatut. Need mõlemad raamatud tuleb kahtlemata soetada lähemal aastail.

Natuke eri asi on uuendustega, millede hulgas on mõningaid ysnagi julgeid ja radikaalseid. Kõigi nende sunduslikuks kuulutamine eeldaks otse diktaatorlikku võimu; igatahes suuremat sellest, mis tarvitada on praegusel amet-

likul keelelaagril. Ja kysitav on, kas oleks kõigi uuenduste sunniviisiline maksmapanek yldse soovitav, kuigi oleks käepärast reaalne võim nende sunduslikuks tegemiseks. Praeguses olukorras võib kysimus olla vaid teatavast moraalsest kohustusest uuenduste pooldajate poolt. Ja mulle näib, et siin ei või yhe korraga kohustuslikeks teha kõiki uuendusi, vaid esialgu ainult mõningad, nimelt need, mille soovitavus on jõudnud ilmseks ja vastuvõetavaks saada kõigile, igatahes paljudelle uuenduse pooldajaile.

Muud uuendused tuleb esialgu jätta vabaks, fakultatiivseks, kunni neistki üks ja teine hakkab leidma rohkem pooldajaid ja tarvitajaid ja seega harjub omasemaks, nii et siis võib oma korda siirduda kohustuslike hulka.

Uuendused, mis käesoleval hetkel juba võiks moraalselt kohustuslikuks määrata kõigile keeleuuenduse pooldajaile, on nende ridade kirjutaja meelest järgmised:

1) lyhemad mitmuse partitiivid sellased kui *huve, tuve* (mitte *huvisid, tuvisid*), *tagavaru, kavu* (sõnast *kava*) jne.;

2) diftongilised i-mitmused, näit. *sygavais mõtteis, niisuguseil vastuseil* jne.;

3) -like (pro -likkude): *õnnelike* inimeste, *mõistlike* meeste; samuti *ametnike, laevastike* (pro ametnikkude, laevastikkude);

4) *võia, võiakse* (mitte *võida, võidakse*) sõnast *võima*;

5) -nd pro -nud, vähimalt pikemal sõnul: *kirjutand, ymbritsend*;

6) -tetakse (pro -tatakse): *kirjutetakse*, samuti siis *kirjuteti, kirjutetav* jne.

7) -t (pro -tud) pikemal verbel, seega *kirjutet ymbritset* (pro *kirjutatud, ymbritsetud*) jne.

8) -t (pro -tud) lyhemal verbel vähimalt attributiivses asendis: *pakut tingimused, tapet loomad*;

9) -tella, -skella (pro -tleda, -skleda): *käsitella, mõtiskella*, siis järelikult ka: *käsitelnud, käsitellakse, käsiteldud, käsitelin*, ta *käsiteli* (mitte *käsitlenud* jne.). Ametlik õigekeelsus lubab küll seda uuendust, nähtavasti aga eelistab -tleda, midä viimast seepärast paljud yha veel tarvitavad.

10) -ttus (pro -tus) kõrvalrõhulise silbi järel eitavil abstraktsõnul: *suremattus, sydametttus*;

11) teatavad nominatiivsed liitumused: *lõuendpuri, kalevkuub, taimtoit, proovtrykk, ryhmpilt, lõõtspill, programmkõne, proteststreik, rongkäik, sulgjoonistus, aurveski*,

alkoholihivottus, veksellaen, lõppeksam, merimees, stepphobu, seinkell jne. (ametlikus keeles enamasti genetiivsed liitumused: *proovitrükk, rongikäik, sulejoonistus* jne.);

12) vähimalt selle määrani degermaniseerit sõnadekord, et verbi ei paiguteta lõppu lauseis sellaseis kui 'kes ära minema *peavad*' — 'kes seda ettepanekut teha *tahavad*' jne., vaid 'kes *peavad* ära minema' — 'kes *tahavad* teha selle ettepaneku' jne.;

Need uuenduslikud keelendid vähemalt võiks kyll iga keeleuuenduse pooldaja omaks võtta ja neid tarvitada, kus see iganes võimalik, ja peaks nende lubatavust nõudma.

Pääle nende näeksin meeeldi veel järgmiste uuenduste tarvitusele-võttu:

-n t (pro -t) ja -n d e (pro -mète) sõnadel, mille genetiiv on -me-lõpuline: *lilgent, võtint, asent* — *liigende, võtinde*;

-m a k s: *tegemaks* (= et teha);

-m a n i: *tegemani* (= tegemiseni; nii kaugele, et teha): 'ta läks koguni tegemani haavavaid märkusi';

-m a g a: *tegemaga* (= tegemisega; sellega, et tegi): 'ta piirdus tegemaga mõningaid seletavaid märkusi'.

Tähendetagu, et nt-uuenduse (*lilgent, võtint*) poolt on ka J. V. Veski, kes oleks selle võtnud koguni Õigekeelsuse sõnaraamatusse, poleks teised toimkunna liikmed olnud vastu.

Muud uuendused tuleb esialgu jätta isikliku, individuaalse tarvitamise ja katsetamise esemeiks.

Õigekeelsuse alal tuleb julgesti omaks tunnistada järgmised erinevused Õigekeelsuse-sõnaraamatust: 1) *piiskop, pankrot* jne. (mitte Õigekeels.-sõn. *piiskopp, pankroti*); 2) eelistavalt *hää, pää, pääl, sääl*, koguni *säädma* (pro *hea, pea* jne.); 3) *jatk, jatkuma* (pro *jätk, jätkama*); 4) *varsti* või *varsi* (mitte *varssi*); 5) *niivõrd* (mitte *niivõrt*); 6) pigemini säilitada võõrapärane rõhk mõningail võõrsõnul: *poliitiline* (ei milgi kombel *politiline*, nagu Õigekeels.-sõn.), *teaater, kanaal, senaat, agent, akkord* j. m. m. (mitte *teater, kanal, senat, agent, akord*); 7) *komma* (mitte *koma*); 8) *muusa, psyyhhe* (mitte *muus, psyyh*); 9) (maad) *kaevada, kaevetud* (mitte *kaevata, kaevatud*); 10) kindlasti eelistada *pääsma, pääsnud, pääske, päästakse, pääsin, pääsis, pääsid* (mitte *pääsema, pääsend, pääsege, pääsetakse, pääsesin, pääses*); 11) eelistavalt *juure, meele* (mitte *juurde, meelde*); 12) täisobjekti tarvitamise võimalus rippuvuses verbest *omama* (või pigemini selle asemel uus sõna *evima*) ja *sisaldama*: 'ta evib (omab) *kutseõiguse* (mitte

kutseõigust); 'see sisaldab kõik tarvilised *andmed*' (mitte *kõiki ... andmeid*).

Isiklikult tarvitan ja näeksin meeleldi teisigi tarvitavat veel järgmisi erinevusi Õigekeelsuse-sõnaraamatust ja ametlikust õigekeelsusest:

eitavate tu-sõnade käändevormes -tu- asemel võimalik ka -tuma-: *õnnetumad, võimatumaks, määratumas* jne. (pro *õnnetud, võimatuks, määratus*);

-set ja -sete asemel -ist ja -iste: *nyydist, vabameelist, meieaegist — nyydiste, vabameeliste, meieaegiste* jne. (pro *nyydset, nyydsete* jne.);

lyhikese asemel pikk häälik teatavais võõrsõnus, kuigi rõhk püsib esimesel silbil: *materjaal, restoraan, eksemplaar* (pro *Õigekeels.-sõn. materjal, restoran* jne.); ka *kommisjon, korridor* (mitte *komisjon, koridor*); teiselt poolt siiski mitte *kollokvium, nuumerus* (nagu *Õigekeels.-sõn.*), vaid pigemini *kollokvium, numerus*; mitte *pokker*, vaid pigem *pooker*;

mitte *Valga, Riia*, vaid pigem *Valk, Riig* (gen. *Valga, Riia*).

Need siin on vaid üksikud näited; suurema loetelu sel-laseid erinevusi kavatsen avaldada edaspidi. Täiel kujul on see võimalik alles pärast Õigekeelsuse-sõnaraamatu lõpuni ilmumist.

Nii paljude erinevuste juures yhelt ja teiselt poolt ei seepärast või juttugi olla keele lõplikust fikseerimisest lähemal aastail, sest kumbki vool püüab tarvitada omi. Siin tuleb voli anda vabale võistlusele ja ära oodata, millised keelendid viimati leiavad kõige rohkem poolehoidu ja pääsevad võidule.

Joh. Aavik.

Toimetuse järelsõna.

See pakutav „Keelekultuur“ on I sellepärast, et ta ei kavalse jääda yhtlasi viimseks. Võib-olla õige pea, võib-olla alles pikema vaheaja pärast ilmub ta jälle ja ikka jälle, kui teda on vaja. See tähendab, kui publik ta vastu pole ykssõikne, kui ta ilmumine temale syn-nitab suurt pahameelt või pisikest rõõmu. „K.“ tahab olla vabaks sõnavõttekohaks kõigile, kes on huvitat eesti keele kultuurikohasest arenemisest ja soovivad selle juures kaasa rääkida sallivalt, ilma oma arvamusi teistele päale sundimata. „Keelekultuuri“ ilmumise tarve tühistub iseenesest, kui muud meie keelilised ajakirjad vabanevad Ö.-S.-u kitsaste normide kytkeist. Keelekultuurilaste „erakond on eesti keel“. „K.“, nagu selle vihu sisust näha, käsitleb esmajoones õigekeelsust, selle kõrval aga laiemale ringidele arusaadaval viisil toob ka lisandisi noorele eesti keeleteadusele. Tal on seekordseile kirjuta-jaile varuks kogu keeleteadusest huvitatuid, ta soov on aga veel laie-malt äratada vastavat huvi ja koondada võimalikult hulgaliselt emakee-

last huvituid. „K-s“ võib kirjutada igasugust eesti keelt (ka *a-, tatud-, nud-* jne. -keelt), mis pole vigane. Enam-vähem juhuse ja alguse arvele tulb panna, et seekord siin esinevad ainult ligidaste keeleliste (nn. uuendusliikude) sympaatiatega kirjutajad.

„Keelekultuur“ on protest

praegu meil maksva keelelise surve vastu. Keelelisel ajakirjus „Eesti Kirjandus“ ja „Eesti Keel“, milledes peaks võima käsitleda samu küsimusi, mis siingi on päevakorral, pole see lubat vabalt, s. o. tarvitades kõiki keeleveaks tunnistamatuid keelelisi väljendusviise. Terve rida meie parimas ilukirjanduses esinevaid keelendeid (*-nd, -tet, alaleütleva -ile* jne.) on sääli lindpriid. Nii siis on saand paratamatult tarvilikuks kolmas koht, kus eesti keelest tohib kirjutada niisuguses eesti keeles, nagu ta on olemas, ega ole tarvis pihrida niisuguse kitsa raamesse sulet keelega, nagu meile eesti keelt esitatakse Oigekeelsuse-sõnaraamatus.

„Keelekultuur“ ja Oigekeelsus-esõnaraamat

saavad hästi läbi teineteisega. „K.“ annab täle tunnustuse eesti kirja-keelt kohendavale ja rikastavale ÕS-ule kui lektor Joh. V. Veski' teosele, millele loomulikult võib olla omane teatav hulk autori isikliku maitse ja subjektiiviste tõekspidete avaldisi ning mida selt seisukohalt võib ju üksikasjus arvustadagi, ilma tema yldist tähtsust eitamata. ÕS pidi, tõsi kyll, esialgse kavatsuse järele olema koostöö villi. Tema põhimõtete väljatöötamiseks ja tryk tehnilise teostumise järgi valvamiseks kujundas E. Kirjanduse Selts koos Akad. Emakeele Seltsiga (vt. viimase Aastaraamatut I [1920] lk. 11 protokoll 8. V. 20) erilise ÕS Toimkonna. Missugused

esialgsed põhimõtted ÕS-ule

säeti alguses, see selgub meile Akad. Emak. Seltsi Aastaraamatust III, kus lk. 37 ja järgneval 10. XII. 1922 koosoleku protokollil järele ÕS-u küsimuse algatab tookordne yliõp. O. Loofits „hukka mõldest pääsajalikult esimeses trükis teravalt esinenud ja teiseski trükis mõjule pääseda ähvardavat ükskõigsust, sallimatust meie paremate kirjanikkude tarvitata nüllid juba aastate kestes täiskasvanud nn. uuendet keele vastu ja selle kategoorilist eitamist. Ettekandja nõuab erapooletut teaduslikkust taotlevat sõnaraamatut ka uuendet kirjakeele tunnistamist ja selle konstateerimist oma veergudel ja teatab paarikümne tuntud kirjaniiku ja rea vanemate keeleteaduse üliõpilaste — nende nimel ta kõnelebki — allakirjutatud samasisulise nõudega protestiavaldamisest E. K. S. Oigekirjutussõnaraamatu toimkonnale“. Huvitavad on meie tookordiste mõjuvalmate keelemeeste arvamisid selle kohta. „Mag. Saareste soostub, et vastaspoole surnuksvalkimine esimeses trükis on lubamatunähtus, kuid arvab, et komisjonile peaks nagu ennegi õigus jätma paralleelseist kujudest ühte tunnistada soovitavamaks.“ Selle pääle „Prof. Kettunen konstateerib mag. Saareste põhimõttelise nõusoleku hra Loofitsaga ja, asudes ise samale lepitavale seisukohale, loodab, et Em. Seltsi liikmete suur enamik ühineb mõlema vastasvoolu konstateerimise ja telse voolu kategoorilise keelu kõrvaldamise nõudega teises trükis, kuna komisjonile jääks endiselt õigus ühte paralleelseist vormideast eelistada.“ Kadund prof. Jõgever, muldu kõige alalhoidlikum sõnavõtjaist, lausub: „Uue trüki devils

pole veel kindel. Senises trükis oli tõesti eksimus, et uuendused esitati vigadena, nüüd aga uute põhimõtete ülesseadmine ilmumisel olevas sõnaraamatus viivitaks ülevõetavalt selle ilmumist, — sündigu see, kui tundub tarve, kolmandas trükis.“ Pikemate läbirääkimiste tulemuseks on hra Saareste' ettepanek: „Em. S. volitab oma esindajaid toimekonnas soovima, et ka tähtsamaid kõrvaltendentsid konstateeritaks ega neid teravalt hukka mõisteta.“ Veel radikaalsem on üliõp. Parmas, kes „lelab, et küllalt pole uuendatud keele hukkamõistmisest loobumiseks, ja esitab ettepaneku, mis on sisuliselt identne mag. Saareste omaga, ainult hukkamõistmise keelu asemel formuleerib uuendatud keele täisõiguslikult tarvitada lubamise nõude.“ Mispääle „Hra Loooris arvab, et mag. Saarestegi ettepanek, kuigi teisiti formuleerituna, sisaldab ka lubamise ja, küsinud seda ettepaneku tegijalt mag. Saarestelt ja saanud sellelt jaatava vastuse, konstateerib tehtud ettepanekute sisuliselt täieliku identsuse.“ Mõlemad ettepanekud lähevad siiski hääletamisele, kusjuures võidab hra Saareste oma (selles stiliseeritakse vaid „hukkamõistmise“ kui piiblisõna asemele „ignoreerima“) 19 häält poolt saades, „millega on vastu võetud Em. Seltsi soovialaldus Õigekirjutussõnaraamatu teise trüki ilmumise puhul, et sõnaraamatus konstateeritaks ka eesti kirjakeele tähtsamaid kõrvaltendentsid ega ignoreeritaks neid.“

Kuna tsiteerit koosolekul sõnavõtjad moodustavad kaaluvama osa ÕS-u toimekonna (ehk komisjoni) liikmetest¹⁾, on eelnevaist mõtteavaldusist ühtlasi selge ka selle toimekonna põhimõtteline uuendusliku keele jaatamine. Toimekonna enda protokollest puuduvad kõige esimesed, hilisemad on aga nii lakoonilised, et neis käsitletakse ainult üksikotsuseid ega registreerita põhimõttelisi arutlusi. Paar toimekonna liiget on vahetäht need protokollimata jäänd põhimõtted niivõrd unustand, et on avalikult eitand kõike eeslõetut. „K.“ toimetusel on õnneks käepärast väga usaldetav dokument ajast, kus ÕS-u tõelised põhimõtted juba hakkasid ununema ja neist huvitet mõnel toimekonna liikmel tekkis kavatsus seda toimekonnale meelde tuletada kirjalikult. Viimaste palve pääle saabus m. s.

prof. Kettuselt seisukorda valgustav

kiri, mis 12. III. 26 Järvenpääst (Soomest) dateerituna käib sõnasõnalt nii: „Õigekirjutuse-sõnaraamatu komisjonile. Kuna Kirjanduse Seltsi ja Emakeele Seltsi otsuste järele — tarvitada oma väljaannetes ainult Õigekeelsuse-sõnaraamatu keelt — võib tekkida arusaamatusi lubatud paralleelvormide tarvitamise puhul ja võidakse tõlgitseda näit. *i*-superlatiivi, *-tet* ja *-nd* partitsiipe jne. kirjakeele vigadeks, siis palun Õigekeelsuse-sõnaraamatu komisjoni astuda selleks samme, et restaureeritaks 1923. a. kokkulepe komisjoni liigete vahel, paigutada need ja teatavad muud vormid lubatavate paralleelkujudena keelelisse sissejuhatusse ja annan oma hääle kirjalikult selle otsuse teostamiseks. Kui allakirjutanu veel nimepidigi komisjoni liikmeks on, siis annan oma otsuse eeloleva palve poolt. Soovimata tülide ja ka kirjakeele vaba arenemise seisukohalt soovitati — isegi prof. Jõgeveri nõusolekul — komisjonis tähendatud paralleelkujud keelelisse sissejuhatusse võtta ja isegi nende tarvitamise kindlad reeglid nimetada, et neid, kui tarvitada, juba õieti tarvitada võidakse.“

1) Komisjoni liikmed on olnud: Jõgever, Kettunen, O. Loooris, J. Mark, J. Mägist, A. Oras, Saareste ja lekt. Veski. A. 1925 koostööriti sinna veel üliõp. E. Muuk kui lektor Veski abijõud ÕS-u toimetamisel.

Sei ajal, mil on pärit asjatsiteerit „ajast mahajäänd“ read, ei tarvit enam OS-u toimkonda kui liig radikaalist koosseisuldaa, ega ole teda enam kordagi kokku kutsut. Vahepää oli eesti keele professoriks Tartus saand dr. Saareste, kes vastavalt ka oli revideerinud oma sallivuslikku õigekeelsuspõhimõtet ning uusile põhimõttele vastavalt on loond enda ümber õigekeelsus-koolkonna. Siitpääle on OS-u küsimusi käsiteldud ainult E. K. S. Keeletoimkonnas, millist asutust on jällegi omakorda tervendat nii, et säält on välja hääletet soovimatu element (L o o r i t s ja üksvahe M ä g i s t e kui „iganend“ seisukohtade pooldajad) ja täiendat nooremate ja energilisemate liikmetega mainit koolkonnast, kes OS-u alguses ylesäät põhimõttest midagi ei näi teadvat ja oma teada OS-u kõigest oma noorusjõust kaitsevad vanemate „revolutsionaarsete“ päälekäimiste vastu. Kuivõrd agaralt ajab see instants nyüd OS-u asju, selgub näit. sellestki, et ta detsembrist 1926 — .dets. 1928 pole pidand yhtki istungit. E. K. S-i Aastaraamatust XI (1923—1927) lk. 23 loeme Keeletoimk. juhataja prof. Saareste aruandest, et Keeletoimkonna asemel on selle eest OS-u redaktoriga kontaktis olnud toimk. juhataja, kes ka on olnud EKS-i juhatuse alaliseks keeleliseks nõuandjaks. Muidugi pole ju niisugusel korral Keeletoimkonda tarviski olnud! Ja kui ta siis viimaks tuli kokku, siis leidis, et OS-u on vahepää ilmund väga palju ja et ta väga paljudes punktides ei vasta Keeletoimkonna põhimõttele. 1929. a. märtsis uuel koosolekul leiti tarvilikuks OS-u toimetamist enam silmas pidama hakata. Säälsamas otsusteti ära kaotada hädahoitlik OS-u komisjon (kuidas asja juriidilise küljega on lugu, jäägu lahtiseks!) ja pandi OS-u järele valve organiks Keeletoimkonnä juhatus, kes säälsamas valitti (vähemalt oma enamikus) igati usaldetavaist kaaskodanikest.

Nii siis lood selle OS-uga: ta on kujunend olude tõttu redaktori isiklikuks teoseks, mille põhjal pole õigust teostada

eesti keele lõplikku sundnoreerimist.

Kohatud on sihilikud jutud keeleuunduse täielikust raugemisest, kusjuures tehakse kõverpeeglistatistikat meie praeguse kirjanduse keelest. Publiku suhtumist praegusele keelenormidele peaks küllaldaselt iseloomustama LUB-i ankeedi tulemus: „Võimalikult viilitud, peent keelt soovivad 47%, ning lihtsat, kõnekeelele liginevat keelt 37%. Keeleuunduslikke vorme pooldab aga väga suur enamus — tervelt 71% LUB-i ankeedi vastajaist. Keeleuunduse vastu asuvad ainult 22%.“ (E. Raudsepp, Kirjanduslikke uudiseid nr. 25, märts 1929). Riigile tooks väga suuri kulusid keelat keele tarvitamise takistamiseks asutatav „keelepõlitsei“! Et O.-sonastik normeerimisalusena ei rahulda eesti keeleelavatajate laiemaid hulki, ka vanemat põlve, seda näitab ms. lugupeet hra riigikohtunik J. Lõo esinemine a. a. märtsikuu Tartu Keeleuundusühingu koosolekul: hra L. avaldas väga tungivat soovi, et avardetaks eesti kirja-keele normeerimisalusel ega OS-u kanoniseerimisega kammitsetaks keele loomulikkude arengut. Seesama on „Keelkultuuri“ toimetuse ja tema taga seisvate ringide seisukoht: lalemalt tarvitusel olevaid keelekujusid, olgu nad keeleuunduslikud või keelevananduslikud, ei saa kõrvaldada OS-u dekreediga vaid peab lastama neil vabavõistluses võidelda endi olemasolu eest ja nii, et herga-keeleuundeline kirjanikkond ilma korrektorite survet saaks segamatult kasvatada laiemale rahva-kihtide keelemaitset. Jäetagu eluõiguslikud paralleelkujud võistlema. Meil aga on viimasel ajal niisugune uusust, et kui kusagil keelekomisjonis keeleasjad lähevad hääletamisele, siis teise poole kas või poolehääleline võit tähendab vastaspoole täielist kadu: hääletusel vähemusse jäänd keelend keelatakse. See seletub kahtlemata suure osa

meie keelehääletajate mõtte-haljusega, mis liigvalmustuses tahab y'he korraga armsa eesti keele teha sirgejoonelisemaks kui sirgeks. Yhegi noore kultuurkeele eba-järjekindluste pärast vist kyll ei valata niipalju pisaraid kui eesti keele omade pärast. Võtame näite meile kõige lähemast naabrusest:

ebajärjekindlused soome keeles.

Ega nad säälgi ole olematud, näit. tüüp *kirjoittaa* ja *kirjottaa*. Kui eesti keeles oleksid nisugused paralleelkujud näit. kui sm. *pojaltansa-pojaltaan* 'oma pojalt' (nn. possessiivsuffiksi kahepaiksus), siis mõni komisjon tingimata hääletaks teise meist kui „tarbetu“ keelatuks. Soomlased aga tarvitavad nii või teisiti ega tülitse selle või teise tyybi poolehoidjad omavahel. Soome Kirjand. Seltsi keeleteoimkond on viimasel ajal semestri kestel pidand iga kuu oma koosoleku (sääl nii siis pole toimkonna juhataja toimkonda töökohustusest vabastand nagu meil) ja „Virittäjäst“ loeme nende koosoleku tasakaalustet otsuseid. Näit. võõrsonade kirjutaminegi pole soomes veel kyllalt stabiliseerund, tarvitatakse ms. *-tio--tsioni*-lõpulisli sõnu kõrvuti (*resoluutio* ja *resolutsioni*). Esimese poolt on toimkonnas 5, teises 3 liiget, mispärast eelistetakse esimest kui enamiku soovitus, kuid „emmakumma keelekuju täielikku kõrvaldamist ei pidand ykski liikmeist võimalikuks ette panna“ (vt. „Virittäjä“ 1929 nr. 1). Ja seda sellepärast, et kõik komisjoni liikmed sääl on soliidse keeleteadusliku haridusega isikud ja et Soome Kirj. Seltsi keeleteoimkond sellepärast ka oskab akadeemilise objektiivsusega vaadelda asju. Käesoleva

„Keelekultuuri“ toimetuse seisukoht

on samuti objektiivselt salliv. Lugeja märkab siin ebajärjekindlusi, milledest tähtsaimad: alaleütleva *-lle--le* lõpp, *-matus--mattus* lõpp, sisseütlev tüüp *meele-meelde, õnnatud-õnnetumad, keeliste-keelsete, lain-laen* eri kirjutajail. Toimetuse ja tema taga seisjate ideaaliks on loomulikult ka, kuigi laiemais raames kui ÕS-us, teatav eesti kirjakeele normeerimine (vrd. hra Semperi kirjutist lk. 5—7 ylemaal!), teatavate meie keele praeguses multiformsuses leiduvate õige kitsa esinemisalaga subjektiivsuste tõrjumine. Selles „K-is I“ ongi avaldet mag. Joh. Aaviku isiklik ettepanek avarama, uuendusi õigustava keelenormi suunas. Tartu Keele-uuendusyhtingu juhatusel on teoksil laiemal kokkuleppealusel asuv vastav ettepanek, kuid seekord on peet veel varaseks selle lõplikuma esitusega esineda. Tahetakse nimelt käesoleva „K-i“ kaudu astuda kontakti laiemale publikuga, eriti saada teada

kirjanduslikkude ringide õigekeelsus-soovid

ja vastavaid ringe kaasa tömmata selle uuenduslikkust jaatava normi otsustavva väljatöötamistõhe. Vastavaid soove arvestada võies loodab juba „Keelekultuur II“ luua kindlama süsteemi meie kõikuvalisse (uuenduslikesse) normesse ja võtta julgemalt ja aktiivsemalt sõna meie tegeliku keelekorraldamise alal. Seekord on „K-i“ toimetus omavahel maksma pannud

ühainsa uue normeerimisettepaneku,

mida soovitab ka muile eesti keele tarvitajale: tarvitada kõrvuti tehtaviku partitsilpi *-t* ja *-dud* lõpuga, esimest kõigil juhtumel, mil tehtaviku tunnus on *t*-line (*peeti, võetakse, antakse, kylvatakse, tõmmati, kirjuteti — peet, võet, ant, kylvat, tõmmat, kirjutet, pest*), muidu aga *-dud*

(pannakse, kaiaakse, tuuakse, saadakse — pandud, käidud, toodud, saadud, mõeldud, kufuteldud). Sellega on partitsiip kõlaiselt küllalt ilmekas j. e. gl hulk pole suurenenud (enne kaka partitsiipi -tud ja -dud, nyü samuti kaks — -t ja -dud).

Näe da siis „Keelekultuur“ läheb häätahtliku lugija kätte, paludes temalt „kaka meelt ja pysivat huvi mele eesti keele praeguste käärimis-aegade teoks mõistmiseks ja omalt poolt nende segaste aegade õnnelikule Jumisele kaasaaitamiseks.

Täienduseks

naissugu-tuletuslõppe käänulevale kirjutisele võetagu veel arvesse lk. 37 puhul feminiinist *ska*-lõppu hylgav otsus A. Saratie' töös Hyvää suomea² lk. 54 (*lehtorska*, *Kinnuska* tyypi olevat, „ju aeg kõrvaldada kõnekeelestki“). Lk. 34 käsitletud, rootsi keele eeskujul soomes tarvitusel tulnud *nna*-tuletuslikele lehmanimedele annab mõningaid lisi A. V. K(oskimie)s Vir. 1913 lk. 65–6 (*Torstinna*, *Ilorinna*, *Vahterinna* — *Utajärvi*, *Raisio*, *Orimattila*), sama kirjutise lk. 67–8 on lisateateid *tar*- resp. *tär*-lõpulisist lehmanimedest (*Unetar*, *Sulotar*, *Rauhatar* jne. Raumalt ja Põhja-Savost). — Lk. 33 kõne all olnud saksa *Freundi*-nnen asemel loetagu *Freundi*-nnen, nii et kõnesse võib tulla ainult saksa originaalide kaasrõhk, mitte päärõhk.

J. Mg.

Sisu.

Henrik Visnapuu: Miks pooldame keeleuuenlust / J. Semper: Sõnake keele kinnistamisest / Joh. Aavik: Keele ametliku sundfikseerimise vastu / Julius Mägiste: Õigekeelsus, kirjanikud, keelemehed / Julius Mägiste: Nais-sugu tuletuslõpu järgi lühenemeresoome keelis / Paul Ariste: Nooremaid rootsi lainsõnu / Oskar Loorits: Liivi rahvaetümoloogiald / Joh. Aavik: Võõrsõnade kysimus / Joh. Aavik: Keeleuuenuslik fikseerimine / Toimetuse järeisõna / Täienduseks.